

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

Kiemelt közlemények

VIDA CSABA: *Szanitizáció – A források és az adatok védelme az elemző-értékelő munka során*

CSEPREGI ZSOLT: *Az izraeli–iráni „árnyékháború” nemzetbiztonsági eszközei*

SOLTI ISTVÁN: *Egy nem igazolt kémgyanú története*

10. évf. (2022)
4. szám

ISSN 2064-3756 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Impresszum

Nemzetbiztonsági Szemle

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756 (elektronikus)

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. habil. Boda József, Nemzeti Közszerológati Egyetem

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Béres János

Dr. Botz László

Dr. habil. Dobák Imre

Dr. Philipp Fluri, Svájc

Dr. Hazai Lászlóné

Dr. Kobilka István

Dr. Kovács Zoltán András

Dr. Luděk Michálek, Csehország

Prof. Dr. Padányi József

Dr. Regényi Kund Miklós

Prof. Dr. Resperger István

Prof. Dr. Szakály Sándor

Dr. Takács Tibor

Dr. Vida Csaba

Főszerkesztő

Dr. habil. Dobák Imre, Nemzeti Közszerológati Egyetem

Szerkesztőség

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

Szerkesztő: Dr. Deák József

Szerkesztőségi titkár: Mezei József

Internetes elérhetőség: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz>

Kiadó

Nemzeti Közszerológati Egyetem | Ludovika Egyetemi Kiadó

Kapcsolat: www.ludovika.hu; kiadvanyok@uni-nke.hu

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Resofszki Ágnes

Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

Tartalom

CSEPREGI ZSOLT

Az izraeli–iráni „árnyékháború” nemzetbiztonsági eszközei 3

SZELECZKI SZILVESZTER

A kiberhírszerzés értelmezése és helye a nemzetbiztonságban 17

PARODA ZSOLT

A brit nemzetbiztonság rövid ismertetője – felépítése és kihívásai 30

SOLTI ISTVÁN

Egy nem igazolt kémgyanú története – Esettanulmány egy svéd újságíró és a magyar kémelhárítás viszonyáról 43

VIDA CSABA

Szanitizáció – A források és az adatok védelme az elemző-értékelő munka során 65

DOBÁK IMRE

Kovács Tamás: *A Honvédelmi Minisztérium „T” szervének létrejötte és működése – avagy elhárítás és kémkedés az I. világháború végétől a bethleni konszolidációig* 77

Csepregi Zsolt¹

Az izraeli–iráni „árnyékháború” nemzetbiztonsági eszközei

The National Security Toolkit of the Israeli–Iranian „Shadow War”

Az Iráni Iszlám Köztársaság 1979-es megalakulásától kezdődően egyre intenzívebb konfliktusba sodródott Izraellel. A két ország antagonisztikus küzdelme mindeddig hagyományos háború formájában nem jelent meg, azonban számos más formában zajlik. Az izraeli–iráni konfliktus egyre növekvő mértékben történik a kibertérben, nemzetbiztonsági eszközökkel, továbbá a rakétacsapások által. A tanulmány bemutatja az izraeli–iráni szembenállás regionális és globális kontextusát, különös tekintettel a közel-keleti regionális egyensúly (hiányának) kérdésére. Tárgyalja az izraeli katonai stratégia offenzív–defenzív jellegét, amelyből levezethető a zsidó állam által alkalmazott stratégia és a nemzetbiztonsági eszközök alkalmazásának módja Iránnal szemben. A tanulmány az elméleti levezetést követően esettanulmányokként ismerteti a küzdelem két legfontosabb színterét, az iráni szíriai jelenlét ellen végzett támadásokat, továbbá a nukleáris program elleni kiber- és titkosszolgálati műveleteket.

Kulcsszavak: Irán, Izrael, titkosszolgálati műveletek, nukleáris fegyverkezés, Közel-Kelet

The Islamic Republic of Iran has entered ever more intensely into a proxy-war with the State of Israel since its inception in 1979. The two countries’ antagonistic relations have not manifested yet in conventional warfare, but they are waging a shadow war in many other forms. The Israeli–Iranian proxy war is being waged ever more increasingly in cyberspace, national security methods and rocket strikes. The study presents the regional and global context of the Israeli–Iranian clash, with an emphasis on the Middle Eastern balance of power. It discusses the Israel offensive-defensive military strategy which guides the Jewish state’s strategy against Iran and the utilisation of national security methods. From the theoretical aspect, the study presents as case studies the two main areas of the conflict, the strikes against Iranian assets and forces in the Syrian front and the cyber and clandestine strikes against the Iranian nuclear programme.

Keywords: Iran, Israel, clandestine operations, nuclear armament, Middle East

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: zsolt.jcpa@gmail.com

Az izraeli–iráni árnyék háború környezete

A közel-keleti régió összetett hatalmi viszonyai határozzák meg a tanulmány által vizsgált izraeli–iráni hatalmi vetélkedést és az alkalmazott eszközöket. A térség folyamatos átalakuláson ment keresztül az elmúlt években, amelyben a négy regionális nagyhatalom által diktált keretek, az iráni, szaúdi, török és izraeli hatalmi vetélkedés határozza meg a viszonyokat, egyben a kisebb, illetve belső nehézségek miatt hatalmi potenciálja alatt teljesítő államok (különösen Egyiptom²) külpolitikai mozgásterét. A kelet-mediterrán és közel-keleti régióban, amelynek csatlakozási pontjában Izrael elhelyezkedik, összetett hatalmi egyensúlyozási rendszert láthatunk kirajzolni. Irán hatalma növelésének stratégiája a fizikai dimenzióban az úgynevezett síita tengely állandósítása a Földközi-tenger keleti medencéig elnyúlóan, az iraki, szíriai és libanoni szövetségeseinek segítségével, továbbá befolyásának megerősítése Jemenben. A két potenciális nem arab regionális hegemonnal szemben a belső kihívásoktól terhelt két arab hatalom, Egyiptom és Szaúd-Arábia (kiegészülve az Egyesült Arab Emírségekkel) igyekszik ellensúlyozni előbbi Törökországot, utóbbi főként Iránt, miközben a másik nem arab állam ellen támogatják egymást.³ Izrael különleges szerepet játszik a térség egyensúlyi rendszerében, mivel az egyetlen nem arab és nem muszlim többségű állam, amely egyben regionális katonai nagyhatalom, ugyanakkor kis mérete és politikai-társadalmi különbözősége miatt nem potenciális regionális hegemon. A zsidó állam számára továbbra is az elsődleges fenyegetést jelentő iráni hatalmi ambíciók és befolyás ellensúlyozása a fő prioritás, az ennek érdekében folytatott együttműködés 2021-re újrarajzolta a regionális együttműködési hálót.⁴ A szembenállás fizikai dimenzióján túl (az említett síita tengely mentén) az iráni nukleáris program jelenik meg a térség államai számára az egyik legjelentősebb fenyegetésként. A zsidó állam regionális partnerségei mellett egyoldalúan is küzdelmet folytat az iráni befolyás fizikai és nem fizikai megjelenési formáival szemben, izraeli terminológiában a zsidó állam „offenzív-defenzív” katonai és nemzetbiztonsági stratégiát követ, a „hadjárat a háborúk között” eljárás keretében.⁵ Az izraeli–iráni konfliktus mind ez ideig a háborús szint alatt maradt, azonban az elmúlt években a gyakran helyettesítőként keresztül vívott küzdelem, az említett „hadjárat” egyre erőteljesebbé vált a szíriai fronton, a kibertérben és a fizikai valóságban folytatott fedett műveletekben. A tanulmány bemutatja, milyen eszközökkel folytatja Izrael a háborús szint alatt maradó feltartóztatását az iráni előretörésnek, milyen nemzetbiztonsági eszközrendszerre támaszkodik, és ennek mi a regionális és globális jelentősége. Az adott konfliktus hordereje mellett az izraeli példa fontos tapasztalatokat nyújt más technológiailag fejlett államok számára is a háborús szint alatti műveletek kapcsán.

² Egyiptomot hagyományosan a közel-keleti regionális nagyhatalmak között szokás említeni, azonban a jelenlegi belső kihívások olyan mértékben lekötik erőforrásait, hogy a többi felsorolt államhoz képest messze nem rendelkezik kül- és biztonságpolitikai erőforrásokkal, ettől függetlenül megkerülhetetlen hatalmi tényező, potenciális regionális nagyhatalom és akár regionális hegemon.

³ Al-Ketbi 2021: 84.

⁴ Shine–Zimmit 2021: 37.

⁵ Freilich 2018: 225.

Iráni hatalmi ambíciók a Közel-Keleten

Irán ellensúlyozása kiemelten jelentős tényező, mivel kevés olyan állam létezik a Közel-Keleten, amelynek geopolitikai helyzete olyan mértékben javult volna a hidegháborút követő bő három évtized alatt, mint Iránnak.⁶ A teheráni teokratikus politikai vezetés, amely az 1978–1979-es iráni iszlám forradalom nyomán került hatalomra, az arab tavaszt követően a perzsa nagyhatalmiság évszázadok óta nem tapasztalt szintjét volt képes elérni a térségben, befolyása kézzelfogható a Földközi-tenger keleti partjaitól Afganisztánig, a Kaszpi-tengertől az Ádeni-öbölön át. Minden pozíciónyerés ellenére azonban a forradalmi Irán megmaradt a nyugati hatalmak és szövetségeseik szemszögéből nézve páriáállamnak, ellenségek és vetélytársak veszik körül minden oldalról, és belső stabilitása is megkérdőjelezhető. Ahhoz, hogy az ország biztonsági helyzetét és az ebből következő hatásokat megértsük, szükséges számba venni az állam működését alapvetően meghatározó, egyszersmind korlátozó ellentmondásokat. Az ellenséges környezetből és egy világhatalmi védelmező hiányából adódóan Irán nem zárkozhat el a világtól (ahogyan azt az iraki–iráni háború példája is mutatta a jelenlegi rezsim hatalomra kerülése után nem sokkal), hanem tevékeny és összetett külpolitikai célokat kell követnie, minden lépésnél figyelembe véve a globális, regionális és lokális biztonságpolitikai szempontokat.

A külpolitikai célok két jelentős területén érdemes megvizsgálni az iráni magatartást, méghozzá a nukleáris politika és a regionális befolyásszerzés kapcsán. Az iráni nukleáris ambíciók, habár már a nyugatbarát sah uralma alatt megjelentek amerikai támogatással, az iszlám forradalmat és a hidegháborús rend összeomlását követően Mahmud Ahmadinezsád konzervatív-populista elnöksége alatt érte el a csúcspontját. A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség jelentése alapján Teherán 2003-ig olyan rejtett tevékenységet végzett, amely arra utal, hogy igyekezett atomfegyverhez jutni.⁷ Ezzel megszegte az atomszorompó-egyezményben vállaltakat, azonban az erősödő nemzetközi nyomásgyakorlás hatására néhány évre befagyasztotta erőfeszítéseit. A nukleáris robbanószerkezethez szükséges tisztaságú uránérc előállításához szükséges centrifugák telepítése, a titkos katonai üzemek napvilágra kerülése ritka nemzetközi koalíciót hívott életre, amelynek keretében az ENSZ BT öt állandó tagja és Németország, az úgynevezett P5+1 formula 2015 során képes volt rábírni Iránt az átfogó akcióterv (*Joint Comprehensive Plan of Action*, JCPOA) aláírására. Teherán ennek keretében 10–15 évre önkorlátozást fogadott el cserébe az államot már évtizedek óta sújtó gazdasági szankciók nagy részének feloldásáért, engedve az iráni nép akaratának, amely nagyobb jólétet kívánt a nukleáris ambíciók helyett, másrészt reálpolitikai alapon a gazdaság megmentése érdekében. Irán szemszögéből azonban realista, racionális alapokon indokolható lenne a nukleáris elrettentő erő kifejlesztése, mivel az Oroszország, Pakisztán, Izrael és az Egyesült Államok jelentette fenyegetés révén minden irányból atomhatalmak veszik körbe. Ugyanakkor a perzsa atomfegyver kifejlesztése

⁶ N. Rózsa 2010: 268–269.

⁷ Nemzetközi Atomenergia Ügynökség 2003

láncreakciót indítana el a Közel-Keleten; Szaúd-Arábia nyíltan kijelentette, hogy maga is katonai nukleáris programba kezdene, ha Irán atombombához jut.⁸

Minden bizonnyal Törökország sem késlekedne nukleáris paritást elérni keleti szomszédjával szemben. Izrael, annak ellenére, hogy feltételezhetően rendelkezik nem csupán atomfegyverekkel, de a második csapás képességével is, a későbbiekben tárgyalt okokból létfenyegetésnek tart egy nukleáris fegyverekkel rendelkező Iránt. A JCPOA-megállapodást 2018-ban Donald Trump amerikai elnök egyoldalúan felmondta, ami négyéves folyamatot indított el, amelynek célja a megállapodásban szereplő hézagok betöltése. A Biden-adminisztráció az elvárásokból engedve újra-kezdte a tárgyalásokat Iránnal, amelynek eredményeképpen 2022 elején került volna sor a frissített, előzetes hírek szerint a korábbinál gyengébb megállapodás megkötésére.⁹ Ezt a lehetőséget azonban az orosz–ukrán háború és Irán azon követelése, hogy a Forradalmi Gárda kerüljön le a terrorszervezetek listájáról, bizonytalan időre elhalasztotta. A nukleáris alku újrakötésére adandó izraeli nemzetbiztonsági reakciókat a későbbiekben tárgyalja a tanulmány.

Irán hagyományos katonai befolyása a Közel-Keleten, mint említettük, évszázadok óta nem tapasztalt mértékűre nőtt. 2003-ban az amerikai vezetésű szövetség megdöntötte Szaddám Huszein szunnita–arab nacionalista rezsimjét Irakban, és utat engedett az Irán-barát síita kormányzatoknak. Irán így szabad utat kapott a nyugati terjeszkedés előtt.¹⁰ Gyakorlatilag a Földközi-tenger keleti medencéjéig érő befolyási övezetet hozott létre, amelynek elemei Bagdad, Damaszkusz és a libanoni Hezbollah terrorszervezete, amely állam az államban. Az iráni befolyást a katonai erőinek elitjét adó Forradalmi Gárda „katonai tanácsadói” és annak bázisai adják.¹¹ Ehhez járulnak hozzá a több tízezres létszámúra tehető síita milíciák, amelyek a libanoni Hezbollah mintájára épültek ki Irakban, azonban nem tekinthetők monolit szervezetnek.¹² A nyugati irányú befolyási övezetben kifejtett katonai beavatkozás és támogatás jelentős anyagi és humán erőforrásokat szív el Iránból, ami a nukleáris programhoz hasonlóan komoly vitákat generál a társadalom körében. Irán azonban kényes egyensúlyt kénytelen fenntartani, hiszen befolyási övezetében számos kihívás éri az öböl államainak támogatását élvező szunnita felkelők, a török déli ambíciók, sőt, még szövetségese, Oroszország révén is.

A síita tengely kiterjedése azt is jelentette, hogy Teherán fegyveres erői és katonai bázisai közvetlen szomszédságba kerültek Izraellel. Az Izrael elpusztítására való agitáció korábban olcsó politikai tőkét hozhatott Irán számára az arab világban, miközben kliense, a Hezbollah és kisebb mértékben a gázai övezet uraló Hamász töltötte be az elrettentő erő szerepét a zsidó állammal szemben. A Golán-fennsíkhoz érve azonban Iránnak meg kell fontolnia minden lépését, mivel 2017 második felét követően megszorodtak az izraeli légi csapások az iráni állásokkal szemben. Teherán nem engedheti meg magának, hogy a számos ellenérdekelt szunnita hatalom mellett a fejlett katonai erővel rendelkező zsidó állammal is nyílt konfliktusba kerüljön. Emellett a sír

⁸ O’Donnell 2018

⁹ Masterson 2022

¹⁰ N. Rózsa 2015: 198.

¹¹ Maras 2016: 385.

¹² Alaaldin 2017

hadszíntéren Irán nem független, teljhatalmú hadviselő fél, köszönhetően az orosz katonai jelenlétnek és érdekeknek, másrésztől, ha az Aszad-rezsim megmentése a tét, akkor arra nem gyakorolna pozitív hatást az iráni–izraeli háború hadszínterévé válni.

Izraeli katonai és nemzetbiztonsági gondolkodás

Az izraeli katonai stratégia alapjául szolgáló nemzeti biztonsági stratégia három plusz egy pillérré épül. Az ország fent leírt földrajzi korlátaiból következően a három hagyományos pillért jelenti az elrettentés, korai riasztás és a döntő győzelem, emellett negyedikként jelenik meg a védelem.¹³ Utóbbi később, az átalakuló biztonsági környezet hatására lett a katonai doktrínák egyik alapvető eleme, azonban a domináns katonai és nemzetbiztonsági ethosszal ellentmondásos viszonyban lévő pillér. A támadás nem csupán a lehető legjobb, hanem az egyetlen lehetőségként volt számontartva a hagyományos izraeli katonai stratégia szerint, amely az ország területének sebezhetőségét és létszámban meglévő hátrányát kívánta kiegyenlíteni az offenzív kivitelezésű, ugyanakkor összességében defenzív stratégia keretében.¹⁴ Elmondható tehát, hogy a védelmi katonai eljárások logikus fejlődési folyamat részei, és összhangban vannak az izraeli katonai stratégia átfogó céljával, amely maga is a védelemre szorítkozik, és ennek eszközei a támadó műveletek. Izrael számára a katonai tervezés során döntő tényező, hogy a katonai konfliktusok egyetlen elfogadható kimenetele a győzelem, amennyiben nem lehet megelőzni a háborút.¹⁵ A döntő győzelem dominálja mind a mai napig az izraeli katonai stratégiát, hiszen az nem számolhat azzal, hogy teljesen képes megsemmisíteni ellenfeleit, legyen szó nem állami szereplőkről, mint a Hamász és a Hezbollah, nem is beszélve az állami ellenségekről, mint Irán. A döntő győzelemnek tehát egy korlátozott, viszonylagos értelmezését kell alkalmaznunk, amikor az izraeli katonai és nemzetbiztonsági műveleteket vizsgáljuk, és a tervezés is ilyen módon történik Izraelben. Mindemellett a doktrína kulcsfontosságú eleme, hogy az ország földrajzi adottságai és a stratégiai mélység hiánya miatt a harcot lehetőség szerint preventív csapással az ellenség területén kell megkezdenie, vagy ennek elmulasztása esetén azt a lehető legrövidebb időn belül oda szűkséges áthelyeznie.

A katonai stratégia végrehajtásánál elsődleges szempont, hogy Izrael képes legyen önerőből megvédenie magát bármiféle külső fenyegetéssel szemben. Ezzel párhuzamosan a zsidó állam törekszik a lehető legszélesebb külső támogatói rendszer kiépítésére katonai és nemzetbiztonsági dimenzióban is, ezzel párhuzamosan egyre jobban függ is külső partnereitől.¹⁶ A két célkitűzés között nincs ellentmondás, az izraeli döntéshozók tisztában vannak vele, hogy az elszigeteltség minden bizonnyal végzetes és elviselhetetlen terhet jelentene az állam számára. A külső támogatás, különösen legalább egy nagyhatalom patronálása (jelenkorunkban az Egyesült Államok, amely az izraeli biztonság „sarokköve”) elengedhetetlen.¹⁷ Ettől függetlenül az izraeli tervezés

¹³ Harvard Kennedy School 2016

¹⁴ Ben-Horin – Posen 1981: 29.

¹⁵ Kis-Benedek 2018: 187–196.

¹⁶ Golov et al. 2010: 46.

¹⁷ Eisenkot–Siboni 2019: 48.

mindig készen áll a lehető legrosszabb forgatókönyv szerint is biztosítani az állam védelmét. Ennek legfontosabb eleme az izraeli nukleáris kétértelműség: a nemzetközi szakértői konszenzus szerint Izrael nukleáris csapásmérő erővel rendelkezik, azonban ezt az ország vezetése nem erősíti meg, és nem is cáfolja.¹⁸ Ellentmondás tehát nincs, azonban az egyensúlykeresés folyamatos a nemzetközi szövetségek és partnerségek fenntartása és mélyítése, illetve a külső kiszolgáltatottság minimalizálása és a stratégiai autonómia maximalizálása között.

Izraeli tevékenység Iránnal szemben

Izrael számára nincsen olyan ellenséges állam, vagy államok és nem állami szervezetek koalíciója, amely jelenleg létében fenyegethetné. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne léteznének nagyon súlyos katonai fenyegetések, amelyek elsősorban Irán és regionális szövetségesei, másodsorban a szunnita dzsihádisták erőkhöz köthetők. Ennek tükrében az izraeli haderő folyamatos, aktív katonai és nemzetbiztonsági eszközökkel végzett tevékenységet folytat, az úgynevezett „hadjárat a háborúk között” keretében.¹⁹ Az északi és déli irányból jelentkező aszimmetrikus fenyegetés egészül ki az iráni nukleáris program jelentette kihívással, amelyet Izrael minden titkos és nyílt eszközzel meg kíván akadályozni. Izrael teljes mértékben a saját biztonsági érdekeiből következően ellensúlyozza katonai és nemzetbiztonsági eszközökkel Irán előretörését. Mindennek azonban regionális és globális kihatása is van, mivel része annak az informális koalíciónak az Egyesült Államok és az öbölállamok, amelyek igyekeznek megakadályozni Iránt abban, hogy megszerezze katonai eszközökkel a regionális hegemóniát.²⁰ Izrael szerepét azonban a megfelelő keretek között kell értékelni, hiszen bár katonai és nemzetbiztonsági képességei jelentősek, nem egy hagyományos regionális nagyhatalomról van szó. A zsidó állam képes határaihoz közel az ellenség erőit nagymértékben pusztítani, főként légierejére, tüzérségére és rakétaarszáljára támaszkodva. Távoli missziós küldetésekre azonban nem képes, tekintettel viszonylag kis lakosságára és arra, hogy nincs jelentős stratégiai mélysége. Izrael ennek tükrében csak egy eleme lehet az Iránt ellensúlyozó koalíciónak, közvetett katonai támogatást tud nyújtani, illetve precíziós csapásokkal és titkosszolgálati információmegosztással és akciókkal segítheti regionális és globális partnereit. Az örök kérdés, hogy Izrael beavatkozna-e az öbölállamok oldalán egy esetleges iráni támadás esetén. A választ erre lehetetlen megadni, azonban kijelenthető, hogy önmagában az izraeli beavatkozás veszélye is komoly passzív elrettentő tényezőt képvisel a közel-keleti hatalmi rendszerben, egyfajta „konvencionális kétértelműség” keretében.

Fontos hangsúlyozni, hogy mindazok az eredmények, amelyeket az izraeli és iráni fél, továbbá utóbbi regionális kliensei elismernek, illetve a médiában megjelenik, pusztán a „jéghegy csúcsát” jelentik a tárgyalt árnyékáború keretében. Minden egyes műveletet, amelyet Izrael ellenséges területen és/vagy a kibertérben végrehajt,

¹⁸ SIPRI 2020: 375–377.

¹⁹ Orion 2021: 6.

²⁰ Steinberg 2021: 33.

hosszas hírszerzési előkészítés előz meg, amelyekkel azonosítani képes a megfelelő célpontokat, azok megtámadási módjának leghatékonyabb formáját és természetesen előkészíteni magát a műveletet. A nemzetbiztonsági műveletek eltérő jellege miatt külön tárgyaljuk az Iránon kívüli és a nukleáris program ellen végrehajtott Iránon belüli tevékenység nemzetbiztonsági vetületeit. Átfogóan azonban megállapítható, hogy a munka dandárját két szervezet végzi izraeli részről, egyrészt a Moszad, amely a külföldi hírszerzésért és műveletekért felelős, továbbá az Izraeli Védelmi Erők Katonai Hírszerzési Igazgatósága, az Aman.

A feladatmegosztás a két szervezet között nem egyértelmű, mindkét szervezetnek más-más erősségei és hiányosságai vannak, összességében kiegészítik egymást. Elmondható, hogy az izraeli haderőhöz tartozó Aman eszközpark terén fejlettebb, míg a Moszad a célterületen beszervezett ügynökök terén rendelkezik magasabb rendű erőforrásokkal. A feladatkörök szándékosan nincsenek élesen elhatárolva, az izraeli biztonsági szektort (is) a nagyfokú informalitás jellemzi. Ezt az informális jelleget egészíti ki a tény, hogy a katonai és nemzetbiztonsági szektor szorosan összekapcsolódik nem csupán egymással, de a társadalom, politika, gazdaság és akadémia minden más egységével. A katonai gondolkodás mindent átítató jellege és a sorkatonai szolgálat kiterjedtsége miatt elmondható, hogy a polgárok döntő többsége „egy nyelvet beszél” a biztonság szempontjából, és a biztonsági szektor vezetői évtizedekre visszamenően ismerik egymást. A tanulmány témájára vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy az iráni fenyegetést minden aktor azonos gondolkodási keretben értelmezi mint elsődleges, Izraelt létében fenyegető veszélyt, a kommunikációs csatornák nagymértékben nyitottak, ugyanakkor egy szűk katonai-nemzetbiztonsági elit által domináltak.²¹ Ezzel párhuzamosan az éles elhatárolás hiánya elősegíti a viták kialakulását szakmai kérdésekben a különböző szervezetek, de akár egyes osztályok között, amelyekről végül a politikai vezetők, a védelmi miniszter és a miniszterelnök dönt. Tekintettel arra, hogy ezek a személyek szinte kivétel nélkül a biztonsági szektorból érkeznek, a politikai-katonai-nemzetbiztonsági szektorok összeolvadása összetett, dinamikus mégis koherens egységet képez, amely hatékony megoldás az ugyancsak összetett, dinamikus, mégis koherens iráni fenyegetés elhárítására.

Ellensúlyozás a síita tengely mentén

Az iráni befolyás nyugati irányú fizikai kiterjedésében Izrael három hadszíntéren végez katonai és nemzetbiztonsági műveleteket, az iraki, szíriai és libanoni frontokon. A célterületek messzemenően különböznek, így eltérő eljárásokat alkalmaznak az izraeli erők. A meglévő és lehetséges iráni erőforrásokat (terület, szövetséges erők, létesítmények) azonban gyorsan változtatva képes kihasználni a teheráni rezsim Izraellel szemben, így a naprakész információ és elemzés létfontosságú az izraeliek számára. A három célterület főbb jellemzői szerint Szíria és Libanon jelentősége kiemelkedő, Irak mindaddig többnyire megmaradt a két állam közötti árnyékháború során hírszerzői és logisztikai központnak. A konfliktus ide is áttérjed, aminek eredménye kurdisztáni

²¹ Barak–Sheffer 2013: 143.

létesítmények Irán általi támadása, amelyeket állítólagosan az izraeli nemzetbiztonsági szolgálat(ok) használtak.²² Szemben Irakkal, Szíria és Libanon közvetlen Izrael elleni támadásokra használható az iráni erők által, ennek elhárítása, „felgöngyölítése” a zsidó állam szolgálatainak legfőbb feladata. Izrael rendszeresen hajt végre légi csapásokat az iráni missziós csapatok (az Iráni Forradalmi Gárda Kudsz Erői), a szíriai kormányerők és a libanoni Hezbollah síita terrorszervezet erői ellen. Célja megakadályozni, hogy a síita tengely erői olyan regionális hegemon pozícióba juthassanak, amellyel Izraelt létében fenyegethetnék.

A tevékenység keretében nem kívánnak minden iráni és szövetséges egységet elpusztítani, a „stratégiai szintű hatás” elérése a cél, így kizárólag a nagy hatékonyságú eszközökre, létesítményekre fókuszálnak.²³ Megfelelő hírszerzési információk gyűjtését és elemzését, értékelését követően főként az új F35-ös vadászbombázókkal hajt végre Izrael rakétacsapásokat szíriai és kisebb mértékben libanoni célpontok ellen. Természetesen már a végrehajtott csapások kerülhetnek nyilvánosságra, és nem az előkészítő munka. Bizonyos, hogy a sikeres katonai támadásokat kiterjedt hírszerzői munka előzi meg, technológiai és humán eszközökkel is. Általánosságban elmondható, hogy a síita tengely minden államában rendelkezésre állnak olyan csoportok, amelyek a rezsimtől való elidegenedésük miatt célpontot jelentenek a zsidó állam szolgálatai számára. Ide tartoznak főként a különböző nem síita kisebbségek, amelyek évtizedes kapcsolatot ápolnak az izraeliekkel, így az egész térségben jelen lévő kurdok, keresztények (különösen Libanonban), de a különböző nem kurd szunnita kisebbségek is. Az iráni befolyás előretörését megelőzően is Izraelnek komoly érdekei fűződtek a libanoni, szíriai és iraki titkosszolgálati tevékenységhez, így a síita tengely kialakulásával párhuzamosan a korábbi erőforrásokat tudták az izraeli szolgálatok az új fenyegetés elhárítására átállítani.

Ezzel a tevékenységgel szoros összefüggésben a Gázai övezetben rendszeres harcokat vív a Hamász és a Palesztin Iszlám Dzsihád terrorszervezetekkel szemben. Az iráni tengely és a gázai palesztin szervezetek közötti együttműködés változó intenzitású, azonban Izrael legnagyobb fenyegetései között a többfrontos háború merül fel.²⁴ A legújabb forgatókönyv szerint északról és délről terrorista erők csapnak át szárazföldön, miközben Irán és szövetségesei rakétáikkal tűzgyűrűbe fogják a zsidó államot, a lehető legnagyobb pusztítást elérendő. Izrael számára az iráni létfenyegetés elemzésének és értékelésének legfontosabb eleme a nukleáris képességek mellett e kettős front kialakulásának esélye, azaz a valódi kapcsolatok feltérképezése az iráni–palesztin együttműködés kapcsán. A kapcsolatban komoly törés állt be a szíriai polgárháború kitörését követően, amikor is a Hamász szembe fordult az Aszad-kormányzattal a szunniták ellen elkövetett tetteik miatt, és Törökországgal fűzte szorosabbra kapcsolatait, azonban a 2021-es gázai összecsapások során a hosszú évekre visszamenő iráni támogatás új lendületet vett.²⁵ Egy Iránnal való eskaláció esetén azonban valószínűsíthető, hogy a Hamásznak komoly érdeke fűződne egy második front megnyitásához délről, amennyiben Izrael azt nem képes elrettenteni.

²² Harel 2022

²³ Al-Khalidi 2021

²⁴ Eisenkot–Simoni 2019: 23.

²⁵ Levy 2021

A két front túlterhelheti rakétatámadásokkal az izraeli védelmi képességeket, különösen, amíg a cikk írásának idején fejlesztett Vaskürt lézeres elhárítórendszer nem egészíti ki a Vaskupola-egységeket. Ezen a ponton fontos megemlíteni, hogy az izraeli biztonsági gondolkodás fenntartja a „létfenyegetés” gondolati rubrikát, amelybe behelyezheti az adott időben létező legnagyobb fenyegetést.

A modern izraeli történelem során ez a fenyegetés volt az arab államok egyre fogyatkozó szövetsége, majd egy átmeneti időszakban a terrrorszervezetek és Szíria, míg a 2010-es évekre Irán és a síita tengely került be ilyen módon az izraeli katonai tervezésbe. Amint Izrael megtalálja a fenyegető tényezőt, képes a lehető legnagyobb mértékben mozgósítani erőforrásait a biztonságot szavatoló offenzív-defenzív katonai stratégia végrehajtása érdekében. A nemzetbiztonsági eszközök és eljárások kapcsán ennek relevanciája, hogy a fenyegetést az izraeli katonai és nemzetbiztonsági gondolkodás a logikus elemzési, értékelési lépésekkel, de szükségszerűen a lehető legradikálisabb végkifejletig, az állam és nép elpusztításáig vezeti le, és ennek elhárítására készül fel. Ez a gondolkodási séma ad különös jelentőséget a libanoni, szíriai, iraki és iráni és kiegészítő elemként a gázai területeken folyó műveleteknek.

Az iráni nukleáris program elleni fellépés

A síita tengely fizikai dimenziójában végzett műveletek mellett kiemelt kihívást jelent Izrael számára az iráni nukleáris program. A veszélynek három oldala van, amelyek ellen az izraeli fél különböző módszerekkel, de egységes stratégia keretében lép fel. Az első kihívás természetesen magának az atomfegyvernek a megszerzése a perzsa állam által. A teheráni katonai és politikai (teokratikus) vezetők visszatérő állításai a „cionista rezsim” elpusztításáról és hasonló kijelentések Izrael számára azt jelentik, hogy az állam elpusztításának szándéka reális veszélyforrás, és ez alapvetően meghatározza az izraeli döntéshozatalt.²⁶ Számos ellenérv létezik, hogy Irán miért nem törölné el valójában nukleáris fegyverekkel Izraelt (muszlim szent helyek léte, izraeli arab és palesztin lakosság, kölcsönös elrettentés). Mindezek nem győzik és a rendkívül érzékeny biztonságpercepcióból következően nem is győzhetik meg az izraeli döntéshozókat, hogy ne lenne valós veszély az Irán általi elpusztításra vonatkozó szándék. A második kihívás abból ered, hogy egy nukleáris Irán az atomfegyver ernyője alatt sokkal nagyobb cselekvési szabadsággal rendelkezne a térségben, mint jelenleg. Izrael számára az elpusztítását követően a legnagyobb veszély mozgásszabadságának korlátozása, azaz a „hadjárat a háborúk között” korlátozása az ellenfél által.²⁷ A harmadik veszélyforrás a nukleáris tárgyalások, amelyeknek keretében Irán olyan engedményeket igyekszik nyerni a nemzetközi közösségtől, amelyek révén ugyancsak cselekvési szabadságát és képességeit fejlesztheti (mint a Forradalmi Gárda levétele a terrorista szervezetek listájáról és szankciók eltörlése). Látható, hogy a zsidó állam számára az iráni nukleáris program hátráltatása, szabotázsja több okból is kiemelt jelentőségű.

²⁶ Inbar 2021

²⁷ Bennett 2021

A nukleáris program elleni izraeli műveletek két vetületét emelhetjük ki, egyik a nukleáris létesítmények elleni műveletek, illetve az abban részt vevő személyek elleni műveletek. Mindkét terület jól bemutatja, hogy nemzetbiztonsági eszközök nélkül a legfontosabb izraeli kül- és biztonságpolitikai prioritás elérhetetlen lenne. A közel-keleti térségben meglévő nukleáris létesítmények elleni izraeli fellépésnek évtizedes hagyományai vannak, korábban az iraki és szíriai nukleáris központokat semmisítette meg az izraeli légierő. Az iráni kihívás jóval összetettebb, mivel szemben a két korábbi ellenséges állammal, ahol egy-egy létesítményben összpontosult az atomprogram, az iráni erőfeszítések szét vannak szórva a nagy és távoli államban, többnyire mélyen beásva. Mindezek miatt az izraeliek által előnyben részesített megoldás a légi csapások alkalmazására elégtelen az iráni nukleáris program felszámolására, összetettebb megoldásokat szükséges alkalmazniuk.

Fontos esettanulmányát nyújtja az izraeli műveleteknek a Stuxnet vírus bevetése 2010-ben, amely a natanzi nukleáris létesítményben működő urándúsító centrifugák ötödét tette használhatatlanná. A közös amerikai–izraeli fejlesztésű vírus sajátossága a nagyfokú specifikusság, amelyhez szükséges volt a lehető legpontosabb információk megszerzése arra vonatkozóan, hogy milyen Siemens márkájú eszközöket alkalmaz az iráni fél, amelyeket meg lehetett fertőzni. Maga a Stuxnet-kód azonban csak egy eleme volt a műveletnek, számos más titkosszolgálati akcióra szükség volt az információszerzéshez, eljuttatáshoz, így a fizikai valóság manipulálásra képes kibertámadások szerepének túlhangsúlyozása veszélyes torzítás, a művelet komplexitására kell rámutatni. Az irániak tökéletesen értik ezt, és minden hasonló támadást követően tudják, milyen mélyen be vannak épülve az izraeliek az iráni rendszerbe, lásd a 2020-as natanzi műveletet, ahol az izraeli ügynök személyesen jelen volt az üzemben a szabotázs során. A kognitív dimenziót tekintve hasznos az Izraelben ülő hacker képe, aki egy laptopról szabotálja az irániak fő nemzeti erőfeszítését. Ezt követően folyamatos eskalációs-deeszkalációs ciklusok a kibertérben folyó küzdelemben, Izrael keresi a lehetőséget az iráni nukleáris létesítmények elleni kibertámadásokra (vagy annak álcázott fizikai támadásokra, hogy ne fedje fel humán ügynökeit, vagy egyéb Iránban lévő képességeit), időnként a civil szektorra, egyéb kritikus infrastruktúrára is áttérjed a küzdelem, például a vízellátó hálózatra vagy a kikötői infrastruktúrára.

Az izraeli–iráni konfliktus fontos állomása volt a szabotázsakciók és ellenakciók túlterjedése a nukleáris programon a kritikus infrastruktúrára. Irán keresi a lehetőséget, hogy az aszimmetrikus relációt és izraeli kiberfölényt ellensúlyozza, képességei a szembenállás következtében folyamatos fejlődésen mennek keresztül, ami kiberfegyverkezési versenyhez vezetett a felek között.²⁸ Ennek keretében került sor az izraeli vízművek ellen elkövetett 2020-as kibertámadásra. Az izraeli fél ezt megtorolva, a Bandar-Abbász iráni, stratégiai jelentőségű kikötő kibertámadással való megbénításával jelezte, hogy nem tűri el iráni részről az eskalációt, amennyiben ki kívánja terjeszteni a kiberháborút a civil kritikus infrastruktúrára, úgy az iráni fél lesz összességében a vesztes.²⁹ Az izraeli módszer koreográfiája mára ismert, a háttérben kiválasztják a célpontokat, majd a támadást megelőzően számos fórumon

²⁸ Lewis 2019

²⁹ Siman-Tov – Even 2020

felelősödik az asszertív-offenzív retorika az izraeli politikai és katonai elit részéről.³⁰ Ezt követően, a megfelelő felderítési, műveleti tervezési és kommunikációs lépéseket követően hajtják végre magát a támadást, majd ennek kiszivárogtatása és név nélküli elismerése zárja az elrettentési ciklust, ez lehet ideiglenesen sikeres, vagy pedig további eszkalációs-deeszkalációs lépések következnek az ellenfél reakciója szerint. A fentiekből következtetve tehát kényes egyensúlyozás látszik kirajzolódni, ahol nem pusztán egy háborús küszöb alatti konfliktus zajlik, hanem azon belül is érvényesül a folyamatos és dinamikus eszkalációs-deeszkalációs ciklusok egymásra épülése, a nemzetbiztonsági, katonai, diplomáciai eszközök szoros koordinációja.

Az izraeli nemzetbiztonsági közösség másik eszköze az iráni nukleáris program hátráltatására a kibertámadások és fizikai szabotázsakciók mellett a program vezetőinek célzott likvidálása. Izrael ezen a téren is korábbi gyakorlatot ültetett át, hiszen a palesztin terrorszervezetek tagjai, különösen vezetőik, illetve robbanószer- és rakétamérnökei ellen évtizedek óta alkalmazott eljárásról van szó. Ezekben az akciókban főként helyben, Iránban elkövetett merényletekről beszélhetünk, amelyekben a nukleáris program fejlesztésében megbízott tudósokat (akik egyben jellemzően a Forradalmi Gárda tisztjei is) iktatják ki az izraeliek, az Egyesült Államokkal szoros együttműködésben. Az elkövetett merényletek során a módszer leggyakrabban a tudós autójára helyezett robbanószer, amelyet motorbiciklin közlekedő ügynökök helyeznek fel. A másik 2020-ban Mohsen Fakhrazadeh az „iráni bomba atyja” ellen megvalósított, a korábbiaknál jóval drámaibb módszer a gépjárműre helyezett automata gépágyú, amely a korábbi merényletekhez képest is erőteljesebb üzenetet közvetített az iráni fél felé, a nukleáris programban való közreműködés veszélyei kapcsán.³¹

Két vetületét kell kiemelnünk az izraeli célzott likvidálásoknak: a beépülés mélységét és az üzenet jellegét. Az előbbi kapcsán látni szükséges, hogy ezek az iráni tudósok a perzsa állam által kiemelten védett személyeknek számítanak, akik az egyik legfontosabb nemzeti programon dolgoznak. Az ő követésük, a szükséges erőforrások adott helyen és időben való rendelkezésre állása és a meggyilkolásuk sikere azt jelenti, hogy az izraeliek és a nekik dolgozó helyi ügynökök mély és alapos információkkal rendelkeznek a Teheránban zajló eseményekről, mutatja a titkosszolgálati szervek hatékonyságát. Arra is rávilágít, hogy Iránban jelen vannak azok a helyi személyek, akik különböző ráhatások segítségével beszervezhetők a teheráni rezsim céljai ellen, a lehető legkomolyabb veszélyeket vállalva. Részben ez is segít a merényletek kognitív dimenzióban való felhasználása során, hiszen nem pusztán a vezető tudós elvesztése a haszna a kiiktatásuknak, hanem a többiek elrettentése és nyomás alá helyezése is. Izrael a fent vázolt offenzív kivitelezésű védelmi stratégiáját kommunikálja a merényleteken keresztül, nyomatékosítva, hogy a zsidó állam ellenségei még hazájuk fővárosában sincsenek biztonságban, mindenfajta káros tevékenységükért az életükkel fizetnek. Izrael üzenete, amelyet a hadserege és nemzetbiztonsági szervei által végzett műveleteken keresztül közvetít, Iránon kívül minden más szereplőnek is szól, ellenfeleinek és partnereinek, illetve a hazai közönségnek. A közel-keleti

³⁰ Noél 2020

³¹ Yadlin–Orion 2020

konfliktusok során a felek közötti kommunikációban így a szabotázsakciók és a célzott likvidálások is fontos szerepet töltenek be.

Összefoglalás és következtetések

Az izraeli–iráni konfliktus lezárására a két állam nemzeti érdekeiből következően nem mutatkozik esély sem rövid, sem középtávon. Irán ragaszkodni fog nyugati befolyási övezetének fenntartásához és nukleáris programjának folytatásához, amelyek szükségszerűen konfliktusban tartják a zsidó állammal. A két állam egymással szembeni ellensúlyozása ugyanakkor, amennyiben sikerül azt a feleknek és a regionális partnereknek, érdekelt globális szereplőknek a háborús küszöb alatt tartani, a regionális hatalmi egyensúly fenntartásának fontos eleme. A nyugati államok szempontjából az „árnyékáború” keretében Izrael magára vállalja az iráni befolyásszerzés feltartóztatásának és a nukleáris program akadályozásának jelentős terheit. Teszi ezt fizikai és kognitív értelemben is, ezáltal fontos iráni erőforrásokat semmisítve meg a síta tengely mentén és az atomprogramjában, továbbá az elrettentés eszköze diplomáciai dimenzióban is segíti a nemzetközi közösség Iránnal való tárgyalását. Utóbbi azon a logikán alapul, hogy amennyiben Irán nem mutat hajlandóságot a megegyezésre, úgy a nemzetközi és regionális közösség az eddigieknél is szabadabb kezet, bátorítást és támogatást ad Izraelnek. Mindez azonban rendkívül nagy eszkalációs potenciált is magában rejt, hiszen tudható, hogy a jelenlegi izraeli precíziós katonai csapások és titkosszolgálati akciók mellett folyamatban van egy átfogó katonai művelet kidolgozása az iráni nukleáris létesítményekkel szemben, jelentős, csak 2022-ben 1,5 milliárd dolláros adott célra biztosított költségvetési erőforrásokkal.³² Egy izraeli–iráni háború beláthatatlan következményekkel járna a Közel-Keletre nézve, tovább erősítve a destabilizációt a polgárháború által megviselt Irakban, Szíriában és az összeomlás közelében járó Libanonban. A regionális instabilitásban az Iszlám Állam és egyéb szunnita dzsihádisták terrorszervezetek előretörése is valószínűsíthető.

A fentiek tükrében a konfliktus megmaradása a háborús küszöb alatt minden fél érdeke a közel-keleti régióon belül és kívül. A felek minden konfliktusuk ellenére mindeddig megfelelő belátásról tettek tanúbizonyságot a deeszkalációs mechanizmusok életbeléptetése kapcsán, amikor a konfliktus elkezdett kilépni a közvetlenül ugyan nem egyeztetett, azonban mégis létező szabályai közül (lásd a kibertámadások kritikus infrastruktúrára kiterjedő ideiglenes eszkalációja 2020-ban). Ez a helyzet mindaddig fennállhat, ameddig az izraeli képességek aszimmetrikus fölényt élveznek az irániakkal szemben, és mindenfajta iráni kísérletet a szimmetria elérésére Izrael képes elrettenteni és megakadályozni. Mindennek tükrében a nemzetbiztonsági eszközök közvetett és közvetlen alkalmazásával végzett precíziós csapások, merényletek és szabotázsakciók hozzájárulnak a regionális háború elkerüléséhez. A közeljövő kérdése, hogy ezek elegendőek lesznek-e az izraeli stratégiai célok elérése érdekében.

³² TOI Staff 2021

Felhasznált irodalom

- ALAALDIN, Ranj (2017): *Containing Shiite Militias: The Battle for Stability in Iraq*. Doha: Brookings Institution Doha Center Policy Briefings. Online: www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/12/shiite_militias_iraq_english.pdf
- AL-KETBI, Ebtessam (2021): *The UAE Power-Building Model and Foreign Policy Shifts*. Abu Dhabi: Emirates Policy Center
- AL-KHALIDI, Suleiman (2021): Israel Intensifying Air War in Syria Against Iranian Encroachment. *Reuters*, 2021. április 22. Online: www.reuters.com/world/middle-east/israel-intensifying-air-war-syria-against-iranian-encroachment-2021-04-22/
- BARAK, Oren – Gabriel SHEFFER (2013): *Israel’s Security Networks*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139540896>
- BEN-HORIN, Yoav – Barry POSEN (1981): *Israel’s Strategic Doctrine*. Santa Monica: RAND.
- BENNETT, Naftali (2021): Iran Nuclear Programme at ‘Critical Point’, Israeli Prime Minister Warns. *UN News*, 2021. szeptember 27. Online: <https://news.un.org/en/story/2021/09/1101372>
- EISENKOT, Gadi – Gabi SIBONI (2019): *Guidelines for Israel’s National Security Strategy*. Washington: The Washington Institute for Near East Policy. Online: www.washingtoninstitute.org/media/5731?disposition=inline
- FREILICH, Charles D. (2018): *Israeli National Security: A New Strategy for an Era of Change*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190602932.001.0001>
- GOLOV, Avner et al. (2010): *A National Security Doctrine for Israel*. Policy Paper. IDC Herzliya: Lauder School of Government, Online: <https://bit.ly/3XYpjDR>
- HAREL, Amos (2022): Covert Drone War Between Israel and Iran Goes Public With Missile Launch on Iraq. *Haaretz*, 2022. március 13. Online: <https://bit.ly/3H3VXOd>
- Harvard Kennedy School (2016): *Deterring Terror. How Israel Confronts the Next Generation of Threats*. Special Report. Cambridge, MA: Belfer Center. Online: www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/IDF%20doctrine%20translation%20-%20web%20final2.pdf
- INBAR, Efraim (2021): Iran and Israel: The Inevitable War? *The Jerusalem Institute for Strategy and Security*, 2021. január 6. Online: <https://jiss.org.il/en/inbar-iran-and-israel-the-inevitable-war>
- KIS-BENEDEK József (2018): *Katonai biztonság Marokkótól Iránig*. Budapest, Zrínyi.
- LEVY, Ido (2021): *How Iran Fuels Hamas Terrorism*. The Washington Institute, Policy Analysis, PolicyWatch 3494. 2021. július 1. Online: www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/how-iran-fuels-hamas-terrorism
- LEWIS, James Andrew (2019): Iran and Cyber Power. Commentary. *Center for Strategic & International Studies*, 2019. június 25. Online: www.csis.org/analysis/iran-and-cyber-power
- MARAS, Marie-Helen (2016): *A terrorizmus elmélete és gyakorlata*. Budapest: Antall József Tudásközpont
- MASTERSON, Julia (2022): Iran Nuclear Talks Show Some Progress. *Arms Control Today*, 2022. január–február. Online: www.armscontrol.org/act/2022-01/news/iran-nuclear-talks-show-some-progress

- N. RÓZSA Erzsébet (2010): Az Iráni Iszlám Köztársaság – a síita modernizációs kísérlet. In CSICSMANN László (szerk.): *Iszlám és modernizáció a Közel-Keleten. Az államiság eltérő modelljei*. Budapest: Aula, 251–274.
- N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az Arab Tavasz: A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest: Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet
- Nemzetközi Atomenergia Ügynökség: *Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran*. GOV/2003/75 (2003. november 10.). Online: www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-75.pdf
- NOËL, Jean-Christophe (2020): *Israeli Cyberpower*. French Institute of International Relations. Online: www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/noel_israeli_cyberpower_2020.pdf
- O’DONNELL, Norah (2018): Saudi Arabia’s Heir to the Throne Talks to 60 Minutes. *CBS News*, 2018. március 19. Online: www.cbsnews.com/news/saudi-crown-prince-talks-to-60-minutes/
- ORION, Assaf (2021): *Israel’s Grand Strategy Ripples Begin at Home*. Hoover Institution. 2021. május 11. Online: www.hoover.org/sites/default/files/research/docs/orion_webreadypdf-rev.pdf
- SHINE, Sima – Raz ZIMMT (2021): Iran: At a Low Point, but Still the Primary Threat to Israel’s Security. In Itai BRUN – Anat KURZ (szerk.): *Strategic Survey for Israel 2020–2021*. Tel-Aviv: Institute for National Security Studies, 37–42. Online: www.inss.org.il/wp-content/uploads/2021/01/StrategicAssessment20-21_ENG_e.pdf
- SIMAN-TOV, David – Shmuel EVEN (2020): *A New Level in the Cyber War between Israel and Iran*. Institute for National Security Studies. INSS Insight No. 1328. 2020. június 3. Online: www.inss.org.il/publication/iran-israel-cyber-war/
- STEINBERG, Guido (2021): The “Axis of Resistance”. Iran’s Expansion in the Middle East Is Hitting a Wall. *German Institute for International and Security Affairs*, SWP Research Paper 6. Online: <https://doi.org/10.18449/2021RP06>
- Stockholm International Peace Research Institute (2020): *SIPRI Yearbook 2020*. Oxford: Oxford University Press
- TOI Staff (2021): Israel Said to Approve \$1.5 Billion Budget for Potential Strike on Iran. *The Times of Israel*, 2021. október 19. Online: www.timesofisrael.com/israel-said-to-approve-1-5-billion-budget-for-potential-strike-on-iran/
- YADLIN, Amos – Assaf ORION (2020): *The Assassination of Fakhrizadeh: Considerations and Consequences*. Institute for National Security Studies, INSS Insight No. 1409. Online: www.inss.org.il/publication/fakhrizadeh/

Szeleccki Szilveszter¹

A kiberhírszerzés értelmezése és helye a nemzetbiztonságban²

Interpreting Cyber Intelligence and Its Position in National Security

A nemzetbiztonsági feladatokra világszerte meglehetősen nagy figyelem hárul a mindennapok során. A feladatokat végrehajtó szervezetek számára fontos a korszerű technológiai támogatás, valamint a kapcsolódó eljárások gyakorlati alkalmazhatósága. A kibertér megjelenésével a nemzetbiztonsági hírszerzési ágak határai kezdenek elmosódni. A kibertér sokrétű struktúrája a kiberhírszerzést és egyúttal a korábban meghatározott információsszerzési módszereket közös, interdiszciplináris területként teheti értelmezhetővé.

Kulcsszavak: kiber, nemzetbiztonság, hírszerzés, információ, hálózatok

National security is a major focus of attention in everyday life around the world. For the organisations that carry out these tasks, it is important to have state-of-the-art technological support and the ability to apply the relevant procedures in practice. With the emergence of cyberspace, the boundaries between the intelligence branches of national security are becoming blurred. The multifaceted structure of cyberspace can turn cyber intelligence and at the same time the previously defined methods of information gathering into a common, interdisciplinary field.

Keywords: cyber, national security, intelligence, information, networks

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: Szeleccki.Szilveszter@uni-nke.hu

² „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium Kooperatív Doktori Program Doktori Hallgatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.”

Bevezetés a nemzetbiztonság elméleti alapjaiba

A nemzetbiztonsághoz kapcsolódó tevékenységek általános ismérve, hogy társadalmi jelentőségű érdekekből kiindulva fogalmazódnak meg közös célok és feladatok. A nemzetek kritikus infrastruktúrájának működését alapjaiban befolyásolja a nemzetbiztonság állapota.³ A megfelelő biztonsági állapot elérése, fenntartása és fejlesztése természetesen folyamatos intézkedéseket igényel. A célok elérése érdekében nemzetbiztonsági szolgálatok végzik a rájuk szabott speciális feladatokat. Jelen dokumentumban a nemzetbiztonsággal kapcsolatos veszélyek és tevékenységek bevezetése mellett előtérbe kerül a nemzetbiztonsági szolgálatok strukturális elképzelése és a hírszerzés területének vizsgálata. E területek közé tartozik az úgynevezett kiberhírszerzés is, amely kiemelt jelentőségű. A hírszerzésnek tudományos szempontból többféle megközelítési módja létezik, mint például a jogtudomány, a hadtudomány vagy a rendészettudomány oldaláról való értelmezés. Kutatásomat hadtudományi megközelítéssel végzem, amely során releváns szakirodalmat használok fel, értve ez alatt a biztonsági stratégiákat, jogszabályokat és hadtudósok a témához kapcsolódó munkáit. A hadtudományi megközelítést indokoltan látom, hiszen a katonai területen megjelenő hírszerzési ágakat ugyan a lehetőség szerint részletesen meghatározzák, viszont átfedések tapasztalhatók az értelmezésükben.

A vizsgálatok során kiemelten foglalkozom a kibertérrel mint új, közismerten kihívásokkal teli területtel és annak hírszerzéshez társított értelmezésével. A célom választ találni arra, miként értelmezhető a kiberhírszerzés és egyúttal annak a nemzetbiztonságban elfoglalt helyét is behatárolni. Az információs tér aspektusai rohamosan fejlődnek világunkban, és számos technológia támogatja őket. Manapság a legtöbb információ elektronikusan hozzáférhető, aminek köszönhetően a legtöbb embernek az információs tér vonatkozásában a digitális adatok, eszközök, rendszerek jutnak eszébe. A digitális rendszerek minden kétséget kizáróan sokat segítenek a polgári és a katonai infokommunikációs képességek elképzeléseinek modern megvalósításában. A nemzetbiztonsági berendezkedésben a hírszerzési eljárások, módszerek határvonalai kezdenek eltűnni, aminek a világszerte tapasztalható intenzív hálózatosítás és az ennek hatására létrejövő, nagy kiterjedésű kibertér megjelenése áll a háttérben. Egy nemzet biztonsági berendezkedése számos befolyásoló tényezőből áll, a kapcsolódó szervezetek megfelelő működtetésétől kezdve egészen az emberek biztonságtudatos napi rutinszerű tevékenységéig. Mindez kihat a kritikus infrastruktúrára,⁴ amelyeken belül például jelentős a honvédelmi célokat szolgáló katonai erők helyzete. Kulcsfontosságú a nemzetet érintő kihívások, kockázatok és fenyegetések elleni védelmi tevékenységek rendszerezése. Resperger István professzor publikációjában⁵ megjelent gondolatával egyetértve elmondható, hogy a kihívások, a kockázatok és a fenyegetések a lehetséges veszélyek megnyilvánulási formáinak tekinthetők, amelyek hatással vannak egy adott régió, terület vagy nemzet hatalmi viszonyaira, befolyásolva a külső és belső nemzeti stabilitást.⁶

³ Várhalmi 2010: 75. e) pont.

⁴ Utalva itt a 2012. évi CLXVI. törvény a létfonosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről 1-es mellékletében meghatározott ágazatokra.

⁵ Resperger 2016: 116–117.

⁶ Resperger 2018: 38.

A 21. századi információs társadalomban infokommunikációs hálózatok tömegei működnek digitális világunkban, amelyek kapcsán a funkcionális „élmény” mellett a hálózatok biztonságával is foglalkozni kell, hiszen dependens viselkedésükből kifolyólag a veszélyek globálisan jelentkehetnek.

„A hálózatok által átszőtt globális világ sosem volt olyan sebezhető, mint manapság. Ez a sebezhetőség a nyitottságból, a bonyolult technikai rendszerekből, az infokommunikációs rendszerektől való növekvő függésből, illetve az összefonódó és egymással összekapcsolt létfontosságú infrastruktúrákból eredeztethető. Egy olyan bonyolult, infokommunikációs rendszerekkel behálózott társadalomban és gazdaságban, ahol közel minden ügyünket a hálózaton keresztül intézzük, saját fejlettségünk csapdájába eshetünk.”

– írja Haig Zsolt a biztonságtudatos szemléletmódot előtérbe helyezve, továbbá hangsúlyozza, hogy

„az információs társadalom és annak védelmi rendszere olyan számítógép-hálózatokkal átszőtt hálózatos rendszerek komplexuma, amelyben e rendszerek biztonságos működése kölcsönösen függ a többi rendszer működésétől. Ennek következtében a rendszer bármelyik súlyponti elemének információs támadása, vagy védelme nemzetbiztonsági kérdés, amely védelmi síkon kihat az egész társadalomra”.⁷

A nemzetbiztonsági feladatok végrehajtásának szervezésében egyaránt fontos a katonai és polgári szolgálatok tevékenységi köreinek behatárolása és az együttműködési képességek meghatározása. A hírszerzés és különösen a kiberhírszerzés vonatkozásában aktuális és fontos e szolgálatok célirányos vizsgálata.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról

A nemzetek a biztonságtudatos érdekeket szem előtt tartva nemzetbiztonsági szolgálatokat (működésük szerint polgári vagy katonai) hoznak létre, amelyek száma a nemzeti döntéshozók megítélésétől függően változó. A nemzetbiztonsági szolgálatok feladataikat jogi szabályok alapján végzik. Az alapvető nemzetbiztonsági tevékenységek közé a hírszerzési és az elhárítási feladatok tartoznak. Amerikában egy kifejezetten összetett szervezet, az úgynevezett Hírszerző Közösség (Intelligence Community, IC) működik, amelybe 18 szervezet tartozik. Magában foglal független (például a Központi Hírszerző Ügynökség [Central Intelligence Agency, CIA]), az Amerikai Védelmi Minisztérium alá tartozó (például Nemzetbiztonsági Ügynökség [National Security Agency, NSA]) és egyéb szervezeteket. A koalícióban részt vevő szervezetek szoros együttműködésekben alapulva végzik tevékenységüket. „Az IC küldetése, hogy időszerű, éleslátó, tárgyilagos és releváns hírszerzési információkat nyújtson a nemzetbiztonsági

⁷ Haig 2007

kérdésekről és eseményekről szóló döntésekhez.”⁸ Az NSA a nemzeti és a NATO szövetségi követelményeknek megfelelően fejleszti képességeit.

„A katonai műveletekhez hírszerzési támogatást nyújtunk a tevékenységeink által, amíg kiberbiztonsági személyzetünk, termékeink és szolgáltatásaink biztosítják, hogy a katonai kommunikáció és adatok biztonságban maradjanak, ne kerüljenek ellenfeleink kezébe. [...] Emellett közös protokollokat és szabványokat állítunk fel, hogy a katonai erőnk biztonságosan oszthassanak meg információkat szövetségeseinkkel, a NATO-val és a koalíciós erőkkel szerte a világon. Az interoperabilitás a sikeres közös műveletek és gyakorlatok kulcsa.”⁹

Hazánkban a nemzetbiztonsági szolgálatok a Magyar Kormány irányítása alatt működnek. Magyarország alaptörvénye szerint: „A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése.”¹⁰ A magyar kormány a nemzetbiztonság gyakorlati céljából megalkotta két biztonságpolitikai dokumentumát, a *Nemzeti biztonsági stratégiát*¹¹ (NBS), valamint a *Katonai biztonsági stratégiát*¹² (KBS). Az NBS kiemelt jelentőséget tulajdonít a megfelelő döntéshozáshoz szükséges információk zavartalan, megbízható, időszerő, fuzionált szolgáltatására. „Hatékonyan kell működtetni a rendvédelmi szervek aktuális és releváns értesüléseinek koordinált felhasználása, valamint a kormányzati hírigények célirányos összehangolása érdekében kiépített információfúziós rendszert.”¹³ A katonai célok vezérfonalán meghatározott nemzetbiztonsági tevékenységek vonatkozásában a KBS a válságkezelő műveleteket helyezi középpontba, amelyek során különböző intenzitású fegyveres konfliktusok történhetnek. „A honvédelmi feladatok végrehajtását támogató nemzetbiztonsági tevékenység végzése során a jövőben is kiemelt hangsúlyt kell helyezni a hazai társszolgálatokkal, valamint a NATO és az EU-tagállamok hírszerző és elhárító szervezeteivel kialakított stratégiai együttműködés célzott, elsősorban az aktuális kihívások területén megvalósuló fejlesztésére.”¹⁴ A katonai és polgári szervezetek egyaránt felhívják a figyelmet a 21. században olyan aktuális kihívásokra, mint például a kibertérből érkező, új típusú támadások.

A hírszerzés szerepe a nemzetbiztonságban

Az előzőekben leírtak alapján a hírszerzés meglehetősen fontos (és szerteágazó) feladatkör a nemzetbiztonsághoz tartozó tevékenységek vonatkozásában. Először az ókorban vált fontossá, ugyan akkoriban a felderítést és a kapcsolódó híradást nem választották szét egymástól. „A felderítés vagy hírszerzés szervezett formában csak a római császárkor idején valósult meg, amikor a császári adminisztráció felismerte

⁸ Lásd: www.dni.gov/index.php/what-we-do

⁹ A szerző fordítása, lásd: www.nsa.gov/About/Mission-Combat-Support/

¹⁰ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 46. cikk (3) bekezdés.

¹¹ 1163/2020 (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

¹² 1393/2021 (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

¹³ NBS 152. pont.

¹⁴ KBS 4.3. pont.

a kisebb-nagyobb rendszerességgel összegyűjtött információk taktikai és stratégiai jelentőségét.”¹⁵

A hírszerzés fogalmi értelmezése

A hírszerzésnek sokféle meghatározása lehetséges. Mindenki számára elfogadható, hogy jelentéstartalma kapcsolatában valamilyen új adatról, új ismeretről, információról van szó. Alapvetően állami, közszolgálati tevékenységi körnek mondható, de a jelenkori információs társadalomban a technológiai lehetőségeknek köszönhetően a hírszerzés mára a kibertérben szabadon gyakorolható a jogi szabályok betartásával (lásd például ipari vagy gazdasági kémkedések). Maga a hír mint megszerzett információs tartalom gyűjthető, tárolható, feldolgozható és továbbküldhető. Érdekes, hogy a hír tartalmát tekintve bizonyos értelemben függ és nem is függ az időtől. Nem függ, hiszen a hír egyaránt szólhat a közeli és távoli múltban bekövetkezett, a jelenleg zajló vagy éppen egy, a jövőben tervezett eseményről. Továbbá függ, hiszen a hír hatásmechanizmusát előtérbe helyezve a későbbi döntések miatt nagyon is lényeges az idő, pontosabban szólva a hír megszerzésének az ideje. Mindezekből adódik, hogy így vagy úgy a hírszerzés tervezési és szervezési folyamataiban fontos szerepe van az időnek.

Na de mit is jelent a hírszerzés mint közszolgálati tevékenység? *A Hadtudományi lexikonban* a hírszerzés „az állam egyik funkciója, amelyet az eminens nemzeti érdekek érvényre juttatása és védelme érdekében, kizárólag erre a feladatra létrehozott, közvetlen kormányzati irányítás alatt működtetett szervezetek – speciális eszközöket és módszereket alkalmazva – végeznek titkos (bizalmas) és nyílt forrású információk beszerzésével”.¹⁶ Ahogy már arról szó esett, a hírszerzés képességét meghatározza, épp ezért fontos eleme a nemzetközi kapcsolatrendszer.

„A politikai, katonai és gazdasági információk megvédése szükségessé teszi a korszerű és hatékonyan összehangolt hírszerző és elhárító képességek alkalmazását. A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata, hogy különleges műveleti eszközeik és módszereik hatékony felhasználásával derítsék fel és akadályozzák meg a Magyarország nemzeti érdekeit leplezett formában veszélyeztető törekvéseket, illetve azonosítsák a törekvések háttérében álló állami, illetve nem kormányzati szereplőket. Napjaink biztonsági kihívásainak jelentős része globális és regionális jellegű, ezért a magyar nemzetbiztonsági szolgálatoknak – a nemzeti érdekek érvényesítésével, elsősorban a szövetséges államok irányában – hatékony nemzetközi partnerszolgálati együttműködést kell kialakítaniuk.”¹⁷

A hírszerzés angol megfelelője az „intelligence”, a NATO-terminológiában a következő olvasható a fogalom kapcsán: „A környezettel, a szereplők képességeivel és szándékaival kapcsolatos információk irányított gyűjtéséből és feldolgozásával létrejövő termék a veszélyek azonosítása és a döntéshozók általi kiaknázási lehetőségek felkínálása érdekében.”¹⁸

¹⁵ Boda–Regényi 2019: 16.

¹⁶ Krajnc 2019: 446.

¹⁷ NBS 166. pont.

¹⁸ A szerző fordítása. NATO 2021: 69.

A hírszerzés célja, típusainak jellegzetes felosztása

Az előzőekben ismertetett, a hírszerzéshez tartozó meghatározások alapján kijelenthető, hogy a hírszerzés alapvető célja az információszolgáltatás. A hírszerzési célok és azok eléréséhez kapcsolódó tevékenységek háttérében jogi szabályok vannak. Magyarországon a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény szabályozza a hírszerzéssel szemben támasztott feladatokat, felelősségi köröket s vele a hírszerzés tevékenységrendszerét. „A nemzetbiztonsági szolgálatok belső szervezetét és működésének részletes szabályait, az utasításkiadás rendjét úgy kell meghatározni, hogy az egyéni felelősség mindig megállapítható legyen.”¹⁹ Fontos megemlíteni, hogy a jogi szabályozás következtében a hírszerzést végző emberek speciális, a feladatok végrehajtásához szükséges plusz jogokkal rendelkeznek (például a hírszerzéshez felhasznált eszközök használati engedélyei). A szakirodalom²⁰ szerint az információszerezési tevékenységek az alábbi jellegzetes hírszerzési ágakban valósulnak meg:

- emberi erőforrásokkal folytatott hírszerzés (HUMINT²¹);
- rádióelektronikai felderítés (SIGINT²²);
- nyílt forrású hírszerzés (OSINT²³);
- képfelderítés (IMINT²⁴);
- mérés és jelmeghatározó hírszerzés (MASINT²⁵);
- kiberhírszerzés (CYBINT²⁶).

A felsorolásból kiemelkedik a kiberhírszerzés, hiszen e fogalom kapcsán a legtöbb ember számára egy kevésbé megfogható, konkrét határokkal nem rendelkező terület jelenik meg. A kibertér és a kibervédelmi kihívások a jelenkori modern világunkban meglehetősen aktuális és népszerű témák. A kibertér és ezáltal a kiberhírszerzés is interdiszciplináris területnek mondható, összetett jelentéstartalommal. Ahogy már a korábbiakban arról szó volt, a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladatköre a kihívások kezelése, amely kapcsán a kibertér szerepe is jelentős. A KBS egyértelműen hangsúlyozza, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok számára az információk hozzáférhetősége érdekében kiemelten fontos a nemzeti és nemzetközi kapcsolatok kiépítése és fenntartása.

„Biztonságunk katonai dimenziójának másik pillérét a NATO által biztosított kollektív védelem alkotja, amelyet az Európai Unió (a továbbiakban: EU) Közös Biztonság- és Védelempolitikája, ezen belül a kölcsönös segítségnyújtási klauzula, továbbá az Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban: ENSZ) és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (a továbbiakban: EBESZ) keretében működő együttműködési fórumok egészítenek ki.”²⁷

¹⁹ 1995. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról 26. §.

²⁰ Resperger 2018: 119.

²¹ Human intelligence, HUMINT.

²² Signal intelligence, SIGINT.

²³ Open source intelligence, OSINT.

²⁴ Imagery intelligence, IMINT.

²⁵ Measurement and signature intelligence, MASINT.

²⁶ Intelligence gathered from cyberspace, CYBINT.

²⁷ KBS Bevezető rész.

A kiberhírszerzés meglehetősen ingoványos területként értelmezhető, éppen ezért a következőkben e hírszerzési ágat részletesebben értelmezzük, megítélve együtt a nemzetbiztonságban elfoglalt lehetséges helyét is.

A kiberhírszerzésről mint kiemelt területről

A kiberhírszerzés egy meglehetősen tág jelentéstartalommal rendelkező fogalom. A kiberhírszerzés egyik alapvetése, hogy hasonlóan a többi hírszerzési ághoz, információ gyűjtése és későbbi feldolgozása valósul meg. A másik már specifikusabb alapvetés, hogy jelen esetben a tevékenységek a kibertérben történnek, és itt érdemes is megállni egy pillanatra. Mit is jelent ez pontosan? Számos meghatározás született már annak megértésére, hogy mi is a kibertér, amelyben jelen esetben hírszerzési tevékenységek hajtódnak végre. A kiberhírszerzés értelmezésére jelenleg nehéz pontos leírásokat találni, hiszen a kibertér értelmezése sem mondható könnyen körülhatárolt területnek. A következőkben a kiberhírszerzés elméleti megközelítésű vizsgálatához a kibertér fogalmi értelmezéséről és strukturális felépítéséről lesz szó, amelyekből származtatva a kiberhírszerzés is könnyebben körvonalazhatóvá, érthetővé válik.

A kibertér értelmezése

Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájában a következő olvasható a kibertér Magyarország környezete vonatkozásában:

„A kibertér globálisan összekapcsolt, decentralizált, egyre növekvő elektronikus információs rendszerek, valamint ezen rendszereken keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok együttesét jelenti. Magyarország kibertere a globális kibertér elektronikus információs rendszereinek azon része, amelyek Magyarországon találhatóak, valamint a globális kibertér elektronikus rendszerein keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok közül azok, amelyek Magyarországon történnek vagy Magyarországra irányulnak, illetve amelyekben Magyarország érintett.”²⁸

A megfogalmazásból egyértelműen kiragadható, hogy elektronikus információs rendszerekről esik szó, továbbá azok kapcsolódási viszonyairól. Az említett fogalmat és sok egyéb szempontot is vizsgálva Haig Zsolt a kibertér alatt a következő meghatározást írja:

„A kibertér az ember által mesterségesen létrehozott, dinamikusan változó tartomány, amelyben az információ gyűjtését, tárolását, feldolgozását, továbbítását és felhasználását végző, egymással hálózatba kapcsolt és az elektromágneses spektrumot is felhasználó infokommunikációs eszközök és rendszerek működnek, lehetővé téve ezzel az emberek és a különféle eszközök közötti folyamatos és globális kapcsolatot.”²⁹

²⁸ 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról, II. pont.

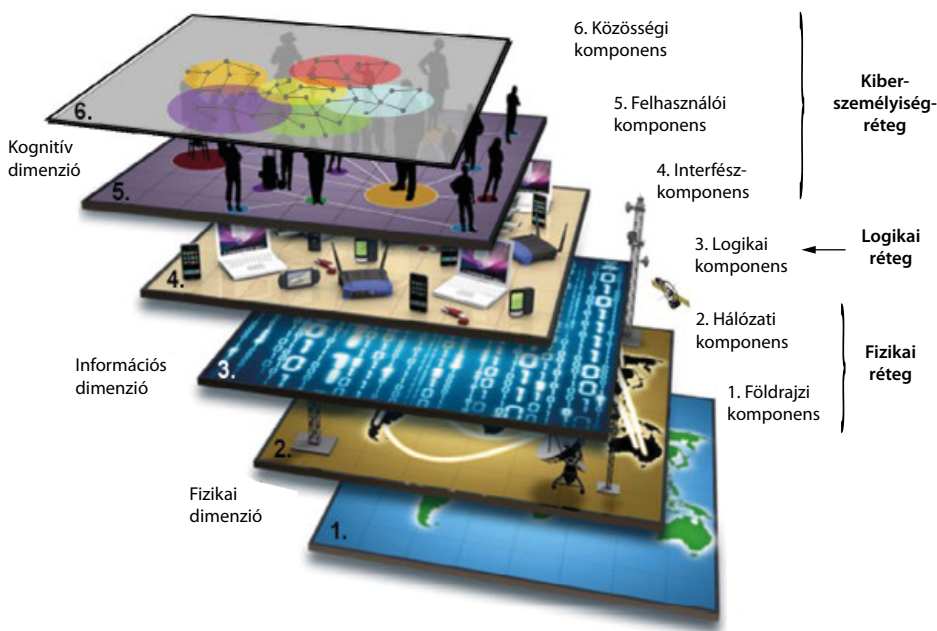
²⁹ Haig 2018: 226–227.

Egyetértve Haig megfogalmazásával, több olyan kulcsszó is elhangzott, amely a kibertér strukturális sémáját érinti, ilyenek többek között a globális, hálózat, elektromágneses spektrum, mesterséges, dinamikusan változó tartomány, infokommunikációs rendszerek. A megfogalmazásban szó esik az információval végzett négy alpműveletről, a hálózatossított infokommunikációs rendszerekről, továbbá az elektromágneses spektrumot is felhasználó, változó környezetről.

A kiberbűnözésről, a kiberterrorizmusról a legtöbb embernek a számítógépes hálózat jut eszébe (például a hekker vagy hekkercsoport behatol egy állami információs rendszerbe), azaz valaki (általában szervezeti megbízásból) egy számára biztos helyről kapcsolódik számítógépes rendszerekre. Mindettől függetlenül a kibertér struktúrája nem csupán ezt tartalmazza. Nyilvánvalóan nehéz azt megállapítani, hogy hol a határa egy dinamikus változó környezetnek, amely számos képességet ölel fel.

Mindezek alapján vetődik fel a kérdés, hogy a korábban felsorolt hírszerzési ágak, az emberi erőforrásokkal folytatott hírszerzés, a rádióelektronikai felderítés, a nyílt forrású hírszerzés, a képfelderítés, a mérés és jelmeghatározó hírszerzés nem tartozhatna-e bele akár mind-mind a kibertéri műveletekbe, tekintettel a sokrétű kapcsolódódási pontra?

A kibertér elméleti megközelítésű struktúrája alapján különböző rétegek és dimenziók szerepelnek egy változó tartományban, amelyet az 1. ábra szemléltet. Különböző komponensek vannak három főbb, a fizikai, logikai és az úgynevezett kiber személyiségi rétegben meghatározva.

1. ábra: A kibertér struktúrája

Forrás: HAIG 2018: 230.

A rétegek definiálása kapcsán a következő olvasható:

„A fizikai réteg földrajzi és hálózati komponensekből áll. A földrajzi komponens a hálózat hardverelemeinek és infrastruktúrájának földrajzi elhelyezkedésére vonatkozik, ugyanis a korábbi meghatározás szerint a kibertér alapvetően a természetes földrajzi környezetben, az ember által mesterségesen létrehozott tartomány. A hálózati komponens a hálózat hardver-alkotóelemeinek és infrastruktúrájának fajtáját, típusát mutatja meg. Ezek közé tartozhatnak többek között a szenzorok, adattároló központok, szerverek, routerek, vezetékek, optikai kábelek, rádiófrekvenciás adatátviteli eszközök, mobil cellás bázisállomások, műholdas eszközök stb., de idetartozik az elektromágneses spektrum is mint a vezeték nélküli hálózati kommunikáció fizikailag definiálható tartománya. A logikai réteg a hálózat virtuális tere, amely alapvetően a kibertér fizikailag nem megfogható elemeit tartalmazza. A logikai réteg elemei lehetnek a hálózatban kezelt információk, átviteli és címzési protokollok, szoftveralkalmazások, hálózati szolgáltatók és felhasználók adatai, internetes domainnevek, információbiztonsági megoldások stb. A kiber személyiség rétege interfész-, felhasználói, illetve közösségi komponensekből áll. Ez jelenti a hálózat felhasználóinak digitális reprezentációját a kibertérben.”³⁰

*A kiberhírszerzés*³¹ (CYBINT) értelmezése

A korábban említett, a *Hadtudományi lexikon* által megfogalmazott definíció alapján kiemelendő, hogy a hírszerzés kormányzati irányítás alatt van, valamint speciális eszközöket és módszereket tartalmaz. A kiberhírszerzés rendeltetése vonatkozásában a következő olvasható:

„A CYBINT a célország vagy a célszervezet számítógépes hálózatain tárolt információk megszerzésére irányul. A CYBINT-nek alapvetően három fajtája van: a nyílt számítógépes hálózatokban védett információk megszerzése, a zárt (védett) számítógépes hálózatokban lévő információk megszerzése, valamint a számítógépes hálózatok által kisugárzott jelekből folytatott adatszerzés.”³²

Mindezek alapján a meghatározás kifejezetten a számítógépes hálózatokra összpontosuló tevékenységekre utal. Bizonyosan elfogadható, hogy ez a szemlélet tartalmazza az elektronikus információs rendszert és a kapcsolódó globális hálózatokat (a különböző országon belüli és határon túli kapcsolatokat). Ami viszont hiányolható, az az infokommunikációs rendszerek képességéből ered, amely nem csupán informatikai, hanem kommunikációs eszközökből áll (utalva például az elektromágneses spektrum széles tartományára). A kiberhírszerzést annak fogalmi tisztázásának érdekében célszerű összevetni a kibertér struktúrájával és fogalmával. A korábban bemutatott kibertérstruktúra alapján azt lehet mondani, hogy a kiberhírszerzés gyakorlatilag

³⁰ Haig 2018: 231.

³¹ A szakirodalomban egyaránt találkozhatunk az angol „cyber intelligence” és a „cyber threat intelligence” kifejezésekkel. Utóbbi nevezhető a gyakrabban használatnak, amely alapvető eleme a kiberbiztonságnak.

³² Resperger 2018: 121–122.

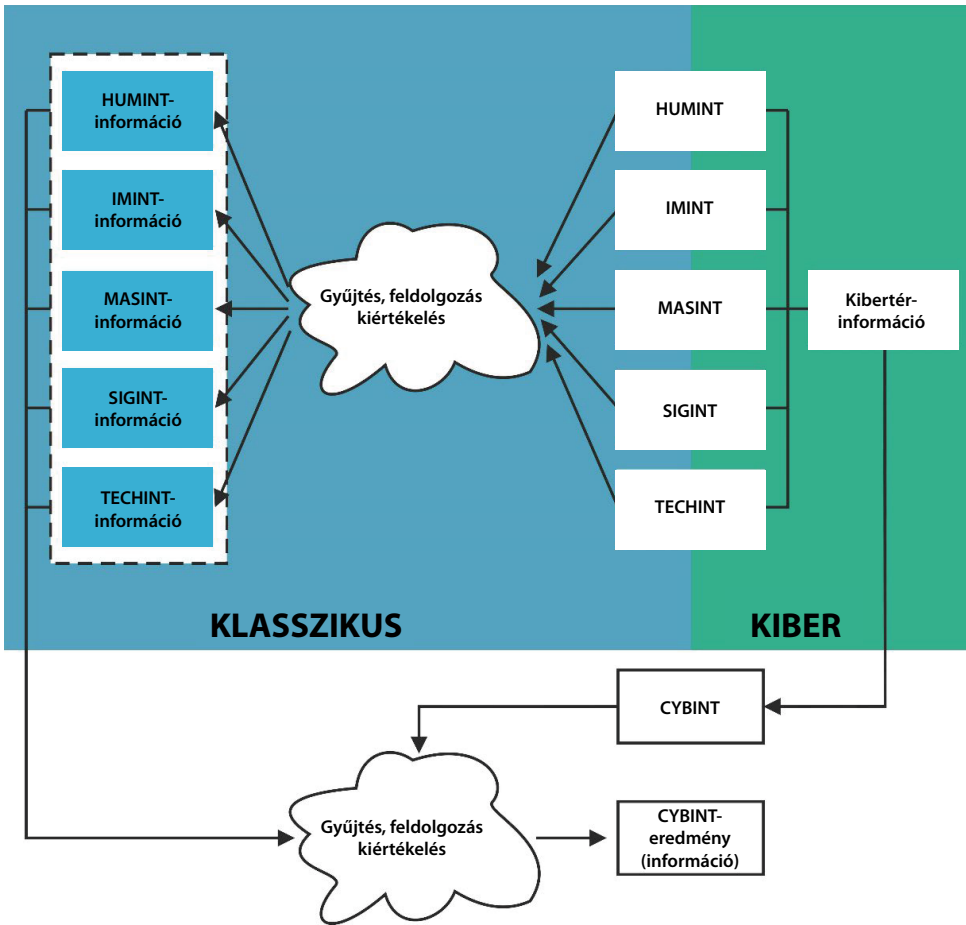
minden rétegben értelmezhető. A számítógépen alapuló hálózatoknak vannak fizikai, logikai és kiber személyiségi aspektusai is. A kibertér a korábban említett fogalmakból kiindulva meglehetősen összetett, globális hálózatként értelmezhető, amely sokrétű, ember és gép (hírszerzési tevékenységben gondolkodva mondhatni inkább ember és az információt tartalmazó környezet) közötti interakciókat foglal magában. A szakirodalomban a kiberhírszerzést három típusra osztják fel:

- technikai hírszerzés (például hírszerző hardverek, szoftverek vizsgálatai);
- taktikai hírszerzés (például szervezetek hírszerző tervezési eljárásai);
- műveleti hírszerzés (például szervezetek információs szolgáltatásai);
- stratégiai hírszerzés (például egy ágazat tevékenységeinek elemzése).³³

Visszatekintve a klasszikus hírszerzési ágakra a következők mondhatók el: Az emberi erőforrásokkal végrehajtott hírszerzés esetén egyértelmű, hogy a kibertérben végzett műveleteket is emberek vagy az emberek által irányított gépek végzik. A rádióelektronikai felderítés szintén kapcsolható a kibertérhez, hiszen szó volt arról, hogy a kibertérbe az elektromágneses hullámtartományban végzett műveletek is beletartoznak. A nyílt forrású hírszerzés a kibertér azon elemeihez köthető, amelyek könnyebben hozzáférhető (például nem titkos) információkat tartalmaznak. A képfelderítéshez elektronikus információs rendszer kell, úgyhogy megint csak kapcsolódik a kibertérhez. A mérés és jelmeghatározó hírszerzés az elektromágneses spektrumot használja fel, így ez a hírszerzési ág is illeszkedik a kibertér struktúrájába. Itt tehát számos kapcsolódási pont van, épp ezért vetődik fel még egy újabb kérdés: Érdemes lenne a CYBINT-képességre globális, többkomponensű hírszerzési tevékenységből származó produktumként tekinteni mint eredményre? A következő, 2. ábra jól szemlélteti, hogy a kiberhírszerzés felfogható mondhatni „összes forrásból származó” hírszerzésként.

Ennek előnye, hogy nincs szükség arra, hogy kötelezően meg kelljen szabni a határokat (a hírszerzési ágak informális fuzionálása történik) a kibertér kapcsán, amely folyamatosan változik, fejlődő technológiai kihívásokat tartalmazva. Hátránya viszont, hogy a „minden mindennel összeér” elvén szükségtelenné válhatnak a tradicionális hírszerzési ágak meghatározásai. Ennek ellenében érdemes a kiberhírszerzésre mint kibertérből származó információszerzésre és vele kibertéri produktumra, eredményre tekinteni. Ugyanezen szemlélethez tartozhat, hogy amilyen eszközöket és rendszereket használtak az eredmény (az információ) eléréséhez, meg lehet állapítani, hogy mely klasszikus hírszerzésnek köszönhető a sikeres információszerzés. A számítógépes hálózatokon keresztüli hírszerzésnek külön ágát is célszerű definiálni (például INFINT mint informatikai hírszerzés) azzal párhuzamban, hogy a kiberhírszerzést kiemeljük. Végző eredményként a kiberhírszerzés (és vele a kiberehárítás is) átfogó, közvetlen helyet foglalna el a nemzetbiztonság mindennapos feladataiban.

³³ Flashpoint Team 2022

2. ábra: A CYBINT mint összetettforrású hírszerzés
 Forrás: a szerző szerkesztése Seedyk 2018: 4. ábra alapján

Összegzés

A nemzetbiztonságot érintő kihívások, kockázatok és fenyegetések vonatkozásában nélkülözhetetlenek a magas szintű tervezési és szervezési folyamatok, amelyek a mindennapokban megjelenő biztonságtudatos munkavégzést teszik elérhetővé. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak lehetőség szerint a mindenkor legkorszerűbb infokommunikációs eszközökkel és rendszerekkel kell rendelkezniük annak érdekében, hogy a velük szemben támasztott követelmények megvalósuljanak, s ezzel biztosítsák a nemzeti érdekeket. A hírszerzés feladatkörét kiemelve egyértelműen azt tapasztaltam, hogy e feladatkörrel kapcsolatos értelmezések számos változáson mentek

keresztül. A hírszerzés minősége egyértelműen függ a hírszerzési tevékenységben felhasználható információs rendszerek és a működtető személyzet képességétől.

„A jó hírszerzés azt jelenti, hogy valaki a lényegtelen adatok óriási halmazában is meglátja a szándékosságot, majd pedig mindezeket a különálló információkat a várható történésekre vonatkozó koherens előrejelzésekké alakítja.”³⁴ A hírszerzési ágak meghatározásai meglehetősen változatosak. Sokrétűsége miatt különböző elképzelések fogalmazódnak meg. A katonai klasszikus hírszerzési ágak meghatározásain alapulva a megfelelő módszerrel végrehajtott hírszerzés során az adatok, információk megszerzhetőek.

„Nem minden információigény megválaszolása követeli meg az összes adat- és információszerzési eljárás alkalmazását, mert a hírszerzés képességeinek hatékony felhasználása érdekében egy adott információigény esetén csak azokat a módszereket alkalmazzák, amelyek biztosítják a szükséges adatok, információk megszerzését. A hírszerzési ágak különböző jellegű adatok, információk begyűjtésére alkalmazhatók. Ennek következtében a hírszerzés sikerét befolyásolja, hogy a hírszerző szolgálat mely adat- és hírszerzési módo(k)a)t választja ki a szükséges adatok, információk megszerzésére.”³⁵

A kiberhírszerzés meghatározása meglehetősen új kihívás, hiszen a kibetér definíciójából következően nyitott kérdések fogalmazódnak meg gondolatban. A kibetér dinamikusan változó tartomány, meglehetősen sok képességet tartalmaz, épp ezért a kiberhírszerzést is ennek megfelelően érdemes vizsgálni és értelmezni. A nemzeti szintű kiberbiztonság érdekében a kibervédelmi tevékenységeket is meghatározzák. Ahogy azt Kovács László is említi, a kiberhírszerzés önálló területként jelenik meg a nemzeti kiberbiztonsági stratégiában.³⁶

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a kiberhírszerzés beillesztése a klasszikus hírszerzési ágakba nehéz feladat. A számítógépes hálózatokon keresztül zajló hírszerzés minden bizonnyal a kibetérben zajló tevékenységek közé sorolható. A kiberhírszerzés meghatározása viszont véleményem szerint ennél magasabb szintű értelmezést kíván. A kiberhírszerzést nem feltétlenül lehet a klasszikus hírszerzési ágak közé sorolni, helyette inkább a kibetér és a kibetérből érkező információkat újfajta szemlélettel célszerű vizsgálni. A klasszikus hírszerzési ágak gyakorlatilag mindegyike érinti a kibetert, így bármelyik módszer eredménye kibetérből érkező információként is értelmezhető. A jövőben a kiberhírszerzés és az összes forrásból származó információ jelentéstartalma összefonódhat, amivel a kibetér változó környezete is hasonul a kiberhírszerzés definíciójához. A kiberhírszerzés nemzetbiztonságban elfoglalt helye pedig egyértelműen változhat a jövőben esedékes új technológiai kihívások tükrében.

³⁴ Bruce Schneier idézete (Németh Ádám fordítása). Lásd: www.citatum.hu/idezet/90234

³⁵ Dobák 2014: 121.

³⁶ Kovács 2018: 82.

Felhasznált irodalom

- BODA József – REGÉNYI Kund szerk. (2019): *A hírszerzés története az ókortól napjainkig*. Budapest: Dialóg Campus
- DOBÁK Imre szerk. (2014): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet
- Flashpoint Team (2022): *Guide to Cyber Threat Intelligence: Elements of an Effective Threat Intel and Cyber Risk Remediation Program*. *Flashpoint.io*, 2022. február 22. Online: <https://flashpoint.io/blog/guide-to-cyber-threat-intelligence/>
- HAIG Zsolt (2007): Az információs társadalmat fenyegető információalapú veszélyforrások. *Hadtudomány*, 17(3), 37–56.
- HAIG Zsolt (2018): *Információs műveletek a kibertérben*. Budapest: Dialóg Campus
- KOVÁCS László (2018): *Kiberbiztonság és stratégia*. Budapest: Dialóg Campus
- KRAJNC Zoltán (2019): *Hadtudományi lexikon*. Budapest: Dialóg Campus
- NATO (2021): *AAP-06 Edition 2021. NATO Glossary of Terms and Definitions*. NATO Standardization Office
- RESPERGER István (2016): A biztonsági környezet, az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. *Hadtudományi Szemle*, 9(3), 115–181. Online: <https://bit.ly/3DfEC3f>
- RESPERGER István szerk. (2018): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus
- SEEDYK, Christopher (2018): Characterizing Cyber Intelligence as an All-Source Intelligence Product. *Defense Systems Information Analysis Center*, 2018. november 2. Online: <https://dsiac.org/articles/characterizing-cyber-intelligence-as-an-all-source-intelligence-product/>
- VÁRHALMI A. Miklós (2010): *A nemzetbiztonsági szolgálatok meghatározó jelentősége a Magyar Köztársaság XXI. századi biztonsági rendszerében*. PhD-disszertáció. Budapest: ZMNE. Online: <https://bit.ly/3DdyE2M>

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről
- 1139/2013. (III. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról

Paroda Zsolt¹

A brit nemzetbiztonság rövid ismertetője – felépítése és kihívásai

A Brief Overview of the British National Security – Its Structure and Challenges

Dolgozatomban az Egyesült Királyság nemzetbiztonságát kívánom górcső alá venni. A megadott hazai irodalom vonatkozó részeinek áttekintésén túl is igyekeztem elmélyülni a szakirodalomban, feltérképezni a vonatkozó publikációkat, a brit jogforrásokat és pontosabb, mélyebb rálátást nyerni a brit nemzetbiztonság jelen helyzetéről, felépítéséről és kihívásairól. Akaratlanul is, mintegy mellékvonalként került elő a brit viszonyoknak a hazai szabályozással való alkalmankénti összevetése. Szomorú aktualitást ad az elemzésnek a február óta zajló ukrainai háború, hiszen a szenvedés nyilvánvaló csökkentése iránti igény mellett a háborús helyzet több szempontból is rávilágít a nemzetbiztonsági szolgálatok szerepére, azok fontosságára, a megelőzést, a válságkezelést és annak utóhatását tekintve is. Nagy-Britanniának az ukrán háború – egy totális nukleáris konfliktust leszámítva – kevesebb bonyodalmat okoz, mint a nála keletebbre elhelyezkedő NATO-partnerállamoknak. A szigetország alapvetően más jellegű problémákkal néz szembe. Ezek között szerepel a nagy létszámú muszlim és más vallású közösségek integrációja, a volt gyarmatbirodalomból máig nagy számban a szigetekre költöző természetes személyek által generált nemzetbiztonsági kockázatok és tényezők sokasága. Fel kell tenni a kérdést, hogy képesek-e a brit nemzetbiztonsági szolgálatok e helyzet kezelésére?

Kulcsszavak: nemzetbiztonság, elhárítás, hírszerzés, terrorizmus, kémkedés

In the present study I would like to give a short overview on the structure and challenges of the national security in the United Kingdom. Beside reviewing the relevant parts of the domestic literature, I have also deepened my research into British legal sources to gain a more accurate and in-depth understanding of British national security's current state. An occasional comparison of the UK situation with Hungarian national legislation has appeared inherently. Since February, the war in Ukraine has added

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszerzési Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: zsoltparoda@gmail.com

a sad topicality to the present analysis. In addition to the apparent need to reduce suffering, the war situation underlines the role and importance of national security in many ways, both in terms of prevention, crisis management and aftermath. However, Britain's war in Ukraine; barring an all-out nuclear conflict; is less complicated than for its NATO partners on the eastern flank. The UK faces fundamentally different problems. These include the integration of prominent Muslim and other religious communities, the national security risks, and a huge variety of factors generated by the large number of migrants from the actual members of the Commonwealth who still move to the country. The question is: are British national security services capable of dealing with this situation?

Keywords: national security, counter-intelligence, intelligence, terrorism, espionage

Bevezetés

Ahhoz, hogy érthetővé váljon a brit nemzetbiztonság jelenlegi helyzete, érdemes megvizsgálni a nemzetközi térben megjelenő helyét és szerepét, illetve tipológiáját is. Az, hogy a szolgálatok hazai és nemzetközi súlya a hidegháborúval együtt megnőtt, jól kivehető azokból az egyezményekből, amelyekhez az Egyesült Királyság csatlakozott. A multinacionális szerepvállalás ugyanakkor fokozott hatással van a szolgálati szervek felépítésére is. A térbeli kiterjedés azonban nem az egyedüli szempont a fejlődés és fejlesztés tekintetében. A kihívások drasztikus mennyiségi és minőségi növekedése ugyancsak hozzájárul ahhoz az elengedhetetlen fejlődéshez, amelyet az elvárt hatékony ellentevékenység és elhárítás megkövetel.

Nemzetközi szerepvállalás és a NATO

Noha a második világhégés során a brit hírszerzés, az *Ultra* kiemelkedő teljesítményt nyújtott – elég csak Turingra, az Enigma feltörésére vagy tágabb értelemben a Bletchley Park tevékenységére gondolni – a háború utáni bipoláris nemzetközi térben szükség volt újabb és újabb multilaterális együttműködési formákat kialakítani. Ilyen többoldalú egyezmény volt az elsőként megjelent United Kingdom – United States of America Agreement, azaz az amerikai–brit hírszerzési technikai együttműködés (UKUSA) megállapodás,² amelyet 1946 márciusában³ írtak alá a mai GCHQ és NSA⁴ jogelődje, akkor még pont BRUSA⁵ néven. Így a két szervezet tavaly ünnepelte 75. évfordulóját a kezdeti kereteit gyorsan kinövő egyezménynek.⁶ Az aláíró felekhez Kanada 1949-ben, Ausztrália és Új-Zéland 1956-ban csatlakozott, létrehozva a híres-hírhedt „Öt szem”

² Lásd: www.nsa.gov/Helpful-Links/NSA-FOIA/Declassification-Transparency-Initiatives/Historical-Releases/UKUSA/

³ Kis-Benedek 2018: 262.

⁴ National Security Agency, azaz a Nemzetbiztonsági Ügynökség.

⁵ Britain-United States of America, a két ország rövidítése.

⁶ Lásd: www.gchq.gov.uk/information/brief-history-of-ukusa

elnevezésű hírszerzési együttműködést, amely leginkább HUMINT-,⁷ SIGINT-,⁸ SECINT-,⁹ GEOINT-¹⁰ és DEFINT¹¹-típusú információszerezéssel és -elemzéssel foglalkozik. A NATO 1949-es létrehozása után azonban nem vált jellemzővé a mindenre kiterjedő közös információszerezés, -feldolgozás és -megosztás, így az a helyzet állt elő, hogy minden NATO-tagállam egymástól függetlenül (is) gyűjtött adatokat a Varsói Szerződés országairól, különös tekintettel azok fegyveres erőire.

Természetesen a legerősebb tagállam, az USA szolgáltatott mintegy „központi” adatokat, így szövetségesei a DIA-tól¹² kaptak információkat.¹³ Noha a hidegháború végével együtt a Varsói Szerződés is felbomlott, a Fukuyama által megálmodott történelem nemhogy véget ért volna, épp ellenkezőleg. A történelem alakításában fontos szerepet vállaló államok tovább folytatták katonai, nemzetbiztonsági együttműködésüket, erősítették a hidegháború alatt kialakított partnerségi kapcsolataikat. Ez a trend tovább erősödött a 2001. szeptember 11-ei terroresemények következtében, hiszen az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok hírszerző szolgálatai közötti együttműködésben a 9/11 utáni merényletek – így Bali, London, Madrid, Párizs – a korábbiaknál még aktívabb tevékenységet követeltek meg.¹⁴ Szintúgy mérföldkőnek számít a 2006-os év, amikor is amerikai kezdeményezésre a nagy-britanniai Molesworth-ben 21 NATO-tagállam írt alá együttműködési nyilatkozatot, amely az Információegyesítő Központ¹⁵ nevet kapta. A létrehozást tekintve a prágai csúcson meghatározott hírszerzést javító feltételeknek való megfelelés volt a kiinduló alap a cambridgeshire-i központ felállításához.¹⁶ Létrehozásának fő célkitűzése volt, hogy egy olyan objektív és megbízható hírszerző szervezetet hozzon létre, amely kiegészíti és kitölti az Allied Command Operations, azaz a Szövetséges Műveleti Parancsnokság (ACO¹⁷) hírszerzési támogatásának esetleges hiányosságait, továbbá a NATO operatív és stratégiai igényeit a missziós műveletekben (például NATO-műveletek Afganisztánban, Koszovóban, az Ádeni-öbölben és később Líbiában) és a NATO NRF-¹⁸ és SOF¹⁹-műveleteivel, valamint egyéb műveletekkel kapcsolatban.²⁰

⁷ Human Intelligence, emberi erőforrásokkal folytatott információ- és hírszerzés. Kis-Benedek 2014: 153.

⁸ Signals intelligence, azaz rádióelektronikai felderítés. Bővebben Dobák 2014: 163.

⁹ Security intelligence, nemzetbiztonsági hírszerzés.

¹⁰ Geospatial intelligence, azaz térinformatikai felderítés. Bővebben Kállai 2014: 179.

¹¹ Defence intelligence, azaz védelmi hírszerzés.

¹² Defense Intelligence Agency, azaz Védelmi Hírszerző Ügynökség. A brit Védelmi Hírszerzés (Defence Intelligence) amerikai megfelelője.

¹³ Kis-Benedek 2018: 264–265.

¹⁴ Kis-Benedek 2018: 259–260.

¹⁵ Intelligence Fusion Center, IFC.

¹⁶ Kis-Benedek 2018: 266.

¹⁷ Héjja 2014a: 34.

¹⁸ NATO Response Force (NRF), NATO Reagáló Erő.

¹⁹ NATO Special Operations Forces (SOF) – NATO Különleges Erők, lásd: www.nshq.nato.int/nshq/

²⁰ Lásd: <https://web.ifc.bices.org>

Tipográfiája, modellje, működése

A britek nemzetközi szerepvállalásának áttekintése után fontos megvizsgálni, miképpen is épül fel az ország nemzetbiztonsági struktúrája. Általánosságban véve elmondható, hogy a határon kívüli és belüli tevékenység elkülönül, ugyanakkor ez nem egyértelmű az egyes országoknál, így Nagy-Britanniában sem. Börcsök és Vida szerint fogalomzavar áll fenn már a meghatározást illetően is, hiszen „a nemzetbiztonsági elméletek angolszász terminológiája az elhárítást (*counterintelligence*) a hírszerzés (*intelligence*) egyik összetevőjének tekinti, így eszerint nem lehet mindig szétválasztani egy szolgálat esetében a hírszerzési és az elhárítási funkciókat”.²¹ Ebben az esetben nem marad más hátra, mint a felelősségi terület alapján való megkülönböztetés, azt tekintve, hogy a vizsgált szolgálat hírszerző vagy elhárító feladatot lát el. Ezt azért fontos kiemelni, mert az európai nemzetbiztonsági iskolák szerint a két feladatkör lényegesen eltér egymástól.²² A különbség azonban nem merül ki ennyiben. Héjja mutat rá arra a tényre plasztikusan, miszerint a nemzetközi térben igen változatos képet kapunk a hírszerző és biztonsági szolgálatokról.²³

A nemzetbiztonsági szolgálatokat több csoportra lehet osztani rendeltetési jellemük szerint, így megkülönböztetünk hírszerző, elhárító, önálló (technikai) adatszerző, (integrált) hírszerző-elhárító és adatvédelmi szervezeteket, illetve koordináló-irányító, nyomozóhatósági jogkörrel rendelkező testületeket.²⁴ Ezek közül természetesen a hírszerző és az elhárító, azaz a klasszikus szervezetek élveznek kitüntetett figyelmet a laikus érdeklődők körében. A hírszerző és elhárító szervezetek természetesen nem mindig külön jelennek meg, hiszen integrált hírszerző-elhárító szervezetek is léteznek nagy számban a világban.²⁵ Az előbbi, rendeltetés szerinti csoportosítás mellett a már jól ismert katonai-polgári felosztás is szerepet kap. A szervezetek gyökeréről és evolúciójáról sokat mondó „képet” ad a szervezetek neve.

Noha az MI5 és az MI6 is polgári nemzetbiztonsági szolgálat, nevükben megőrizték katonai eredetű múltjukat.²⁶ Nagy-Britannia négy nemzetbiztonsági szolgálattal rendelkezik, amelyből három polgári és egy katonai. A polgári szervezetek közé tartozik a hírszerzéssel foglalkozó SS/MI5, az elhárítással foglalkozó SIS/MI6, és az abból 1946-ban kiváló,²⁷ adatszerző GCHQ is.²⁸ Kicsit bővebben az MI5²⁹ feladata a terrorizmus elleni harc, a kémkedés, szabotázsakciók és külföldi ügynökök tevékenységének megakadályozása, illetve elsősorban felel a belső hírszerzésért. Mivel a szigetország belső és külső biztonságát nem lehet „vegytisztn” elválasztani,³⁰

²¹ Börcsök–Vida 2014: 70.

²² Börcsök–Vida 2014: 71.

²³ Héjja 2014b: 58.

²⁴ Börcsök–Vida 2014: 68.

²⁵ Az integrált forma jelenik meg Hollandiában (AIVD), Belgiumban (SE), Görögországban (EYP), Szlovákiában (SIS), Horvátországban (SOA), Litvániában (VSD), Albániában (SHISH), Lettországnban (SAB) és Szlovéniában (SOVA). A spanyol CNI is ide tartozik, azonban polgári koordinációs feladatkörrel pluszban kibővívte. Börcsök–Vida 2014: 80.

²⁶ Military Intelligence, azaz Katonai Hírszerzés, az 5 az 6-os számok az osztályokat jelölik (itt Section 5).

²⁷ Regényi 2019: 168.

²⁸ Government Communications Headquarters, amely alapvetően az amerikai NSA-nak felel.

²⁹ Az MI6-et jelen keretek között nem mutatjuk be részletesebben.

³⁰ Répási 2017: 12.

ezért az MI5 szorosan együttműködik az MI6-szel, a GCHQ-val, a Védelmi Hírszerzéssel és az Egyesített Terrorizmuselemző Központtal is.³¹ A GCHQ, azaz a Kormányzati Kommunikációs Központ elsősorban SIGINT-típusú tevékenységet folytat, szoros együttműködésben az NSA-val és a hazai Nemzeti Bűnügyi Hivatallal.³² A kormányzat az elemző központok eredményeit figyelembe véve volt képes ekkor is meghatározni a terrorellenes stratégiáját (CONTEST: *The United Kingdom’s Strategy for Countering Terrorism*, July 2011).³³

2016-ban a szervezeten belül jött létre a Nemzeti Kibervédelmi Központ, kifejezetten a kibertámadások³⁴ elleni védelem felelőseként, magába olvasztva a korábbi információbiztonsággal foglalkozó egységeket.³⁵ Ebben a tekintetben, amelyet a megadott irodalom is kiemel, a Magyarországon meghonosodott struktúra kialakítása volt hasonló.³⁶ Mára hazánkban ez már nem jellemző a szervezetek számának időközi növekedése miatt. Hasonlóság mutatkozik meg a két ország között viszont továbbra is a felügyelő államigazgatási szintek tekintetében. 2022-ig elmondhattuk, hogy a belügyminiszter volt felelős az elhárítást végző szervekért, a külügyminiszter felügyelete alá tartozott a hírszerzés szervezete.

1. táblázat: *Nemzetbiztonsági szervek rendszere Nagy-Britanniában és Magyarországon*

Feladatkör	Elhárítás	Hírszerzés	Katonai	Egyéb (belföldi)
Pozíció	Belügyminiszter	Külgazdasági és Külügyminiszter	Honvédelmi Miniszter	Belügyminiszter
Szolgálat(ok) Magyarországon	Alkotmányvédelmi Hivatal	Információs Hivatal	Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat	Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, TIBEK
Szolgálat(ok) Nagy-Britanniában	SS/MI5	SIS/MI6, GCHQ (hírszerzés és adatfeldolgozás)	DI	NCA, OSCT, GLAA, NFIB, NBIS, NDEDIU

(Megjegyzés: NCA: National Crime Agency, OSCT: Nemzeti Bűnüldözési Ügynökség, Office for Security and Counter Terrorism, azaz Biztonsági és Terrorellhárítási Hivatal, GLAA: Gangmasters and Labour Abuse Authority, amely a munkaerő-kizsákmányolással foglalkozó legjelentősebb hírszerző és nyomozó ügynökség, NFIB: National Fraud Intelligence Bureau, azaz a Nemzeti Csalás Elleni Hírszerző Hivatal, NBIS: National Biometric Identity Service, azaz Nemzeti Biometrikus Azonosító Szolgálat, NDEDIU: National Domestic Extremism and Disorder Intelligence Unit, azaz egy országos szélsőség és rendezavarás elleni hírszerző egység. Az utóbbiak egyébként a belügyminisztériumhoz tartozó specializált elemző szolgálatok.)

Forrás: a szerző szerkesztése Börcsök–Vida 2014: 79–80, 83–85.

³¹ Joint Terrorism Analysis Centre (JTAC), lásd: www.mi5.gov.uk/joint-terrorism-analysis-centre

³² National Crime Agency, lásd: <https://nationalcrimeagency.gov.uk>

³³ Lásd: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97994/contest-summary.pdf

³⁴ Boda 2019: 316.

³⁵ Répási 2017: 13.

³⁶ Az Országgyűlés Nemzetbiztonsági bizottságának 2022. május 18-án, szerdán megtartott Jegyzőkönyvének megfelelően átfogó, mindenre kiterjedő szervezeti átalakulás következik be a nemzetbiztonsági szolgálatokat illetően. Lásd: www.parlament.hu/documents/static/biz42/bizjkv42/NBB/2205181.pdf

A védelmi miniszterek pedig továbbra is a katonai ágakért felelősek. Ezzel valósult meg mindkét országban a hárompólusú irányítás, megoldás.³⁷ Tegyük összehasonlítást az Egyesült Királyság és Magyarország között a szolgálatok korábbi irányítását illetően! Fontos hangsúlyozni, hogy a megosztott irányítást erős koordinációs mechanizmus ellensúlyozza.³⁸ Más néven kooperatív rendszermodellnek hívjuk ezt a fajta modellt, szemben például a szektorra épülő (Franciaország és Ausztria), valamint konkuráló (USA, Oroszország, Románia és Magyarország szomszédjainak többsége). Ennek – és a másik két modellnek is – az általános jellemzőit, erősségeit és hátrányait szépen rendszerezi egy átlátható táblázatban (1. táblázat).³⁹

A 2010-es választások után elkezdődő szervezeti átalakításban⁴⁰ a magyar modell épp a brit mintát vette alapul.

Jogszabályi háttér, jogi biztosítékok és ellenőrző funkciók

1989-ben fogadták el a Security Service Actet,⁴¹ amely máig szabályozza az MI5 tevékenységét. A brit monarchia nemzetbiztonsági szervei felett alapvetően három szervezet (*Committees*) gyakorolja az ellenőrző funkciókat:

- National Security Council (NSC): a parlament Nemzetbiztonsági Tanácsa;
- Joint Intelligence Committee (JIC): Közös Hírszerzési Bizottság, az Egyesült Királyság ügynökségek közti tanácsadó testülete, amely a hírszerzés értékeléséért, koordinálásáért és az MI5, az MI6, a GCHQ és a Katonai/Védelmi Hírszerzés felügyeletéért felelős. A JIC-t a Kabinetiroda alá tartozó Közös Hírszerzési Szervezet (Joint Intelligence Organisation, JIO) támogatja;
- Intelligence and Security Committee of Parliament: (ISC) a Parlament hírszerzési és biztonsági bizottsága: az Egyesült Királyság parlamentjének törvényben előírt vegyes bizottsága, amelyet az Egyesült Királyság hírszerző közössége munkájának felügyeletére és információs igényeinek kielégítése érdekében adott tájékoztató jellegű tevékenységek folytatására állítottak fel.

A Nemzetbiztonsági Tanács a magyar Nemzetbiztonsági Bizottságnak felel meg, operatív szempontból a JIC⁴² pedig a hazai TIBEK-hez⁴³ hasonló funkciót tölt be, azaz integrált fúziós típusú kormányzati elemző, tájékoztató és döntéstámogató szerv. Mit is jelent ebben a kontextusban az integrált fúziós rendszer? Bálint meghatározása szerint

³⁷ Héjja 2014b: 58.

³⁸ Héjja 2014b: 59.

³⁹ Héjja 2014b: 63.

⁴⁰ Szentgáli 2015: 80.

⁴¹ Lásd: www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/5/contents

⁴² Lásd: www.gov.uk/government/groups/joint-intelligence-committee

⁴³ A 2016-ban létrehozott TIBEK elnevezése 2022 májusában a T/48. számon megszületett jogszabálytervezetnek megfelelően Nemzeti Információs Központ (NIK) módosult, továbbá a Belügyminisztérium alól más polgári nemzetbiztonsági szolgálatokkal egyetemben a Miniszterelnöki Kabinetirodához kerül. További fontos változás, hogy a NIK hatáskörében bővített jogutódnak minősül, hiszen minden más nemzetbiztonsági szolgálatnak adatátadási kötelezettsége van irányában. Lásd: www.parlament.hu/irom42/00048/00048.pdf

„a többi felderítési, elhárítási, rendészeti, idegenrendészeti szolgálattól és hatóságtól beérkező adatokat feldolgozza, majd elemezze, és a legátfogóbb képet állítsa össze hazánk terror-, illetve esetleges más fenyegetettségéről, belső biztonsági helyzetéről és a közbiztonság állapotáról. A rendszer nem ismeretlen a nagyobb veszélyeztetettségű államokban, így Amerikában és Nagy-Britanniában sem, ahol ilyen, ún. fúziós integrált rendszereket hoztak létre”.⁴⁴

Az integrált fúziós rendszerek célja az aktuális kihívásokra reagáló gyors elemzés és a lehető legpontosabb információ szolgáltatása a végrehajtó hatalom irányába.

Hírszerzési adatok megszerzésének jogi feltételei

További garanciákat biztosít a jogszabályi háttér. Általánosságban véve elmondható, hogy a nemzetbiztonsági szintű és célú eszközök alkalmazásakor nincs szükség arra, hogy az megszerzendő vagy megszerzett információt teljeskörűen át kelljen adni egy, az érintett szolgálaton kívüli fórumnak. Nagy-Britanniában a különleges hírszerző és elhárító eszközök és módszerek alkalmazásával, azok engedélyezésével kapcsolatban egy külön, célirányosan kinevezett biztos van megbízva, szemben a kontinentális gyakorlattal, ahol általában a parlamenti felügyelet játszik döntő szerepet. A visszaélésekkel kapcsolatban az angolszász jogrend szerves részét képezi a dedikált céllal létrehozott jogorvoslati fórum létrehozása.

Az Egyesült Királyságban a titkosszolgálatok tevékenységével kapcsolatos panaszokat az Investigatory Powers Tribunal nevű „bírói jellegű testület”, azaz magyarul Törvényszék vizsgálja ki.⁴⁵ Hivatalos honlapjuk szerint

„A Törvényszék a megfelelő fórum az Egyesült Királyság hírszerző közössége, az MI5, a SIS és a GCHQ által vagy nevében tanúsított magatartással kapcsolatos panaszok, valamint az ezen ügynökségek által elkövetett emberi jogok megsértését állító panaszok elbírálására is. A Törvényszék az egész Egyesült Királyságra kiterjedő joghatósággal rendelkezik, és a Törvényszékhez benyújtott panaszok benyújtása nem jár költségekkel.”⁴⁶

A törvényszékhez köthető fontos jogszabályként a 2016-ban kiadott Investigatory Powers Actet kell itt megemlíteni.⁴⁷ A másik rendkívül fontos, törvényi keretet adó jogszabály az Intelligence Services Act 1994-ből, ami az MI6 és a GCHQ tevékenységének szabályozása mellett létrehozta a Parlament Hírszerzési és Biztonsági Bizottságát (a törvényhozói ellenőrzés tényleges lehetőségét a szolgálatok felett.) Ez a jogforrás további biztosítékokkal szolgál a titkosszolgálati visszaélésekkel szemben; ennek alapján a külügyminiszter is engedélyezhet olyan külföldi tevékenységet, amelyért – engedély hiányában – az Egyesült Királyságban büntetőjogi felelősségre vonás is járhat. A garanciákat tekintve Nagy-Britanniában korábban létezett a miniszterelnök által kinevezett

⁴⁴ Bálint 2018: 244.

⁴⁵ Héjja 2014b: 62.

⁴⁶ Lásd: www.ipt-uk.com

⁴⁷ Lásd: www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/25/contents

titkosszolgálati biztos⁴⁸, akinek a feladata a belügyminiszter és a külügyminiszter engedélyezési funkcióinak az ellenőrzése, monitorozása volt. Ilyen biztos csak tapasztalt aktív vagy nyugalmazott bírók, igazságszolgáltatási tisztviselők közül kerülhetett ki. A biztos, a kinevezését követően csak a miniszterelnöknek tartozott beszámolóval.⁴⁹ Ezt a „személyi” pozíciót váltotta fel a fentebb már ismertetett Törvényszék.⁵⁰

Mivel a brit nemzetbiztonság működésének elvére, folyamataira a jelen alkalom szűkössége miatt nincs lehetőség mindenre kiterjedően kitérni, ezért csak egy működési mechanizmust van lehetőség szemléltetni. 1984-ben emelkedett jogerőre az a törvény,⁵¹ amely felhatalmazta a belügyminisztert arra, hogy engedélyt adjon a postai küldemények ellenőrzésére és a telefonok lehallgatására. Ezt az engedélyt csak akkor adhatja ki a szolgálatoknak, illetve azok vezetőinek, ha minden kétséget kizárólag meggyőződött arról, hogy más módszerekkel az elvárt eredmény nem érhető el.⁵² Itt egy jogi érdekességet tapasztalunk: csak 2021-ben merült fel kérdés, hogy az 1984-es vonatkozó törvény⁵³ valójában sérti az EU-jogot.⁵⁴

Átvilágítás és módszerek

Minden demokráciában fontos szempont az, hogy lehetőség legyen a társadalomra való veszélyesség⁵⁵ biztonsági kockázati vetületének nemzeti és államszervezeti szintű kiszűrésére. Ugyanilyen fontossággal merül fel az az igény és lehetőség is, hogy ki lehessen szűrni azokat a biztonsági tényezőket, amelyeket a minősített adatokhoz hozzáférő és azokat kezelő személyek jelenthetnek. Nagy-Britanniában erre a fajta ellenőrzésre folyamatosan lehetőség van, szemben mondjuk megannyi EU-s ország időszakosan kötelező átvilágítási gyakorlatával.⁵⁶ Nem a britekről lenne szó, ha más megközelítések is felmerülnének. A szigetországban nemcsak az alkalmazottakat lehet átvizsgálni, hanem a személyi kör kiterjed azok családtagjaira is.⁵⁷ Az Egyesült Királyságban a nemzetbiztonsági ellenőrzésnek 4 (+1) szintje különböztethető meg. A szinteket az ellenőrzések mélysége, valamint a hozzáférhető minősített adatok minősítési fokozatai alapján határozzák meg.⁵⁸ Mind a négy szint közös, egységes alapja a személyi alapellenőrzés (baseline personnel security standard, BPSS) lefolytatásának alapkövetelménye, amely egyébként önmagában nem számít önálló ellenőrzési típusnak. Tehát legalsó, bevezető és folyamatindító szinten a BPSS, erre épül a legalacsonyabb szinten az akkreditációs ellenőrzés (accreditation check, AC).

⁴⁸ Intelligence Services Commissioner (ISC).

⁴⁹ Héjja 2014b: 62.

⁵⁰ Lásd: www.gov.uk/government/organisations/intelligence-services-commissioner

⁵¹ Telecommunications Act 1984, lásd: www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/12/contents

⁵² Héjja 2014b: 62.

⁵³ Azért kiemelendő, mert 1984-ben egy másik, releváns törvény is jogerőre emelkedett, a Police and Criminal Evidence Act 1984, lásd: www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents

⁵⁴ Goodwin 2021

⁵⁵ Itt magáról a magyar jogban is meglévő büntetőjogi fogalomról van szó, pl. Kóhalmi 2012.

⁵⁶ *Nemzetbiztonsági átvilágítások gyakorlata az Európai Unióban* 2013: 3.

⁵⁷ A magyar gyakorlat a német minta figyelembevételével alakult ki, és ennek megfelelően megfelel az európai standardoknak.

⁵⁸ *Nemzetbiztonsági átvilágítások gyakorlata az Európai Unióban* 2013: 9.

Ezt egyébként 2022. február 8-án vezették be a keretrendszeren belül.⁵⁹ Ezután következik a terrorellenes ellenőrzés (counter terrorist check, CTC) szintje, majd a biztonsági ellenőrzés (security check, SC) szintje. A legszigorúbb szint pedig az emelt szintű ellenőrzés (developed vetting, DV).

További fontos változásként vezették be azt, hogy mind a biztonsági ellenőrzésnek, mind az emelt szintű ellenőrzésnek van egy-egy továbbfejlesztett verziója, amelyek az adott szinten még mélyebb, még inkább kiterjesztett vizsgálatot engednek lefolytatni.⁶⁰ Ezen legfontosabb szintek mellett további, alacsonyabb szintű ellenőrzési szintek is megtalálhatóak a szigetországban, így többek között a híres Disclosure and Barring Service (DBS) amely a magyar hatósági erkölcsi bizonyítványnak felel meg, és amelyet egy, a belügyminisztérium által szponzorált, de nem minisztériumi közintézmény felügyel és folytat le.⁶¹

Kihívások

A brit nemzetbiztonságra váró kihívások köre természetesen nemhogy nem csökken, hanem gyors ütemben mutat növekedést és polarizálódást is. Érvényes ez a megálgapítás a belföldi és a külföldi tevékenységet illetően is.⁶² Szentgáli azzal számol, hogy több területen is nagyobb aktivitásra lesz szükség. Ezek az alábbiak: a) a különleges műveleti erők rendszeres alkalmazása az aszimmetrikus hadviselés megerősödésével párhuzamosan, b) a kibertámadások növekvő számával összefüggésben, így az állami (hadsereg szintű) szereplők megjelenésével és azok állandósulásával a kibertérben, továbbá c) rohamosan növekvő információigényéből fakadóan a nemzetbiztonsági szolgálatok szerepének felértékelődése következtében.⁶³ Szentgáli kiemeli többek között azt is, hogy a felsorolt területek között egyre szorosabb átfedés van, és a kihívásokra is rugalmasan, a hagyományshoz képest tágabb keretek között kell a megfelelő választ adni. Az itt megemlíthető Task Force Black⁶⁴ jó példája volt ennek a fajta reszponzivitásnak, amelynek keretében bő öt évig folytattak különleges műveleteket Irakban.⁶⁵

A vallási szélsőségek és muszlimok

A nemzetiségi és kisebbségi folyamatok változásai további belföldi kihívások elé állítják a brit nemzetbiztonság szerveit.⁶⁶ A 9/11-et követő és már említett szigetországi

⁵⁹ Lásd: www.gov.uk/government/publications/security-policy-framework/hmg-security-policy-framework eSC és eDV jelöléssel, lásd: www.gov.uk/government/publications/united-kingdom-security-vetting-clearance-levels/national-security-vetting-clearance-levels

⁶¹ Lásd: www.gov.uk/government/organisations/disclosure-and-barring-service

⁶² A közelmúlt terrorcselekményeiről lásd részletesen Répási kiváló összefoglalóját. Répási 2017

⁶³ Szentgáli 2015: 87.

⁶⁴ Amelynek tagjait a brit különleges műveleti erők (SAS) és nemzetbiztonsági szolgálatok (MI5 és MI6), illetve amerikai partnereik (Delta Force, Seal Team 6 és CIA) adták. Szentgáli 2015: 87.

⁶⁵ Lásd: www.eliteukforces.info/special-air-service/task-force-black/

⁶⁶ Párhuzamosan a muszlimokat érintő negatív megítélés erőteljes romlásával, amely az Egyesült Királyságban 9%-ot ért el 2016-ban. Rostoványi 2017: 131.

szigorítások része volt a muszlimok átvilágítása. Híres esetek és perek követték egymást, ahogy újabb és újabb terrorcselekményekre került sor. 2006-ban egy tapasztalt muszlim testőrt távolítottak el a magas rangú méltóságokat őrző közelvédelmi egységből azzal az indokkal, hogy a gyereke egy radikális tanokat hirdető mecsetbe jár.⁶⁷ De nem csak a muszlimok felé irányult különleges figyelem az elmúlt években. 2015-ben a tágabb értelemben vett vallási radikalizáció elleni küzdelem részeként minden imámnak, papnak, rabbinak és más vallási személyiségeknek fel kellett volna vetetnie magát a „vallási vezetők nemzeti nyilvántartásába”, ami után a belügyminisztérium legújabb, a radikalizálódás elleni fellépés keretében a kormány által jóváhagyott képzésen és biztonsági ellenőrzéseken kellett volna részt venniük.⁶⁸ Ez azonban ebben a formában nem teljesült. Számos, a közszférában dolgozó szerint tovább folytatódik a muszlimok elleni diszkrimináció. Ezen érintettek továbbra is úgy érzik, hogy a Parlamentben dolgozó muszlim politikusoknak és alkalmazottaknak több biztonsági ellenőrzésnek kell alávetni magukat, mint a más vallási háttérrel rendelkezőknek.⁶⁹

A kínai befolyás

2022 januárjában robbant ki egy újabb botrány Christine Lee magas rangú brit–kínai ügyvédnő vesztegetési ügyével kapcsolatban. Az MI5 figyelmeztetése azért hatott nagy erővel a közvéleményben és a politikai szférában, mert ez volt az első olyan alkalom, amikor hivatalosan egy brit nemzetvédelmi szerv úgynevezett „beavatkozási riasztást” adott ki Kínával kapcsolatban. A vád szerint Christine Ching Kui Lee tudatosan avatkozott be a brit politikai elit ügyeibe a Kínai Kommunista Párt Egyesült Front Munkaosztálya (United Front Work Department, UFWD) nevében.⁷⁰ Az eset azért is tűnik érdekesnek, vagy legalábbis tanulságosnak, mert ezzel a fajta kínai beavatkozási kísérlettel már Hongkong 1997-es anyaországba való reintegrációja óta számolni kellett a különleges jogi megoldások érvényével.⁷¹ Hovatovább, Boris Johnson 2020-ban tett ajánlatot arra, hogy mintegy hárommilliónyi hongkongi lakosnak is felajánlhatják azt, hogy letelepedhetnek az Egyesült Királyságban, és végül állampolgárságért folyamodhatnak, fokozott nemzetbiztonsági kockázatnak kitéve az országot.⁷² A probléma a fejlett nyugati országokat mélyen érinti,⁷³ és nem csak a természetes személyek révén. Elég csak a Huawei 5G-vel kapcsolatos ellehetetlenítésére gondolni Nagy-Britanniában és az USA-ban.

⁶⁷ Verkaik 2006

⁶⁸ Lemanski 2015

⁶⁹ Érdeemes hozzátenni itt azt, hogy az állapotot egy munkáspárti muszlim politikus, Afzal Khan sérelmezte, és mint köztudott, a párt sokkal erősebben „muszlimorientált” a tory-kkal szemben. Parsley 2022

⁷⁰ Sabbagh 2022

⁷¹ Hongkong különleges közigazgatási területnek számít (special administrative region, SAR) Makaóval együtt. Lásd: www.investopedia.com/terms/s/special-administrative-region.asp

⁷² BBC News 2022

⁷³ Akár az elit egyetemeken tanuló kínai vagy kínai származású diákokra, magas rangú szellemi foglalkozásúakra, bármilyen területen dolgozó informatikusokra, vagy akár a „mézésmadzagként” dolgozó diverzánshölgyekre gondolunk. Giglio 2019

Az ukrajnai háború

A legaktuálisabb fenyegetést természetesen az ukrajnai háború jelenti az Egyesült Királyság számára. A fenyegetés kétrétű. Egyrésztől tovább fokozódnak az orosz kibertámadások, nő a terjesztett dezinformáció mennyisége, és javul a megjelenés minősége. A Nemzeti Kibervédelmi Központ – amely egyébként a GCHQ része – folyamatosan szólítja fel a szervezeteket, hogy szigorúan és haladéktalanul kövessék a központ tanácsait, és fokozottan ügyeljenek az ellenálló képességük javítására a fokozódó kibervezettség miatt.⁷⁴ A háború fizikai eskalálása mellett az online tér végérvényesen a legnagyobb fenyegetéssé nőtte ki magát napjaink legpusztítóbb konfliktusában, és minden bizonnyal ez a trend fokozódni fog. A másik nemzetbiztonsági problémát maguk a háború borzalmi elől menekülők jelenthetik. Az egészségügyi miniszter Sajid Javid helyesen hívta fel a figyelmet arra, hogy további biztonsági ellenőrzések bevezetésére van szükség, mivel Oroszország megpróbálhat beszivárogni az Egyesült Királyságba a menekült útvonalakon keresztül, ahogy az már korábban, 2018-ban, más esetben, de már megtörtént.⁷⁵ Megismétlődhet az a helyzet, amely mind a 2015-ös migrációs válság során, mind pedig a Nagy-Britanniából az ISIS, azaz az Iszlám Állam⁷⁶ kötelékében harcoló brit állampolgárok visszatérésével kapcsolatban merült fel⁷⁷, amikor a terrorista szervezetekhez köthető személyek aktív terrorista sejtésként nagyfokú veszélyt jelentenek a monarchia köz-és nemzetbiztonságára.⁷⁸

Összegzés

A fentiek alapján világosan felismerhető, hogy milyen sokrétű és milyen mélységű kihívásokkal néznek szembe a brit nemzetbiztonsági szolgálatok. A geopolitikai helyzet változása újra és újra felülírja a prioritásokat. Nemrég még egyértelműen látható volt egy fordulat a brit stratégiai érdekképviseletben, és az Európai Unió elhagyásával a fókusz Európáról és Oroszországról Kínára terelődött. Az ukrajnai háború talán ezt ismét felülírta, nem szorítva háttérbe a kínai érdekek ellensúlyozásának észak-atlanti igényét. A kiragadott példák, még ha felszínesen is, de feltárják a kockázatok sokszínűségét. Noha az Egyesült Királyság legfőbb katonai és hírszerző partnere az Egyesült Államok, azonban azt látni kell, hogy ebben a viszonyban is az USA diktál, és a viszony nem egyenrangú. A brexittel bekövetkező elválás a kontinensről pedig további bonyodalmakat okoz, hiszen maga az EU mint politikai entitás nem szeretne immáron mindent megosztani egy olyan országgal, amely csak NATO-partner, ahogy Törökországgal sem lehet ugyanúgy együttműködni, mint a szintén EU-tag

⁷⁴ Lásd: www.ncsc.gov.uk/news/organisations-urged-to-bolster-defences

⁷⁵ Culbertson 2022

⁷⁶ Az Egyesült Királyságban a muszlim közösségre való tekintettel a *Daesh* kifejezést használják, egyrészt mert az arab világban nem megszokott a rövidítések használata, másrészt, hogy a terrorcsoportot elhatárolják az *iszlám* és az *állam* fogalmaitól.

⁷⁷ Lásd: www.gov.uk/government/topical-events/daesh/about és www.gov.uk/government/collections/counter-terrorism-and-border-security-bill-2018

⁷⁸ 2019-ben, egy vonatkozó parlamenti meghallgatáson Alex Younger az MI6 igazgatója fejezte ki ebbéli aggodalmát. Dawson 2019

NATO-szövetségesekkel. A kettős állampolgárok, az európai, afrikai és ázsiai menekültek és migránsok nagy száma, az integrációs problémák szőnyeg alá söprése, valamint a civil és a katonai szervezetekben látható etnikai arányváltozás véleményem szerint csökkentik a brit nemzetbiztonság integritását, folytonosan feszítve szét a kereteket. A kormányzatok ezekkel a kihívásokkal folyamatos jogi és szervezeti változtatásokkal próbálnak lépést tartani.

Felhasznált irodalom

- BÁLINT László (2018): Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ. In RESPERGER István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus, 243–256.
- REGÉNYI Kund (2019): A brit titkosszolgálatok a hidegháború éveiben. In BODA József – REGÉNYI Kund (szerk.): *A hírszerzés története az ókortól napjainkig*. Budapest: Dialóg Campus, 168–170.
- BODA József szerk. (2019): *Rendészettudományi szaklexikon*. Budapest: Dialóg Campus.
- BÖRCSÖK András – VIDA Csaba (2014): A nemzetbiztonsági szolgálatok rendszere (Nemzetközi gyakorlat a nemzetbiztonsági rendszer kialakítására). *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2(1), 63–100. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/2066/1344>
- CONTEST (2011): *Counter-terrorism strategy*. Online: <https://bit.ly/3GZNJGc>
- CULBERTSON, Alix (2022): Ukraine War: Security Checks Needed as Russia Could Try to Infiltrate UK Via Refugee Routes, Sajid Javid Says. *Sky News*, 2022. március 21. Online: <https://news.sky.com/story/ukraine-war-uk-has-issued-9-500-visas-to-ukrainian-relatives-fleeing-russian-invasion-sajid-javid-says-12571870>
- DAWSON, Joanna (2019): Returning Terrorist Fighters. Research Briefing. *House of Commons Library*, 2019. március 5. Online: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-8519/>
- DOBÁK Imre (2014): Elektronikai eszközökkel végzett felderítés – rádiófelderítés (SIGINT – Signals Intelligence). In DOBÁK Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Társaság, 163–168.
- GIGLIO, Mike (2019): China's Spies Are on the Offensive. *The Atlantic*, 2019. augusztus 26. Online: www.theatlantic.com/politics/archive/2019/08/inside-us-china-espionage-war/595747/
- GOODWIN, Bill (2021): Investigatory Powers Tribunal Finds UK Spy Agencies Unlawfully Collected Personal Data. *Computer Weekly*, 2021. július 29. Online: <https://bit.ly/3wzU725>
- HÉJJA István (2014a): Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organisation – NATO). In DOBÁK Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Társaság, 29–38.
- HÉJJA István (2014b): Nemzetbiztonsági szervezeti modellek. In DOBÁK Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Társaság, 57–72.

- Hong Kong: UK Makes Citizenship Offer to Residents. *BBC News*, 2020. július 1. Online: www.bbc.com/news/uk-politics-53246899
- KÁLLAI Attila (2014): A földrajzi tér felderítésének eszközei és módszerei. In DOBÁK Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem, 179–190.
- KIS-BENEDEK József (2014): Az emberi erővel folytatott információszerzés. In DOBÁK Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem, 153–162.
- KIS-BENEDEK József (2018): A nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi együttműködése. In RESPERGER István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszerzői szolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus, 257–280.
- KŐHALMI László (2012): *A társadalomra veszélyesség fogalma a büntető anyagi kódexekben*. Online: <https://ujbtk.hu/a-tarsadalomra-veszelyesség-fogalma-a-bunteto-anyagi-kodexekben/>
- LEMANSKI, Dominik (2015): Imams Set to Face Security Vetting under Home Office Plans. *The Times*, 2015. szeptember 13. Online: www.thetimes.co.uk/article/imams-set-to-face-security-vetting-under-home-office-plans-9707nts58kq
- Nemzetbiztonsági átvilágítások gyakorlata az Európai Unióban* (2013). Budapest: Századvég.
- PARSLEY, David (2022): Muslim Politicians and Staff Subjected to Additional Security Checks at Parliament, MP Claims. *I News*, 2022. január 28. Online: <https://bit.ly/3H6LkJZ>
- RÉPÁSI Krisztián (2017): Merényletek az Egyesült Királyságban: kudarcosnak vagy eredményesnek tekinthető a brit terrorelhárítás? *Nemzet és Biztonság*, 10(4), 3–22. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/3672/2955>
- ROSTOVÁNYI Zsolt (2017): Iszlám és iszlamizmus mint biztonsági kihívás. In FINSZTER Géza – SABJANICS István: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest: Dialóg Campus, 105–139.
- SABBAGH, Dan (2022): MI5 Accuses Lawyer of Trying to Influence Politicians on Behalf of China. *The Guardian*, 2022. január 13. Online: www.theguardian.com/uk-news/2022/jan/13/chinese-national-trying-to-improperly-influence-politicians-says-mi5
- SZENTGÁLI Gergely (2015): Csendben szolgálni 2. rész. *Hadtudomány*, 25(3–4), 77–90. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.3-4.77>
- VERKAIK, Robert (2006): Muslim Officer Sacked from Guarding Blair. *Independent*, 2006. november 7. Online: www.independent.co.uk/news/uk/crime/muslim-officer-sacked-from-guarding-blair-423283.html

Solti István¹

Egy nem igazolt kémgyanú története – Esettanulmány egy svéd újságíró és a magyar kémelhárítás viszonyáról²

*The Case of an Unproven Spy-Suspicion
Case Study on the Relationship between a Swedish Journalist
and the Hungarian Counter-Intelligence*

A tanulmány egy svéd újságíró esetét dolgozza fel az 1980-as évek Magyarországról. A magyar kémelhárítás III/II-10-c alosztálya 1981. január 19-én rendelt el bizalmas nyomozást az újságíró ellen kémkedés gyanúja miatt. Az ügyben a bizalmas nyomozás több éven keresztül tartott, amelynek során az állambiztonsági szolgálatok bevetették a titkos információgyűjtés szinte valamennyi rendelkezésükre álló eszközét.

A szerző a tanulmányban megvizsgálja, hogy a felhasznált titkos információgyűjtés erői és eszközei milyen szerepet játszottak a kémgyanú kivizsgálásában, azokat a magyar hivatalos szervek milyen elvek és metódusok mellett alkalmazták és azokkal milyen eredményekre jutottak.

Kulcsszavak: titkos információgyűjtés, megfigyelés, szobahallgatás, telefonlehallgatás, elhárítás, kémkedés, hírszerzés

This study presents the case of a Swedish journalist in Hungary in the 1980's. The Hungarian counter-intelligence III/II-10/c subunit ordered a covert surveillance against this journalist due to the suspicion of espionage in 19th January, 1981. The covert surveillance was carried out over several years, and during this time nearly all available secret information gathering means and methods were operated by the state security services.

¹ PhD, tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet Polgári Nemzetbiztonsági Tan-
szék, e-mail: solti.istvan@uni-nke.hu

² Az esettanulmány az ÁBTL-3.1.5-O-19345/1 számú személyi dosszié anyagainak a felhasználásával készült.

The author scrutinizes in this essay the role of the applied secret information gathering means and methods played in the surveillance of the espionage, the principles and methods which were followed by the Hungarian forces in the application thereof, and finally those results which were obtained due to the application.

Keywords: *secret information gathering, surveillance, secret surveillance of premises, interception, counter-intelligence, espionage, intelligence*

Bevezető

A címben szereplő eset az 1980-as évek első felében zajlott le, amikor is a hazai állambiztonsági kémelhárítási feladatokat a III/II-es Csoportfőnökség végezte, szoros együttműködésben az állambiztonság többi szakterületével. Információgyűjtő feladataik alkalmával szorosan együttműködtek a hazai társszolgálatokkal, különösen a III/V-ös Csoportfőnökséggel, amely a technikai információszerző tevékenységekben vett részt, a III/2-es osztállyal, amely a külső figyelési feladatokat végezte el, illetve a III/4-es osztállyal, amely a telefonlehallgatásokat intézte.

A III/II-es Csoportfőnökség ilyen irányú feladatait az ügyrendje határozta meg. E szerint a Csoportfőnökség feladata volt felderíteni és ellenőrizni a Magyarország ellen dolgozó külföldi hírszerző szolgálatok tevékenységét, valamint bizalmas nyomozást folytatni a kémkedéssel gyanúsítható személyekkel szemben. Köteles volt operatív ellenőrző és kutató munkát végezni az idegenforgalom és általában a nemzetközi érintkezés területein és a lakosság egyéb olyan csoportjai körében, amelyek az ellenséges szervek ügynöki bázisául szolgálhattak.³

E feladatokhoz igazították a Csoportfőnökség szervezeti felépítését a hetvenes évek elején, amelyet hosszas előkészítés után vezettek be. Ezt követően a Csoportfőnökség 11 önálló osztályra, az osztályok pedig alosztályokra tagozódtak. Így külön-külön osztály végezte az amerikai, a nyugatnémet és a többi NATO-tagország hírszerző tevékenységének a felderítését, míg külön osztály volt a nemzetközi együttműködés elhárítására.⁴ Ez utóbbi szervezeti egység volt a III/II-10 Osztály, amelyhez – mint esetünkben látható lesz – a külföldi újságírók feldolgozása is tartozott.

Az elhárító tevékenységnek megkülönböztették az egyes területeit, így az egyik volt az úgynevezett szűrő-kutató munka, míg jelentős része előzetes ellenőrzésből és bizalmas nyomozásból állt. Vagyis először az elhárítás kiválasztotta a legális nemzetközi érintkezés területén állambiztonsági szempontból figyelemre méltó személyeket a szűrő-kutató munkája során,⁵ majd az ezt követő titkos felderítése nyomán igazolta vagy cáfolta az esetleges bűncselekményre utaló tevékenységeket. A titkos felderítés első része, az előzetes ellenőrzés egy adatpontosító és adatkiegészítő munka volt, amelynek eredményeként a bűncselekmény elkövetésére vagy annak hiányára lehetett következtetni, időtartama is korlátozott volt. Ennek során nem volt

³ A Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség Ügyrendje 1972. 6/a) és 6/b) pontok.

⁴ Urbán 2019

⁵ Gergely 1980

felhasználható az operatív eszközök és módszerek teljes tárháza, hiszen nem voltak alkalmazhatók olyan intézkedések, amelyek az állampolgári jogok érvényesülését korlátozták.⁶ Ezzel szemben a felderítés érdemi szakasza, a bizalmas nyomozás, a bűncselekményre utaló magatartás bizonyítására szolgált, amiben már a hatékony elhárító munka kiszolgálására széles körű eszköztárral rendelkeztek az akkori szolgálatok. Rendelkezésükre állt a humán és a technikai információszerzés teljes eszköztára. A bizalmas nyomozás jóváhagyott határozat alapján kezdődött, amelyben meg kellett határozni a bűncselekmény gyanújára utaló körülményeket, a gyanúsított személyét, a gyanút valószínűsítő adatokat és a bevezetésének indokát, végrehajtása pedig jóváhagyott terv alapján történhetett meg, az egész eljárás szigorú szabályok mentén volt folytatható.⁷

A teljes felderítő eljárás legfontosabb operatív eszköze volt a hálózat ebben az időszakban, amelynek szervezetét és működését 1972-ben szabályozták újra. A belügyminiszteri parancs részletesen szabályozta a hálózat funkcióit, a hálózati személyek típusait (titkos munkatárs [tmt], titkos megbízott [tmb], ügynök [Ü]), a beszerzések eseteit és eljárási lépéseit. Meghatározta továbbá a hálózati személyek vezetésének, nevelésének és ellenőrzésének alapelveit, a kapcsolattartás megszervezésének, a hálózati személyek átadásának, pihentetésének, kizárásának szabályait, illetve megadta a hálózati személyek jogi helyzetének leírását.⁸

Szintén humán erőforrással folytatott titkos információgyűjtő módszernek volt tekinthető a konspirált környezettanulmány és a külső (operatív) figyelés.⁹ Az operatív figyelés címet viselő útmutató szerint a külső figyelés olyan operatív eszköz volt, amely alkalmas volt személyek konspirált követésére, mozgásuk, tevékenységük dokumentálására, kapcsolataik megállapítására, útvonalak, területek, objektumok megfigyelésére, biztosítására, tevékenység megakadályozására, a hálózat tagjainak vagy jelöltjeinek ellenőrzésére, tanulmányozására. Konkrét célként olyan feladatokat határozott meg, mint a figyelt személy kapcsolatainak megállapítása, rendelkezik-e rejtek- vagy búvóhellyel, életmódjának, baráti és ismerősi kapcsolatainak felderítése, vagy akár objektumok, követségek, kereskedelmi és kulturális intézmények szemmel tartása.¹⁰ A figyelő állomány különböző technikai adatrögzítő eszközökkel végzett képi dokumentálást, amely során általában konspiratív fényképfelvétel készült találkozásokról vagy a figyelt személy egyéb tevékenységéről.¹¹ A konspiratív környezettanulmány olyan operatív eszköz volt, amely a tanulmányozandó személyekről az életkörülményeikre, napi tevékenységeikre, szokásaikra vonatkozó adatok gyűjtését a környezetükből végezték el az állambiztonsági szolgálatok. Ennek végrehajtása az állambiztonsági szolgálatokhoz való tartozás leplezésével történt, aminek érdekében fedőokmányokat, fedőigazolványokat használtak fel. A végrehajtó

⁶ Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkáját meghatározó 0010/1973. számú belügyminiszteri parancs, I. fejezet.

⁷ 0010/1973. számú belügyminiszteri parancs, II. fejezet.

⁸ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa, Budapest, 1972. április 5.

⁹ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 13/1963. számú és a 10/1970. számú parancsai.

¹⁰ *Operatív figyelés 1. kötet* 1972

¹¹ Gyarmati–Varga 2001: 675.

munkatársakat különböző vállalatok alkalmazottjaiként titkos állományban foglalkoztatták. Az információk megszerzéséhez legendákat használtak fel.¹²

A technikai információgyűjtés eszközei szintén belső szabályzóban voltak rendezve, a legújabb belső szabályozót éppen 1982-ben adták ki, amellyel az addigi lehetőségeket még tovább bővítették. Ezek szerint az állambiztonság elhárító szervezete alkalmazhatott levéllenőrzést („K” ellenőrzést), titkos házkutatást, operatív technikai rendszabályokat (telefonlehallgatást [3/a], szobalehallgatást [3/e], vizuális megfigyelést [3/r]), valamint operatív technikai módszereket (titkos behatolást, zárnyitást [3/z], dokumentáló képrögztést [3/f]).

A „K” ellenőrzést a belügyminiszter 1970-ben kiadott parancsa szabályozta, amely szerint csupán bizalmas nyomozás alatt álló külföldi és magyar állampolgárok, csoportok, szervek, objektumok és központok ellenőrzésére lehetett igénybe venni, egyéb eljárási szakaszokban nem.¹³

A 17/1971 sz. parancs minősítette operatív rendszabálynak azokat a titkos operatív technikai eszközöket, amelyek folyamatosan vagy időszakosan biztosították a konspirált lehallgatást, fényképezést, vizuális ellenőrzést.¹⁴ Az operatív technikai eszköztár 1982-re nyerte el végleges formáját,¹⁵ az alkalmazott operatív technikai rendszabályok mellett ekkor került sor az operatív-technikai módszerek bevezetésére, két új eszközzel, a zárnyitással és a dokumentáló képrögztéssel.

Jelen esettanulmányban azt mutatom be egy konkrét ügy eseményei alapján, hogy a magyar állambiztonsági szolgálatok a rendelkezésükre álló titkos információgyűjtő erőket, eszközöket és módszereket hogyan alkalmazták, azokat milyen esetekben és milyen körülmények között vették igénybe. Megnézem azt is, hogy a bevetett eszközök milyen operatív értékű információk beszerzésére voltak alkalmasak, illetve azt, hogy a feldolgozás egyes szakaszai mennyire voltak megalapozottak és szükségesek.

Azonban hangsúlyozni szeretném, hogy a tanulmányban nem célokom az eset történelemtudományi szempontú feldolgozása és értékelése, pusztán a rendészet-tudomány és a nemzetbiztonság szakmai szempontjai szerint vizsgálom meg a svéd újságíró magyarországi tevékenységének elhárítását.

A kémkedésre utaló gyanú kifejlődése

Az állambiztonsági szolgálat szűrő-kutató munkája során egy korábban már kizárt hálózati kapcsolatának jelzése alapján a kémelhárítás látókörébe került egy gyakran Magyarországra látogató svéd újságíró az 1970-es évek második felében. A svéd állampolgárságú férfi a *Svenska Dagbladet* nevű lap Bécsbe akkreditált újságírója volt, akit a magyar elhárítás ellenőrzés alatt tartott az elsődleges információk megszerzése után 1978. június 5-től, mégpedig „Sütő” fn. alatt.

¹² Demeter–Tóth 2012

¹³ A belügyminiszter 19/1970. számú parancsa a postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozására.

¹⁴ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 17/1971. sz. parancsa a titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazásáról.

¹⁵ A belügyminiszter 35/1982. számú parancsa az Operatív-Technikai Rendszabályok és Módszerek Alkalmazásának Szabályzata kiadásáról.

„Sütő” közgazdasági egyetemet végzett, majd ösztöndíjasként Prágában tanult, azt követően helyezkedett el újságíróként. Több nyelven beszélő, nyugaton elismert, tekintélyes újságíróként jellemezték. Az állambiztonság értékelése szerint „Sütő” politikai megnyilatkozásai során élesen bírálta az akkori szocialista berendezkedést, viszont igyekezett korrekt, a tények valóságát tekintve megbízható újságírónak feltűnni.

Az elhárítás „Sütő” magyarországi tevékenységét 1975-ig vezette vissza „Egri Edit” fn. hálózati személy segítségével, aki hivatalos tolmácsként kísérte az újságírót akkoriban Magyarországon. Eszerint a svéd újságíró 1975-től járt Magyarországra, élettársával gyakran megfordult Budapest mellett Győrben és Sopronban is. Az állambiztonsági szolgálatok gyanúját alapvetően az keltette fel, hogy „Sütő” aktív kapcsolatot épített ki és tartott fenn az akkori magyar ellenzék prominens személyeivel, valamint a magyar irodalmi élet jeles képviselőivel ápolt jó személyes viszonyt.

A magyar elhárítás nemcsak „Sütő” magyarországi tevékenységét tartotta szemmel, hanem a lapjában Magyarországról megjelent cikkeit is értékelte. Például egy 1978-ban az új magyar gazdasági mechanizmus bevezetésének tizedik évfordulója alkalmából megjelent cikk tartalmát két oldalon keresztül ismertette „Pénzes Ernő” fn. tmb. jelentése, valamint a szolgálat elkészítette az Illyés Gyulával készített interjúja magyar nyelvű fordítását is. Ebből például arra a megállapításra jutottak, hogy „Sütő” Magyarország és Románia szembeállítására törekszik.

Az állambiztonsági szolgálat illetékes szervezeti egysége új fokozatba kapcsolta „Sütő” ellenőrzését 1978 második felében. Úgy ítélték meg az addig beszerzett adataik alapján, hogy a svéd újságíró tevékenysége ugyan a kémkedés gyanúját nem veti fel, de további ellenőrzésre érdemes. Az ellenőrzés céljaként valamennyi hazai kapcsolatának felderítését, tevékenysége céljainak megismerését, az esetleg megszerzett bizalmas információk kiderítését és ezek felhasználásának feltérképezését jelölték meg.

Az újabb operatív célok elérése érdekében az elhárítás illetékes alosztálya megtervezte az elkövetkező időszak feladatainak ütemezését 1978 szeptemberében. Ennek eredményeként hálózati szinten felújították a kapcsolatukat a korábban már kizárt „Egri Edit” fn. tmb.-vel, aki továbbra is „Sütő”-nek tolmácsolt és baráti viszonyt is ápolt a svéd újságíróval. Az újságíró bécsi címét „K” ellenőrzésnek vetették alá, valamint szorosabb együttműködést alakítottak ki egyes illetékes társszervekkel is az ott keletkezett információk hatékony becsatornázása érdekében. Felvitték „Sütő” adatait a határfigyelőztetési rendszerbe, valamint igényelték külső figyelés alkalmazását is. És végezetül tervbe vették telefon- és szobalehallgatás bevezetését „Sütő” szállodai szobáiba, valamint a szobák titkos kutatását.

A zöld rendszer nevezetű határfigyelőztetés jelentése szerint „Sütő” október 10-én Sopronnál belépett az országba és egyenesen az egyik neves budai szállodába hajtott gépkocsijával, ahol a helyiséglehallgató berendezéssel ellátott 323-as szobát kapta. A technikai rendszerek alkalmazásával azt sikerült megállapítani „Sütő” egy hónapos itt-tartózkodása alatt, hogy egy alkalommal felhívta Péter nevű író barátját, akivel november 10-én színházba, másnap pedig az Astoriába mentek.

A hírszerző társszolgálatok irányába tett megkeresésre a következő év áprilisában érkezett válasz. A hírszerzés illetékes szakterülete küldött egy tájékoztatót, amelyben „Sütő” bécsi munkatársi körét és elfogadottságát ismertette. A hírszerzés nem ellenőrzött információi szerint „Sütő” Eric Bourne bécsi tudósító köréhez tartozott,

aki állítólag az amerikai titkosszolgálattal állt kapcsolatban. Ezenkívül azt is leírták, hogy „Sütő” nem utazhat be Csehszlovákiába ellenséges hangvételű cikkei miatt.

„Sütő” következő alkalommal 1980. november közepén utazott Magyarországra, amiről az állambiztonsági szolgálatok rendelkeztek előzetes adatokkal, és így felkészülten várták érkezését. Intézkedtek, hogy „Sütő”-t az egyik dunai korzón álló szálloda telefon- és szobahallgatóval telepített szobájába helyezték el, valamint a szállodai hálózat felhasználásával arra, hogy megállapítsák a „Sütő”-vel érkező nőismerősei személyazonosságát. A szolgálatok által alkalmazott titkos eszközökön beszerzett információk között ellenséges tevékenységre utalókat nem lehetett felfedezni. A telefon ellenőrzéséből annyi derült ki, hogy néhány addig is ismert kapcsolatával beszélt meg találkozásokat, és a hatóságok megismerhették a lapjának telefonon leadott anyagait is. A levéllenőrzés egy olasz újságíróval való ismeretségére adott adatot, míg az SZT-tiszti hálózattól arra keletkezett információ, hogy „Sütő” korábbi egy-egy napos soproni látogatásait az állambiztonsági szolgálatok határfigyelőztetési rendszere nem jelezte megfelelően. A „Sütő” mellett ezúttal tolmácsként dolgozó Cs. K. társadalmi kapcsolat a hivatalos találkozókön készített interjúkban elhangzott általános politikai témákról adott jelentést.

„Sütő” novemberi hazautazását követően az állambiztonsági szolgálat arra az álláspontra helyezkedett 1981. január 19-én, hogy „Sütő” kémelhárítási szempontból figyelemre méltó személyiség, további fokozott ellenőrzése indokolt, ezért határozatban bizalmas nyomozás alá vonták.

A kémelhárítás illetékes alosztálya által ezen időpontig beszerzett adatok, illetve a feldolgozást irányító operatív tiszt által készített és a bizalmas nyomozás megindítását indokoló összefoglaló jelentésben foglaltak szerint az állambiztonsági szolgálatok kémkedésre utaló gyanújának megállapítása meglehetősen gyenge lábakon állt. Az adatok és így a jelentés nem tartalmazott kémkedésre utaló közvetlen bizonyítékot, illetve közvetett bizonyítékként értékelhető adatok nem kerültek elő. Mindezt az elhárító szolgálat is ekként értékelhette, hiszen nem jelentette ki, hogy „Sütő”-vel szemben felmerült a kémkedés gyanúja, hanem annyit állított, hogy kémelhárítás szempontjából figyelemre méltó személy, ami akkor elegendő volt ahhoz, hogy „Sütő”-vel szemben a bizalmas nyomozást megindítsák.

A bizalmas nyomozásban folytatott feldolgozómunka

A feldolgozást végző operatív szerv készített egy operatív tervet 1981. január 19-én a bizalmas nyomozás további lépéseinek megtervezésére. A tervben célként határozták meg annak bizonyítását vagy kizárását, hogy „Sütő” a magyarországi kapcsolatait, illetve a fellazító újságírói tevékenységét kémkedési céllal végezte-e valamely ellenséges szerv megbízásából, vagy sem. Alapvető feladatnak tekintették „Sütő” kapcsolati körének felmérését, Magyarország hátrányára felhasználható anyagok átvételének, tárolásának, az országból való kijuttatásának dokumentálását, illetve annak megakadályozását. A kitűzött cél elérése érdekében számos intézkedés bevezetését vették tervbe.

Első lépésként az elhárítás illetékes egysége felmérte a „Sütő” környezetében számba jövő hálózati személyeket és foglalkoztatásuk módjait. Azonban nem találtak olyan hálózati személyt, aki lényegi hírszerzési képességekkel rendelkezett volna. A „Sütő” mellett korábban dolgozó két tolmács közül Cs. K. társadalmi kapcsolat a feladatra nem volt alkalmas, míg „Egri Edit” fn. kizárt kapcsolat elutasította az elhárítással való ilyen jellegű együttműködést. Ennek következtében az elhárítás kénytelen volt „Sütő” kapcsolati körében újabb hálózati személyek után kutatni, ezért tervbe vették legközelebbi magyarországi barátjának tanulmányozását beszervezés céljából „Nádor” fedőnéven.

A magyar elhárítás igyekezett minél több adatot beszerezni a „Nádor” fedőnéven nyilvántartott magyar íróról, mégpedig a társszervekkel való együttműködés keretében. Mindez annak volt köszönhető, hogy az elhárítás rendelkezett számos arra vonatkozó adattal, hogy „Sütő” és élettársa rendszeresen szállt meg magyarországi utazásain a legjobb itthoni baráti kapcsolataként jellemzett író és annak „Gertrudisz” fn. élettársának lakásában, illetve rendszeresen szerveztek közös programokat. „Nádor” nem volt ismeretlen a magyar állambiztonsági szolgálatok számára. Az elhárítás több másik szakterülete is figyelemmel kísérte őt neves ellenzéki személyiségekkel ápolta kapcsolatai miatt, így pontos információkkal rendelkeztek szakmai és magánéletéről egyaránt. Tudomásuk volt többek között arról is, hogy „Nádor” találkozót szervezett saját lakásán „Sütő” és több magyar ellenzéki részvételével.

Viszont „Nádor” és élettársa egy egyéves ösztöndíjnak köszönhetően az év elején Nyugat-Berlinbe költözött, ezért a feldolgozást végző szervezeti egység hírigénnyel élt a magyar hírszerző szolgálat felé. Kérték, hogy „Nádor” mozgását, baráti körét, politikai arcukat, tevékenységét ellenőrizzék nyugat-berlini tartózkodása során a berlini rezidentúra, valamint a baráti állambiztonsági szervek segítségével, és az így beszerzett adatokat a kérőnek küldjék meg.

Az elhárítás megszervezte azt is, hogy a külügyminisztérium sajtóosztályáról Z. K.-né társadalmi kapcsolaton keresztül időben értesülhessen „Sütő” magyarországi programjairól, a „Sütő” munkaszervezése során felmerülő problémákról és rendkívüli eseményekről.

Szintén tervbe vették „Sütő” bécsi mozgásának, tevékenységének és baráti körének a figyelemmel kísérését a hírszerzés bevonásával, ezért elrendelték környezettanulmány készítését. A környezettanulmánynak ki kellett térnie az újságíró lakókörnyezetének, baráti és ismerősi körének feltérképezésére, a kint tartózkodó magyar állampolgárokkal fennálló viszonyainak megállapítására, anyagi és egzisztenciális helyzetének felmérésére, valamint politikai nézeteinek és emberi jellemzőinek megismerésére. A környezettanulmány végül 1981. szeptember 23-ára készült el, és a megadott hírigény egy részét tudta csak kiszolgálni. Megállapította a svéd újságíró és feleségének pontos személyes adatait, bécsi lakcímüket és a lakókörnyezetükben élők kilétét, valamint az általuk használt gépjármű adatait.

Hasonlóan a korábbi időszakhoz, levéllenőrzés alá vonták a bécsi lakcímét 300 nap időtartamra. Külső figyelést rendeltek el magyarországi tartózkodásainak idejére találkozóinak és az esetleges anyagátadások dokumentálására, valamint operatív akciók biztosítására. Szállodai szobájára szobahallgatást és telefon-ellenőrzést

vezettek be, valamint titkos kutatást szerveztek ellenséges anyagok tárolásának felkutatására.

A fentiekén túl az elhárítás megkereste közvetlenül néhány baráti ország elhárító szolgálatát, így adatot kért „Sütő”-ről a csehszlovák, a keletnémet és bolgár szolgálatoktól. Megkeresték a hazai társszervek egyes területeit, a III/II/3-c osztálytól információt kértek „Sütő”-re vonatkozóan a hálózatként foglalkoztatott SAS budapesti kirendeltségének munkatársától, aki „Sütő”-vel baráti kapcsolatot ápolt. A csehszlovák szolgálat válasza szerint operatív értékű információval nem rendelkeztek a svéd újságíróról, de csehszlovákiai tartózkodásairól rendelkeztek adatokkal. Ehhez hasonlóan nyilatkoztak a bolgárok is.

Az egyik magyar társszolgálattól 1981. február végén kapott információ szerint „Sütő” korábbi győri tartózkodása során találkozott a társszolgálattal „Szervező” fn. alatt feldolgozáson lévő magyar íróval, akivel interjút is készített. Az interjú megjelent a *Svenska Dagbladet* hasábjain 1981 januárjában. Az elhárítás illetékes szakterülete „Szervező”-t telefon- és szobalehallgatás eszközeivel tartotta ellenőrzés alatt, amiből kiderült, hogy „Sütő” márciusban ismételten Magyarországra fog látogatni.

„Sütő” 1981. március 22. és 29. között tartózkodott Magyarországon hivatalos úton, első alkalommal a bizalmas nyomozás elrendelését követően. Ez idő alatt a margitszigeti Thermál szállóban lakott élettársával együtt, az általuk használt 609-es szobába telefon- és szobalehallgató rendszabályokat telepítettek. A magyar állam-biztonsági szolgálatok titkos kutatást hajtottak végre az újságíró szobájában március 25-én 13 és 14 óra között. A kutatást arra az időszakra időzítették, amikor „Sütő” élettársával ebéden vett részt az Országház Étteremben a Külügyminisztérium (KÜM) Sajtóosztályán dolgozó SZT-tiszt meghívására és társaságában.

A kutatáshoz több célt állítottak fel, így tervbe vették „Sütő” által rejtegetett belső ellenzéki körök által írt, még meg nem jelentetett ellenséges tartalmú cikkek, könyvek és iratok felkutatását, valamint az ezek tárolására alkalmazott módszerek és kialakított rejtekhelyek felderítését, illetve minden egyéb, az óvatos ügynöki magatartásra utaló jel megismerését.

Titkos kutatás a Thermál Hotelben

A behatoló csoport a Thermál szálló 614-es számú szobájában felállított bázishelyiségben gyülekezett, amelyet a szállóban dolgozó SZT-tiszt biztosított az akció idejére. Az Operaház Étteremben ebédelő vendégként helyet foglaló biztosítócsoporthoz adott telefonjelzést a bázishelyen lévők számára a pár megérkezése után. A biztosítócsoporthoz további feladata lett volna, ha az ebéd a tervezettnél hamarabb véget ér, vagy bármi más rendkívüli esemény történik, akkor értesítik telefonon a szállodai bázisszobában tartózkodó SZT-tisztet, aki intézkedik az akció idő előtti befejezésére a behatolócsoporthoz felé. Rendkívüli esemény azonban nem történt, ezért az akció az előzetes terveknek megfelelően zajlott le.

A kezdésre utaló jelzést követően az akciócsoport behatolt a 609-es szobába, átkutatta a helyiséget szisztematikusan, és lefotózta a fellelt anyagokat. A behatolócsoporthoz a célszobát rendezetlen állapotban találta, több irat, notesz és feljegyzés

szétszórtan helyezkedett el. Az egyik polcon egy Nikon márkájú értékes fényképezőgépet találtak nagy objektívvel és fénymérővel. Az akciócsoport a kutatás befejezése után helyreállította az eredeti rendet, majd kivonult a szobából 14 órakor. Az akció során zavaró vagy dekonspirációra utaló körülményt nem tapasztaltak.

A kutatás során megtalálták „Sütő” telefonkönyvét, amely a magyar ellenzék számos vezetőjének elérhetőségét tartalmazta. Ezenkívül előkerült még számos keletnémet (9 fő), bolgár (12 fő), lengyel és csehszlovák (9 fő) állampolgár neve és címe, akikről a magyar szolgálat tájékoztatást kért az illetékes külföldi társszolgálatoktól.

Előkerült még számos publikáció, amelyek a Szabad Európa, Szabadság Rádió (SZER) emblémáját viselte, valamint az MSZMP KB teljes névsora a tagok adataival, amelyet a SZER állított össze. Arról nem keletkezett információja a szolgálatnak, hogy ezeket „Sütő” esetleg továbbadta vagy terjesztette volna.

Megtalálták az asztalon a *Népszabadság* című újság aznapi számát. Egyéb úton szerzett adatok szerint „Sütő” minden nap megvette az újság aznapi számát, ami arra engedett következtetni, hogy „Sütő” vagy felesége tudott magyarul, bár erre egyéb információval nem rendelkeztek a szolgálatok. A kutatás során rejtkezhelyet vagy titkos rekeszt a használati tárgyakban nem találtak.

Az elhárító szolgálat illetékes szakterülete a titkos kutatáson, valamint a szoba- és telefonlehallgatáson túlmenően más intézkedéssel nem kísérelte meg akkori itt-tartózkodása alatt a „Sütő”-vel kapcsolatban fennálló kémgyanú megerősítését vagy kizárását. A pár elutazását követően levont következtetések szerint „Sütő” budapesti tartózkodását nem újságírói, hanem egyéb információszerző törekvések vezették. Ekként értékelték azt a tényt, hogy „Sütő” újságírókénti viselkedése eltért az egyébként megszokottól. Általában a nyugati újságírók jóval rövidebb időre utaztak Magyarországra és napi három-négy interjút és háttérbeszélgetést ütemeztek be. Ezzel szemben „Sütő” a KÜM Sajtóosztályával megszervezett négy beszélgetésből is csak kettőn vett részt, a többit lemondta elfoglaltságára hivatkozva, de egyébként a lemondásának pontos okairól a hivatalos magyar fórumokat nem tájékoztatta. A lehallgatásokból egy újabb magyarországi kapcsolatára is fény derült, az ügyben más lényegi információ nem keletkezett. A társszervek tájékoztatásából a feldolgozást végző illetékes szolgálat információhoz jutott arról, hogy „Sütő” három személyre asztalt foglalt a Gundel Étteremben március 27-ére, ami alapján a szolgálat felkészült helyi vételre az étteremben. Az akcióra azonban nem kerülhetett sor, mivel a technikai szakterület nem tudott szakembert biztosítani az adott időpontra.

Mindent összevetve az elhárítás illetékes szakterülete arra a megállapításra jutott, hogy a svéd újságíró addigi ellenőrzése során ellenséges tevékenységre sem operatív, sem jogi erejű bizonyíték nem került elő, viszont jelentősen bővültek ismereteik személyiségéről, anyagtárolási módszeréről és főleg kapcsolatairól. Megállapították továbbá azt is, hogy „Sütő” magatartására, mozgására és tevékenységére a konspiráció jellemző. Erre utalónak vélték ugyanis, hogy ekkor is találkozott úgy ellenzéki személyekkel, hogy a találkozórol a magyar elhárítás csupán az újságíró lapjában megjelent írásaiból szerzett tudomást. Azokat előre sem telefonon, sem levélben nem értesítette, bár arról a hírszerzésnek már nem volt ismerete, hogy akkor a találkozó hogyan és valóban konspiratíván jöttek-e létre. E hiányosságotők

is észlelték, amelynek kiküszöbölésére érdemesnek tartották a jövőben az operatív figyelés bevetését is.

A csak nem erősödő kémgyanú

Az elhárítást végző szakterület készített egy összefoglaló anyagot 1981. május 4-én, az addig megszerzett adatok alapján. Ebben megismételték az ügy feldolgozása során már korábban megismert információkat, miszerint „Sütő” magasan kvalifikált, nagy műveltségű, több nyelvet beszélő, nyugati körökben elismert újságíró, aki rendszeresen ellenséges hangvételű írásokat közöl Magyarországról. Ilyen ellenséges hangvételű anyagnak minősítették a Charta '77 magyarországi visszhangjáról született írást, a Konrád Györggyel, valamint az Illyés Gyulával készített interjút. Néhány írását inkább felforgatónak tekintették, mint a Nyers Rezsóval, a Lékay bíborossal és a Dalos Györggyel megjelent interjúkat.

A feldolgozó munka során megállapították, hogy a KÜM Sajtóosztálya által a kérésére szervezett programokon rendszeresen nem vett részt, hanem inkább magánbeszélgetéseket folytatott. Viszonylag széles olyan magyarországi kapcsolati kört sikerült feltérképezni, amely legalább 25-30 fő az akkori hazai irodalmi élet és ellenzékiek prominens személyeiből tevődött össze.

Az elhárítás továbbra is csak a gyanú szintjén kezelte még ekkor is, hogy „Sütő” ellenséges iratokat küld, illetve hoz az országba, illetve részt vesz ilyen jellegű írások országból való kijuttatásában.

A svéd újságíró teljes magyarországi kapcsolati köréről 1981. június 12-én készített értékelés szerint közel 150 magyar személyt ismert meg, akiket az állambiztonság három csoportba sorolt be. Az első csoportba a hivatalos szervek, azon belül is elsősorban a KÜM Sajtóosztályának alkalmazottai és a tolmácsok, valamint az újságírók tartoztak. Közöttük számos hálózati személy volt található, akik azonban olyan magatartási vonalat követtek, amely nem tette lehetővé mélyreható, az alapgyanút erősítő vagy kizáró információk megszerzését. Ugyanakkor a szolgálat képes volt rajtuk keresztül a svéd újságíró hivatalos programját, mozgását befolyásolni és ellenőrizni, illetve jelleméről információt szerezni.

A második csoportba a kulturális és irodalmi élet képviselői tartoztak. Ezek közül hat személyt tartott feldolgozás alatt társszerv, míg egy íróat „F” dossziés személyként kezelte a szolgálat. Ezek közül a „Szervező” fn. bizalmas nyomozás alatt tartott célszemély nyerte meg leginkább „Sütő” bizalmát, ezért szoros együttműködés alakult ki a „Szervező” fn. író feldolgozását végző társszervvel. Tekintettel arra, hogy a svéd újságíró baráti körében az állambiztonság nem rendelkezett hálózati személlyel, ezért kiválasztották és beszervezési céllal tanulmányozás alá vonták „Gertudisz”-t a legjobb magyar barátjának feleségét.

A harmadik csoportba sorolták a többi ismerőst, akik köréből eddig érdemleges információ nem keletkezett és a későbbiekben sem volt várható.

A svéd újságíró ügyében végzett bizalmas nyomozásban nem hozott fordulópontot az 1981-es év, a szolgálatoknak nem jutott tudomására újabb adat, „Sütő” nem lépett be az országba az év hátralevő részében, és a hálózati kör bővítésében sem

sikerült előre lépni. Egyedül a lapjában megjelent írásait lehetett figyelemmel kísérni, amelyek stílusban és hangvételben megegyeztek a korábbiakkal.

„Sütő” következő magyarországi utazásáig majdnem egy év telt el, amikor váratlanul a határfigyelőztetési rendszertől érkezett a jelzés, hogy „Sütő” egy busszal beutazott Magyarországra 1982. február 14-én. Az újságíró a Fórum szállóban szállt meg, előre nem foglalta le a szobáját, és programot sem egyeztetett a hivatalos magyar szervekkel. Az elhárítást váratlanul érte „Sütő” érkezése, ezért sem lehallgatással sem pedig a hálózatok eligazításával nem tudott felkészülni. Csupán arra maradt lehetőség, hogy a KÜM Sajtóosztályán lévő hálózattal egyeztettek arra az esetre, ha „Sütő” a következő napokban bejelentkezne náluk, illetve megállapodtak, hogy ha tolmácsot igényelne, akkor „Fehér Klára” fn. hálózati személyt rendelik ki mellé. Ezzel párhuzamosan ellenőrzés alá vonták „Gertrudisz” otthoni telefonját, hátha „Sütő” jelentkezik legjobb barátainál.

A svéd újságíró jelentkezett a KÜM Sajtóosztályán a következő napon programegyeztetés céljából, ahol több interjúlehetőséget kapott. Tolmácsra nem tartott igényt, mert interjúalanyai németül beszéltek. E mellett „Sütő” találkozott több ellenzékiként számon tartott magyar értelmiségivel február 14. és 21. között, a „Szervező” fn.-en feldolgozás alatt álló magyar író lakásán két alkalommal is járt, ahol jellemzően aktuálpolitikai kérdésekről és a Magyarországi Evangélista Testvérközösség helyzetének alakulásáról beszélgettek. Összefoglalva arra a megállapításra jutott az elhárítás, hogy „Sütő” hozzájutott olyan információkhoz a magánbeszélgetései során, amelyek alkalmasak voltak Magyarország politikájának és egyházpolitikájának lejárására és sértették az ország érdekeit.

Viszont arra is keletkezett adat, hogy „Sütő” májusban újabb beutazást tervezett.

A magyar elhárító szolgálat erre az időszakra fejezte be „Gertrudisz” tanulmányozását, aminek eredményeként elálltak a nő beszervezésétől. Megállapították, hogy aktív, baráti kapcsolatban állt „Sütő”-vel, rendkívül tisztelte egyéniségét, intelligenciáját és műveltségét. Ekkorra „Nádor” is hazaérkezett a Nyugat-Berlinben töltött év után, így rendszeresen beszélgettek, közös sétát és múzeumlátogatásokat szerveztek. Hármójuk kapcsolata igen bensőséges volt. A célszeméllyel meglévő bizalmi viszony alapján arra a következtetésre jutott az állambiztonsági szolgálat illetékes szakterülete, hogy a nő beszerzése túlzott kockázattal járna, amely az ügy dekonspirálódásához vezethetett volna. E mellett még azt is megállapították, hogy a tanulmányozás során az érintettek részéről ellenséges tevékenységre utaló magatartást nem tapasztaltak.

A bizalmas nyomozás második fázisa

Az eredeti információval ellentétben „Sütő” nem jött Magyarországra 1982 májusában, így az elhárításnak elegendő ideje volt az addigi ismereteit és tapasztalatait összegezni, amit értékelő jelentés formájában tett meg 1982. július 16-án. E szerint az állambiztonság a feldolgozás során arról kapott képet, hogy a svéd újságíró valószínűleg nem a klasszikus hírszerző ügynök szerepét töltötte be. Ugyanis nem szerzett olyan információt, amely arra utalt volna, hogy a terhére rótt feltételezett bűncselekményt elkövette volna. Bizonyítani mindösszesen a magyar és külföldi

ellenzékiekkel fennálló baráti viszonyát, illetve az ellenséges Szabad Európa Rádióhoz fűződő kapcsolatát lehetett. Olyan információkat szerzett meg, amelyek felhasználása hátrányosan érinthette Magyarország érdekeit, valamint lapjában és SZER-adásaiban közzé is tette azokat. Ebből arra a következtetésre jutottak, hogy fennállt a kémkedés alapesete, még akkor is, ha nem sikerült megállapítani, hogy a nem publikált, operatív szempontból értékes információkat egyáltalán továbbadta-e.

A megállapításhoz feltétlen hozzá kell tenni, hogy az akkor hatályban levő Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 147. § szerint kémkedést az követett el, aki a Magyar Népköztársaság hátrányára felhasználható adatot abból a célból szerzett meg, gyűjtött vagy szolgáltatott ki, hogy az külföldi kormánynak vagy külföldi szervezetnek a tudomására jusson. Vagyis a tényállás egy meglehetősen tágran értékelhető magatartás esetében tette lehetővé a kémkedés büntetnének megállapítását.

Vizsont az állambiztonság úgy értékelte, hogy az újságíró kategória érzékenysége és természete miatt az ügyet nem célszerű vizsgálati szakaszba helyezni, mivel következményei sokkal negatívabb hatást váltottak volna ki, mint amelyet az esetleges büntetőjogi felelősségre vonás eredményezhetett volna. Ráadásul több nyugati újságíró folytatott hasonló tevékenységet, amelyet az elhárítás csupán regisztrálni tudott, minden esetben még a figyelmeztetés eszközével sem élhetett.

Ezeket túlmenően „Sütő” bizalmatlan volt hivatalos kapcsolataival, ezért a szolgálatok arra törekedtek, hogy olyan hálózati személyt találjanak a magyar ellenzéki körökben, aki erősen kötődött hozzá. Alkalmos személyt azonban továbbra sem találtak.

A fentiek okán az elhárítás illetékes szakterülete javasolta a „Sütő” fn. bizalmas nyomozás lezárását azzal, hogy szűrő-kutató munka során továbbra is figyelemmel kísérik tevékenységét, amennyiben az indokoltá válik. A javaslattal valószínűleg a szolgálatok vezetése nem értett egyet, mivel a „Sütő” fn. bizalmas nyomozás folytatódott tovább.

Az értékelő jelentés készítésének idejében „Sütő” és felesége Budapesten tartózkodott. A pár repülővel érkezett Budapestre 1982. július 15-én és 17-én már vissza is repültek Bécsbe. Szálláshelyük az egyik Duna-parti szállodában volt. A határfigyelőrendszer jelzése alapján az illetékes terület munkatársai intézkedtek egyes rendszabályok bevetésére, így intézkedtek a telefon- és a szobahallgató rendszabály bekapcsolására a szállodai szobában, azonban a technikai szakterület hálózata nem jó szobát kapcsolt be, ezért a vonalon más személyek beszélgetései voltak érzékelhetők. Nem volt lehetőség külső figyelés bevezetésére sem kapacitás hiányában, a zöld rendszer sem kísérte figyelemmel „Sütő”-ék mozgását, ráadásul a KÜM felé sem jelentkezett programigénnyel. Mindezek következtében csupán a társszervek információira hagyatkozhattak volna, amennyiben „Sütő”-ék felkeresték volna ellenőrzés alatt álló hazai ismerőseiket. Ilyen jellegű információ azonban nem keletkezett, ezért az elhárítás arra a következtetésre jutott, hogy a házaspár csupán kikapcsolódni érkezett három napra Magyarországra.

„Sütő” következő magyarországi látogatására 1983. január 16–23. között került sor. A feldolgozást végző illetékes szolgálat Magyarország bécsi nagykövetségétől értesült az utazásról, ahol a svéd újságíró 10 napos hivatalos vízumot kapott január 14-én. Valószínűleg a KÜM Sajtóosztálya is jelentette érkezését, ahol programok

szervezését igényelte. A KÜM Sajtóosztálya leszervezett ugyanis „Sütő” kérésére négy hivatalos beszélgetést 18-ára és 19-ére.

Az információ megérkezése után az elhárítás nem rendelkezett adattal arról, hogy „Sütő” melyik budapesti szállodában szándékozik megszállni. Az addigi tapasztalataik szerint feltételezték, hogy az előző budapesti tartózkodása alatt is igénybe vett szállodát választhatja, ezért ebben a hotelben intézkedtek megfelelően előkészített szoba kiadására, valamint egy titkos kutatás végrehajtására. A svéd újságíró azonban mégsem ezt, hanem a szomszédságában álló másik hotelt választotta, ahol a 607-es szobában szállásolták el.

Titkos kutatás a hotelszobában

„Sütő” több találkozót is lebonyolított a KÜM által szervezetteken kívül neves ellenzéki személyiségekkel itt-tartózkodása alatt. Az elhárítás folyamatosan értesült a programjairól a bevezetett külső figyelestől, viszont a hivatalosan leszervezetteken kívüli programjainak részleteiről néhány esetet kivéve nem rendelkezett információval. Így például tudomást szereztek arról, hogy „Sütő” találkozott egy prominens ellenzéki személyiséggel január 17-én, valamint tervbe vett egy összejövetelt „Szervező”-vel is.

Tekintettel arra, hogy a szolgálatok feltételezése szerint „Sütő” anyagokat szándékozott átvenni ellenzéki személyiségektől, amelyeket azután szállodai szobájában tárolhatott, a szolgálat elhatározta, hogy ha a „Sütő”-re bevezetett külső figyelés szolgáltató anyagátadásra utaló adatokat, akkor titkos kutatást hajtanak végre a svéd újságíró szállodai szobájában az átvett anyagok megismerése és dokumentálása érdekében. Végül nem a figyelésnek sikerült dokumentumok átadását rögzíteni, hanem a „Szervező” lakásán működő szobahallgatásnak, ezért döntés született a szállodai szoba titkos megkutatására. Ez alapján az állambiztonsági szolgálat munkatársai végrehajtották a titkos kutatást a szállodai szobában 1983. január 20-án dél és egy óra között. A KÜM Sajtóosztályán dolgozó „Eperjesi” fn. tmb. biztosította a célszemély távoltartását az akció helyszínétől azzal, hogy ebéden látta vendégül a svéd újságírót a Vigadó éttermében. Amint megérkezett a figyelő szakterületről a jelzés, hogy a svéd újságíró és vendéglátója leadták rendelésüket a pincérnek, megkezdődött az akció.

A kutatók megtalálták és lefotózták „Sütő” két telefonkönyvét a célszoba szisztematikus átvizsgálása során, amelyben több magyar és külföldi állampolgár neve és címe szerepelt. A kutatás elérte fő célját, mivel előkerültek a magyar ellenzéki személyiség által átadott anyagok is, amelyeket szintén dokumentáltak. Mint később kiderült, a kutatás során fellelt dokumentumoknak nem volt operatív értéke. Az egyik bizonyíték a magyar író egyik megjelenésre váró könyvének kézírata volt, a másik pedig egy kiadvány, amelyben az író publikációja is megtalálható volt. Ezekon kívül találtak még 10 darab SZER-kiadványt, amelyek magyar ellenzéki írásokat szemléltek, valamint négy kulcsot, amelyekről mintát vettek.

A szoba átkutatása és az eredeti állapot visszaállítása után a behatolócsoport elhagyta a célszobát és az akciót befejezték, dekonspirációra utaló esemény nem történt.

A két évvel korábban végzett kutatáshoz képest újabb kapcsolatok nevei kerültek elő a noteszból, viszont ezek közül csak egy magyar antikvárius nő volt ismeretlen a feldolgozást végző szolgálat előtt. A szolgálat megállapította az antikvárius személyi adatait és ellenőrizte nyilvántartási rendszerében.

A magyar elhárítás megküldte a keletnémet társszolgálatnak a noteszben fellelt német személyek adatait, amire csupán az év végére, 1983. december 6-i dátummal, de meglehetősen részletes válasz érkezett. A keletnémet állambiztonság arról tájékoztatta magyar partnerét, hogy szintén rendelkeznek „Sütő”-ről adatokkal, akinek munkája ott is felvetett biztonsági kérdéseket (szintén főleg neves ellenzéki személyekkel állt kapcsolatban és kritikusan szemlélte az ottani viszonyokat), viszont nem kifogásolható újságírói tevékenységet végzett. A keletnémeteknél is élt az a feltételezés, hogy „Sütő” futárszolgálatot végez a szocialista országok ellenzéke és ellenséges nyugati erők között, de nem állt rendelkezésükre gyanút igazoló adat. Éppen ezért a társszolgálat is azzal a kéréssel fordult a magyar állambiztonság felé, hogy a nevezettel kapcsolatos jövőben ismertté vált adataikat osszák meg velük is.

Beszélgetés lehallgatása az Atrium Hyatt teraszán

A feldolgozást végző szakterület információhoz jutott arról, hogy „Sütő” megbeszélte egy újabb találkozót a prominens ellenzéki személyiséggel január 21-én délelőttre az Atrium Hyatt szálló éttermének belső teraszára. Az elhárítás illetékes szakterülete szerette volna megismerni a két férfi beszélgetését, ezért döntöttek szobalehallgató berendezés bevezetéséről. Az akció előkészítésére rendkívül rövid idő állt a rendelkezésükre, ezért a feldolgozást végző szakterület haladéktalanul intézkedett a szállodában pozícióval rendelkező elhárító szervnél annak megszervezésében való közreműködésre és az operatív feltételek megteremtésére. A beszélgetés lehallgatását helyi vétellel tervezték végrehajtani, amelyhez az állambiztonság technikai szolgálata a lehallgatóberendezést rejtő vázát egy éjszaka alatt elkészítette. A szállodai hálózat segítségével helyezték volna el a célszemélyek asztalán a lehallgatóval szerelt vázát, a vételi helyet a hallban egy táskában állították fel. A lehallgatást végző szakterület munkatársainak szállodai mozgását a szállodában pozícióval rendelkező szakterület legalizálta, míg a figyelés fotódokumentációt készített a találkozóról. A beszélgetés végén a hálózati személy tette volna biztonságos helyre a technikai eszközt.

A találkozó valóban létrejött a két férfi között a megbeszélte időpontban, azonban a beszélgetés lehallgatására mégsem kerülhetett sor. A két ismerős találkozáskor kézfogással üdvözölte egymást, majd „Sütő” a terasz felé invitálta vendégét, aki viszont tagadóan megrázta a fejét, és ezután mindketten átmentek a Gresham étterembe. A külső figyelés dokumentálta a találkozót, de az új helyszínen már a beszélgetés lehallgatása nem volt megoldható. Ennek következtében csupán annyi információ jutott el a szolgálatokhoz, hogy a két férfi élénk beszélgetést folytatott, a magyar beszélgetőpartnere jegyzetelt is, majd elváláskor névjegyet cseréltek.

A januári beutazás eredményei

A januári feldolgozómunka három célt tűzött ki maga elé. Egyrészt megismerni, hogy „Sütő” kikkel veszi fel a kapcsolatot, másrészt megtudni, milyen információk birtokába jut, harmadrészt dokumentálni, történik-e anyagátadás, -átvétel.

Végeredményben a szolgálatok erőfeszítései elérték céljukat és az ügy további alakulásához szükséges érdemi információkhoz jutottak hozzá.

„Sütő” számos hivatalos és baráti találkozót bonyolított le dokumentáltan az egy hét alatt. A hivatalos találkozói elhangzottakat, mint a KÜM Sajtóosztályán dolgozó „Eperjesi” fn. tmb-vel és a SAS légitársaságnál dolgozó „Arab” fn. tmb-vel történeteket a hálózati személyek jelentették a szolgálatoknak, viszont ezen kívül sikerült baráti kapcsolataival folytatott beszélgetéseket is ellenőrizni.

Az egyik magyar társszerv feldolgozás alatt tartotta és szobalehallgatással ellenőrizte azt a magyar író, „Szervező”-t, akit a svéd újságíró felkeresett a lakásán. A két férfi beszélgetésében erős kritika alá vette a magyar kultúrpolitikát, hosszasan elemezték annak kihatásait, valamint nagy teret szenteltek a lengyel és szovjet helyzet elemzésének, az új szovjet pártvezető személyének. Több magyar és lengyel ellenzéki vezetőről és számos keletnémet és nyugati személyről beszélgettek.

Ezenkívül a külső figyelés dokumentálta, mikor „Sütő” és magyar barátja, „Nádor” beszélgettek egymással a Vörösmarty cukrászda teraszán, amikor egy közös – szintén egy társszerv által feldolgozás alatt álló – ismerősük lépett oda hozzájuk és dokumentumokat mutatott meg nekik. Az elhárítás azonban nem tudta beazonosítani sem akkor, sem a későbbi eljárása során a megmutatott dokumentumokat. Szintén nem történt meg azon beszélgetések részleteinek a rögzítése, amelyeket „Sütő” mások lakásán, vagy a filmgyár területén folytatott, ezen a helyeken a szolgálatok ugyanis nem rendelkeztek megfelelő operatív lehetőségekkel.

Csupán később, telefonlehallgatási anyagokból, hálózati jelentésekből és a svéd újságíró saját publikációiból lehetett rekonstruálni, hogy volt, aki a lengyeleknek nyújtott segítségekről, volt, aki az új szovjet pártfőtitkár, Andropov személyéről adott információkat. „Sütő” ebben az időszakban elsődlegesen három témakörben érdeklődött: Andropovról, a romániai kisebbség helyzetéről és a lengyel események magyarországi fogadtatásáról.

Az átadó-átvevő tevékenységre értékelhető információ a „Szervező”-nél tett látogatáson rögzített hanganyagban keletkezett, amit megerősített a lehallgatási adat alapján elrendelt titkos kutatásnak az eredménye is. Viszont – mint már látható volt – a beazonosított dokumentumok nem tartalmaztak kémtevékenységre utaló adatot. Ugyan a figyelés még egy anyag cseréjét dokumentálta a két férfi között a „Sütő” elutazását megelőző napon, azonban az állambiztonsági szolgálatnak ekkor már nem volt módja a fennmaradó néhány órában a dokumentumok beazonosítására, így terhelő adat ekkor sem keletkezett.

A feldolgozómunka e fázisában a bevezetett intézkedések nyomán a magyar titkosszolgálatok arra a következtetésre jutottak, hogy „Sütő” mint kelet-európai tudósító a szocialista országok politikáját, történelmét és törekvéseit többoldalúan ismeri, aktív kapcsolatot tart fenn vezető ellenzéki személyekkel a térségben. Tájékoztatót és információt szerez ilyen személyekről, amivel hídszerepet tölthet be az egyes

országok között, valamint a SZER-hez meglévő kötődése miatt feltételezhetően információi eljuthattak ellenséges hírszerző szolgálatokhoz is. Azontúl már a szolgálatok nem találtak konspirációra utaló jelet „Sütő” magyarországi tevékenységében. Újságírói feladatait legálisan és nyíltan végezte még baráti találkozási során is, valamint a külső figyelés sem észlelt semmilyen önellenőrzésre utaló jelet ittléte alatt. Ekkor ugyan nem javasolták ismét a bizalmas nyomozás megszüntetését, de nem tartották indokoltnak újabb érdemi intézkedés megtételét sem.

Egyébként a szolgálatok a varsói rezidenstől is olyan információkat kaptak a svéd újságíró lengyelországi tevékenységéről, amelyek az itthoni magatartásával és a magyar állambiztonsági szolgálatok megállapításaival teljes mértékben egybecsengtek.

Kísérlet a bizalmas nyomozás lezárására

A SAS légitársaságnál dolgozó „Arab” fn. tmb., aki a svéd újságíró magyarországi félhivatalos ismerőse volt, elutazott Bécsbe 1983 márciusában. A férfi programja között szerepelt, hogy felkeresi „Sütő”-t a lakásán. A lehetőséget kihasználva a szolgálatok felkészítették a tmb.-t az utazást megelőzően, aminek eredményeként lényegi információkat reméltek „Sütő” bécsi életkörülményeiről, baráti és munkahelyi viszonyairól. A tmb.-nek olyan kérdésekre kellett válaszokat keresnie, hogy milyen lakásban és milyen viszonyok között él a célszemély; milyen az anyagi, egzisztenciális helyzete, politikai arculata, erkölcsi magatartása; kik a bécsi barátai, ismerősei; milyen a munkabeosztása és hova jár kikapcsolódni. Valamint arra, hogy tudná „Arab” viszonzni a meghívását idehaza. Azonban nem található adat arra vonatkozóan, hogy a kiutazás valóban létrejött-e, illetve ha létrejött, akkor milyen eredménnyel zárult.

„Sütő” még egy alkalommal adott magáról életjelet 1983 tavaszán, amikor telefonon felhívta magyarországi író barátját május 16-án, és jelezte neki, hogy május végén Magyarországra érkezik. Az utazás ellenben nem történt meg, bár a szolgálatok megszervezték helyi vétel kialakítását egy szóban forgó étteremben. Ezután a svéd újságíró már csak egy alkalommal látogatott Magyarországra abban az évben, mégpedig 1983. szeptember 19-én, és négy napig itt is maradt. A Fórum szállót választotta lakhelyéül, ahol lakosztályát szobalehallgató rendszabállyal ellenőrizték. A lehallgatásokon kívül a korábban is bevetett titkos információgyűjtő eszközök közül már csak hálózati úton végezték az ellenőrzést. „Sütő” az amerikai alelnök látogatásának apropóján járt hazánkban, amelynek idejére öt hivatalos háttérbeszélgetést szerveztek le számára. Elsősorban vezető politikusokkal (Pozsgay Imre, Nyers Rezső) és hivatali személyekkel találkozott, valamint beszélgetett Rényi Péterrel, a *Népszabadság* főigazgató-helyettesével is. A beszélgetések tartalma az érintettek beszámolóiból ismert volt a szolgálatok előtt. Emellett az elhárítás megismerte „Sütő” további itteni programjait a lehallgatási anyagokból, valamint sikerült lehallgatni egyes ellenzéki személyekkel a szállodai szobájában és a „Szervező”-nél elhangzott beszélgetéseit. Az elhangzottak tovább erősítették a „Sütő”-ről már kialakított képet, hiszen ellenséges tevékenységre továbbra sem keletkezett adat a szolgálatoknál. Ugyan az író lehallgatását igénylő társszerv megállapítása szerint magatartásában konspiratív

elemek voltak felfedezhetőek, de ezt a véleményét utólag értékelhető adatokkal nem támasztotta alá jelentésében.

Az ügyben illetékes szakterület 1984 tavaszán ismét arra a meggyőződésre jutott, hogy nem keletkezett olyan információ a svéd újságíróról, amely arra utalt volna, hogy a feltételezett bűncselekményt elkövette, de továbbra sem zárták ki kategorikusan, hogy „Sütő” ellenséges tevékenységet folytatott Magyarországon. Inkább úgy fogalmaztak, hogy a „Sütő” által elkövetett ellenséges tevékenységek nem voltak dokumentálhatók, aminek következtében vele szemben nyílt eljárást nem lehetett kezdeményezni. Ezek alapján javaslat született a bizalmas nyomozás megszüntetésére, amelyet a 10/1973-as belügyminiszteri parancs 56. pontjának f) bekezdésére hivatkozással tartottak indokoltnak, vagyis a feldolgozást végző illetékes szakterület szerint a bűncselekmény bizonyítására nem volt mód. Ezzel párhuzamosan továbbra is fontosnak vélték a férfi későbbi feldolgozását, amire elegendőnek tartották az eggyel alacsonyabb fokozat, a KKA ÉER keretében folytatott feldolgozást.

Az illetékes parancsnok nem írta alá az 1984. április 25-én készített határozatot, így az állambiztonsági szolgálat ügyben érintett szakterülete tovább folytatta a bizalmas nyomozást a „Sütő” fn. svéd újságíróval szemben.

Tovább a bizalmas nyomozás útján

A svéd újságíró újabb magyarországi látogatásait az illetékes szolgálat minden esetben ellenőrzés alatt tartotta. A már bejártatott hálózati úton értesültek az utazásokról és magyarországi programjairól, a lehallgató-rendszabályokkal előkészített szállodákban biztosítottak számára szobát, amikor alkalom adódott rá, megkutatták a szobáját, igyekeztek a baráti találkozóin elhangzott beszélgetéseit lehallgató berendezésekkel ellenőrizni, később pedig tervbe vették lejárátását is.

„Sütő” a bizalmas nyomozás folytatásáról szóló döntést követően több alkalommal is járt Magyarországon. Itt volt 1984. június második hetében, a lejárátásáról szóló októberi döntés után pedig 1985. március 23. után, majd június 5-től és november 20–30. között, végül 1986. június 7-től tartózkodott utolsó alkalommal az országban.

Elvégzett szállodai titkos kutatások

Az elhárító szolgálat végrehajtott egy titkos kutatást a „Sütő” fn. ügyben a Fórum szállóban 1984. június 11-én, de nemcsak „Sütő” 923. számú szobáját, hanem a vele együtt érkezett „Utazó” fn., szintén kémgyanús angol újságíró 929. számú szobáját is átkutatták.

A kutatásra azért került sor, mert egy angol riporter korábban felhívta telefonon az egyik ismert magyar ellenzéki személyiséget, és közölte vele, hogy „Utazó” visz neki valamit. A művelet célja az „Utazó” által behozott anyag felkutatása, telefonkönyv és névjegykártyák alapján a kapcsolati körük felmérése volt. A megfelelő operatív helyzet kialakítása érdekében a KÜM Sajtóosztályának munkatársai berendelték

„Utazó”-t és „Sütő”-t programkéréseik részleteinek egyeztetésére június 11-én. A két újságíró KÜM-be érkezését követően megkezdődött az akció.

„Sütő” szobájában az éjjeliszekrény fiókjában több hivatalos SZER-kiadvány mellett megtalálták egy borítékban a névjegykártya-gyűjteményét és két regiszteres telefonkönyvét. Találtak a szemétkosárban több összegyűrt magyar vonatkozású gépelt lapot. A fellelt anyagokról mintegy 150 felvételt készítettek. „Utazó” szobájában néhány regényen kívül semmilyen géppel vagy kézzel írott anyagot nem találtak elő, viszont előkerült egy kódzárás diplomataátáska. A technikai terület operatív tisztje a kódzárát nem tudta kinyitni a rendelkezésére álló idő alatt. Mikor a KÜM-ből jelzés érkezett, hogy a célszemélyek elindultak, befejezték az akciót a szobák helyreállítása után. A végrehajtás során dekonspirációra utaló körülményt nem tapasztaltak.

Tekintettel arra, hogy a táska tartalmát nem sikerült ellenőrizni, újabb kutatás végrehajtására lett volna szükség, amelyet a szolgálatok június 15-én hajtottak volna végre 11 óra és 13.30 óra között. Erre az időpontra leszerveztek mindkét újságíró számára egy-egy olyan hivatalos programot, amelyet nem lehetett lemondani. „Utazó” Nagy János államtitkárhoz volt hivatalos, „Sütő”-t pedig a Külügyi Intézetben fogadták. Az akció azonban valószínűleg elmaradt, legalábbis semmilyen dokumentum nem utal arra, hogy a végrehajtás megtörtént volna az engedélyezett tervszerű megfogalmazottak szerint.

Lehallgatott éttermi beszélgetések

A szolgálatok lehallgatták „Sütő” és „Utazó”, valamint még egy magyar állampolgár ebédjét a Fórum szálló éttermében 1984. június 14-én, rádiófrekvenciás szobalehallgató berendezés segítségével és helyi vétel alkalmazásával.

Az akció 11 órakor kezdődött, amikor az elhárítás felállította a vételi helyet a szálloda egyik szobájában, amelyet a szállodai kapcsolat biztosított számukra. A két újságíró délben érkezett vissza a szállodába, majd foglaltak egy asztalt három fő részére 13 órára. A rendelt éttermi asztalra az egyik társszerv hálózati kapcsolata elhelyezett egy preparált vázát. A célszemélyek 12.50-kor érkeztek az étterembe, amikor a lehallgatást végzők elindították a felvételt. Az ebéd 15 óráig tartott. A felvétel jó minőségű volt, de több esetben erősen zajossá vált. A preparált eszközt 15.50-kor biztonságba helyezték.

Az állambiztonsági szolgálat szintén rádiófrekvenciás lehallgatóberendezést alkalmazott helyi vétellel a Grill Étteremben „Sütő”, „Utazó” és egy harmadik személy által elköltött reggeli lehallgatására 1985. június 6-án. Az asztalra helyezett preparált vázával jó hangminőségben rögzítették a beszélgetést 9.05 óra és 10.20 óra között.

Kombináció lejárására

A feldolgozómunka további irányainak meghatározása érdekében az állambiztonsági szolgálat jogi szakterülete értékelte a bizalmas nyomozás során addig beszerzett adatokat 1984. október 15-én, és megállapította, hogy nem állt rendelkezésükre

olyan adat, amely arra utalt volna, hogy „Sütő” a Magyar Népköztársaság ellen büntetőjogilag releváns tevékenységet folytatott volna.

Tekintettel arra, hogy az állambiztonsági szolgálatok értékelése szerint „Sütő” tevékenysége káros és veszélyes Magyarországra nézve, viszont a magyar hivatalos szervek nem rendelkeztek olyan adatokkal, amelyek alapján vele szemben bármilyen nyílt eljárásban felléphetek volna, ezért a további káros tevékenység megakadályozására úgy határoztak 1985. február 6-án, hogy lejáratták „Sütő”-t a magyar ellenzéki körökben.

A lejárattás tervét arra alapozták, hogy az ellenzékiek mindenkivel hajlandóak voltak együttműködni, aki elősegítette tevékenységüket, viszont kapcsolatukat azonnal megszakították az általuk ügynöknek vélt személyekkel és a kémkedés gyanújával ellenőrzés alatt állókkal, félve az ilyen ügybe keveredéstől. Ennek alapján az elhárítás két narratívát állított fel. Az első szerint kiszivárogtatták volna, hogy „Sütő”-t a magyar állambiztonsági szervek ellenőrzés alatt tartják, míg a második szerint felkeltették volna annak gyanúját, hogy „Sütő” korábban a lengyel, akkoriban pedig a magyar belügyi szervekkel tartott kapcsolatot. A lejárattásra számos intézkedést vettek tervbe. Így például tervbe vették, hogy

- az ellenzéki személyiségek rendőrségi meghallgatásán „Sütő”-ről is tesznek fel kérdéseket;
- ki- és beutazásakor szoros vámellenőrzéseknek vetik alá, amit elpanaszolhat ellenzéki barátainak;
- felhívják újságíróként ellenzéki személyeket, akiknél „Sütő”-re hivatkozva jelentkeznek be, jelezve, hogy szerintük a svéd újságíró nem megbízható, mert látták már BM-esekkel;
- Lengyelországból hálózat segítségével azt az információt juttatják el, hogy „Sütő” kapcsolatban állt a lengyel állambiztonsággal.

A kombinációs terv végrehajtását az állambiztonsági szolgálat részintézkedések megtételével tudta csak megkezdeni az 1984-es év belpolitikai eseményeinek korlátozó hatása miatt. Ilyen rész- és valószínűleg egyetlen intézkedés volt, amikor a Pen Club magyarországi főtitkárjánál hintették el 1985 júniusában, hogy „Sütő” azok közé a Magyarországra gyakran utazó nyugati újságírók közé tartozik, aki ugyan széles ellenzéki kapcsolatokkal rendelkezik, de nem segíti elő tevékenységüket, sőt akinek magatartása a hivatalos szervek részéről még pozitívan is értékelhető. A beszélgetésen elhangzott, hogy Magyarország sokra értékeli és pozitívan ítéli meg „Sütő”-t, aki bár-mikor korlátozás nélkül beutazhatott, ellentétben a Pen Club nyugatnémet elnökével.

A bizalmas nyomozás lezárása

Annak ellenére, hogy az 1985-ös értékelő jelentésben még kilátásba helyezték a tervbe vett lejárattó intézkedések folytatását, újabb akció már nem történt 1986-ban. Ennek egyik oka az lehetett, hogy „Sütő” 1986. júniusi látogatása után nem adott életjelet magáról. Nem érkezett arról információ sem a társszervektől sem más forrásból, hogy folytatná Magyarországhoz köthető munkáját, valamint az állambiztonság vonalain

és egyéb intézkedéseik során sem került elő adat „Sütő” bármilyen újabb ellenséges tevékenységéről. Ezt észelve az ügyet feldolgozó alosztály két alkalommal is érdeklődött a hírszerző szolgálatnál, vajon „Sütő” még mindig Bécsben tartózkodik-e, vagy sem. Végül a hírszerzés válasza 1987. június 11-én érkezett meg, amely szerint a svéd újságíró és felesége elköltözött Párizsba 1987 májusában. Ennek következtében Magyarországra való beutazása hosszú távon már nem volt várható.

A feldolgozás során keletkezett adatok figyelembevételével az idevonatkozó 10/1973. sz. belügyminiszteri parancs V. fejezetének 56/e. pontja alapján az elhárítás vezetője úgy határozott, hogy a „Sütő” fn. bizalmas nyomozást megszünteti. A keletkezett iratokat irattárba helyezi, és intézkedik „Sütő” alapnyilvántartásba vételére 1987. július 15-én.

A magyar elhárítás tehát befejezte „Sütő” feldolgozását, viszont az ügyet megindító kémgyanúról már nem tett említést a megszüntetésnél. A szolgálatok csupán annyit mondtak ki, hogy „Sütő” esetében nem sikerült megerősíteni az eredeti gyanút, valamint azt, hogy nem folytatott büntetőjog által értékelhető tevékenységet Magyarországon. Odáig nem mentek el, hogy az ügyet bűncselekmény hiányában szüntessék meg. A lehetőségük meg lett volna, hiszen az eljárásban nem sikerült megállapítani a feltételezett bűncselekmény elkövetését, valamint a 10/1973. belügyminiszteri parancs 56/a. pontja értelmében megszüntethetőségi ok volt az is, ha megállapítást nyert, hogy nem következett be bűncselekmény.

A titkos felderítés eredményei

A „Sütő”-vel szemben folytatott titkos felderítés már az eljárás elindításakor gyenge lábakon állt. A magyar állambiztonság kémelhárító szolgálata csupán feltételezésekre hagyatkozott már a gyanú megfogalmazásának időszakában. Nem állt rendelkezésükre semmi azon túl, hogy egy Bécsben élő nyugat-európai újságíróról volt szó, aki rendszeresen utazott Magyarországra, és itt nemcsak a hivatalos forrásokból, hanem ellenzéki körökből is tájékozódott. Természetesen ezt az elhárítást végző szakterület is érzékelte, viszont az akkori társadalmi környezet és politikai irányítás elvárásainak megfelelően ez elegendő volt egy előzetes ellenőrzés megindítására.

Az előzetes ellenőrzés során, amely közel három évig tartott, bevetették a titkos információgyűjtő eszközök többségét a svéd célszeméllyel szemben. Felhasználták a már meglévő hálózati lehetőségeiket, határellenőrzés alá vonták, levéllellenőrzést rendeltek el, a szállodai szobáit és telefonjait lehetőség szerint lehallgatták, valamint igénybe vették a társszolgálatok információit. Mindezek ellenére nem sikerült beszerezni komolyan értékelhető operatív értékű adatot, amely alátámasztotta vagy megerősítette volna a kémgyanút, viszont kizárni sem sikerült egy esetleges külföldi hírszerző szervhez való tartozást. Ez, valamint az akkori politikai irányítás által kiadott irányelvek,¹⁶ vagyis hogy „Sütő” neves magyar és kelet-közép-európai ellenzéki sze-

¹⁶ A szakmai értékelés szerint a nyugati országok fellazításpolitikája a '80-as évekre jellemzővé vált, ami miatt komoly állambiztonsági veszélyként értékelték. A fellazítás fontos eszközei a Szabad Európa Rádió és beutazó személyek voltak, valamint fontos tényező volt az országban élő ellenzék. Bővebben lásd Mezei 2022: 99–101.

mélyiségekkel tartott fenn közvetlen kapcsolatot, elegendőnek bizonyult a bizalmas nyomozás elrendeléséhez.

Az 1981-ben elrendelt bizalmas nyomozás érdemi része is majd öt éven keresztül tartott, amely alatt az állambiztonság illetékes szakterülete az előzőeken túl újabb eszközöket és a már alkalmazottakat újabb területeken vetette be.

Igyekeztek a hálózati lehetőségeiket kiszélesíteni és pozíciót kialakítani „Sütő” közvetlen baráti környezetében, ezt a tervüket azonban nem sikerült megvalósítani. Egyrészt nem találtak a feladatra megfelelő pozícióval rendelkező személyeket, vagy ha találtak, nem választottak megfelelő kiválasztási eljárást, és a kiválasztott személy beszerzésétől is el kellett állniuk. Az egész titkos felderítés során pusztán a hivatalos kapcsolati körre támaszkodtak, akik viszont nem rendelkeztek megfelelő hírszerzői lehetőségekkel, így e területen, még ha volt is, kémkedésre utaló vagy azt igazoló adatokat nem is szerezhettek volna be.

Több alkalommal is végeztek titkos kutatást „Sütő” szállodai szobáiban, amelyek felemás eredményeket hoztak. Egyrészt sikerült „Sütő” kapcsolati körét és napi munkáját megállapítani, viszont nem sikerült olyan jelre bukkanni, amely akár kémkedést, akár kémtevékenységhez kapcsolható magatartást feltételezhetett volna. A titkosszolgálatok ugyan nem tudtak végrehajtani minden tervbe vett titkos kutatást, de a módszer mégis alkalmas volt arra, hogy a szolgálatok viszonylag pontos képet kapjanak a célszemélyről és újságírói tevékenységéről.

Hasonló eredményt hozott a külső figyelés és a szobalehallgatás kiszélesítése, míg a lejárásra indított kombinációt nem vitte végig az állambiztonsági szolgálat. Az éttermekben és a barátok lakásain végzett lehallgatások a kapcsolati kör beazonosítására és „Sütő” újságírói érdeklődési területeire világítottak rá. A külső figyelés csak a találkozásokat tudta dokumentálni, releváns dokumentumok vagy információk átadására jelenlétükben nem került sor. A kombinációt pedig olyan későn kezdték meg és olyan vontatottan bonyolították, hogy gyakorlatilag okafogyottá vált, és érdemi lépéseket már nem is tettek.

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az állambiztonság illetékes szakterületének ügyben érintett munkatársai jól értékelték „Sütő” magyarországi tevékenységét már a titkos felderítés első szakaszában, nem volt szükség komolyabb intézkedéseket alkalmazni az adott ügyben.

Felhasznált irodalom

Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség Ügyrendje, 1972. Online: www.abtl.hu/sites/default/files/forrasok/ugyrend_2.pdf

DEMETER Nóra – TÓTH Antal (2012): A Környezettanulmány (1919–1990). In Csóka Ferenc (szerk.): *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és a titkos adatgyűjtés világából*. Budapest: NBSZ, 133–136.

GERGELY Attila szerk. (1980): *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*. Budapest: BM Könyvkiadó

GYARMATI György – VARGA Katalin szerk. (2001): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. Első kötet. Budapest: Történeti Hivatal

- MEZEI József (2022): *A Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség által foglalkoztatott hálózat és a szervezet által folytatott operatív ügyek elemző vizsgálata 1975 és 1985 között*. PhD-disszertáció (tervezet). Budapest: NKE. Online: https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/Mezei_Jozsef_PhD_disszertacio_tervezet.pdf
- URBÁN Attila (2019): Változások a magyar kémelhárítás feladatrendszerében és szervezeti rendjében az 1970-es évek első felében. In DRUSZA Tamás (szerk.): *A magyar elhárítás fejlődése. Tanulmányok a katonai és polgári nemzetbiztonsági elhárítás múltjáról, jelenéről, jövőjéről*. Budapest: Dialóg Campus. 97–110.

Levéltári források

- Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkáját meghatározó 0010/1973. számú belügyminiszteri parancs, – ÁBTL 4.2-10-21/10/1973.
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 13/1963. számú parancsa, – ÁBTL 4.2.-10-21/13/1963.
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 10/1970. számú parancsa, – ÁBTL 4.2.-10-21/10/1970/2.
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 19/1970. számú parancsa a postai küldemények operatív ellenőrzésének szabályozására, – ÁBTL 4.2.-10-21/19/1970/3.
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 17/1971. számú parancsa a titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazásáról, – ÁBTL 4.2.-10-21/17/1971.
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa, Budapest, 1972. április 5. Online: https://abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10-21_5_1972.pdf
- A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 35/1982. számú parancsa az Operatív-Technikai Rendszabályok és Módszerek Alkalmazásának Szabályzata kiadásáról, – ÁBTL 4.2.-10-22/35/1982.
- Operatív figyelés 1. kötet*. Kiadja: BM III/2. Osztály, 1972. – ÁBTL 4.1. A-3050/1. „SÜTŐ” fn. személyi dosszié, – ÁBTL-3.1.5-O-19345/1.

Vida Csaba¹

Szanitizáció – A források és az adatok védelme az elemző-értékelő munka során

Sanitization – Protection of Sources and Data during Intelligence Analysis

A szerző a tanulmányában megvizsgálta a szanitizáció fogalmi rendszerét és funkcióját a nemzetbiztonsági rendszeren belül. Előtte azonban áttekintette a szanitizáció fogalmát a különböző tudományágakban. Bemutatja a nemzetbiztonsági szolgálatoknál alkalmazott szanitizáció célját, illetve a vele szemben támasztott követelményeket és annak gyakorlati megvalósítását. Rámutat a források és a szenzitív adatok fokozottabb védelmének fontosságára, mivel azok hiánya közvetlen veszélyt jelent a nemzetbiztonságára. A szanitizáció történhet a források, az információ metaadatainak és információtartalmának védelme érdekében. A tanulmány végén felvázolja a szanitizációnak azt a fajtáját, amikor politikai vagy szakmai célokból a minősített dokumentumokat nyilvánosságra akarják hozni, amelyet meg kell előznie a dokumentum szanitizációjának.

Kulcsszavak: nemzetbiztonság, elemzés-értékelés, szanitizáció, tájékoztatás, információ

The author in his study examined the conceptual system and function of sanitization within the national intelligence system. Before that, he had reviewed the concept of sanitization in different scientific disciplines. He presents the purpose, the requirements and the practical implementations of sanitization used in the framework of the intelligence services. He points to the importance of enhanced protection of sources and sensitive data, as their absence poses a direct threat to national security. Sanitization can be done in order to protect sources, as well as metadata and content of information. At the end of the study, he outlines the type of sanitization when classified documents are made public for political and professional purposes, which must be preceded by the sanitization of the document.

Keywords: intelligence, intelligence analysis, sanitization, dissemination, information

¹ Egyetemi docens, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, e-mail: vida.csaba@uni-nke.hu

Bevezetés

Egy ország nemzetbiztonsági rendszerének legfontosabb értékei a nemzetbiztonsági szolgálatok forrásai, függetlenül attól, hogy azok melyik adatszerezési ághoz tartoznak. A források biztosítják a szolgálatok számára azokat az adatokat és információkat, amelyekből az adatfeldolgozást és az elemzés-értékelést követően a nemzetbiztonsági szolgálatok végrehajtják az állami politikai és katonai vezetés tájékoztatását a döntéselőkészítés érdekében, illetve támogatják a sikeres nemzetbiztonsági műveleteket. A nemzetbiztonsági szolgálatok teljesítményét ezáltal a rendelkezésre álló forrásaik határozzák meg, így a szolgálatok egyik legfontosabb törekvése azok védelmének maximalizálása, mivel elvesztésük veszélyezteti tevékenységük sikerességét. A nemzetbiztonsági szolgálatok forrásai – a nemzetbiztonsági rendszer törvényi felhatalmazása alapján – a külső engedélyhez kötött és nem kötött titkos,² illetve nem titkos információgyűjtés keretében biztosítják a szükséges adatokat és információkat. Így a források nagyon szenzitívek, és sok esetben bizalmi elven működnek, ezért maximális mértékben kell biztosítani azok védelmét. A források esetleges beazonosítása azok azonnali megszűnéséhez vezethet, ami nemcsak a nemzetbiztonsági szolgálatok számára jár rövid és hosszú távú károkkal, hanem a források számára is, mivel az egyes esetekben – főleg a hírszerzés külföldi forrásai számára – életveszélyt is jelenthet. A hosszú távú károkhoz tartozik a szolgálattal – országgal – szemben kialakult általános bizalmatlanság, amelynek közvetett hatása van az ország értékeinek védelmére és érdekeinek érvényre juttatására.

A források védelme tehát létszükséglet a szolgálatok számára. A védelem szükségessége független az adatszerezési ágaktól, mert a források lehetnek személyek vagy technikai rendszerek is, így bármelyik elvesztése problémát okoz. A védelem erős pillérei a minősített adatok védelméről szóló jogszabályok,³ amelyek garantálják a források és az azoktól származó adatok és információk egyfajta védelmét. A jogszabályok az információvédelmen keresztül biztosítják a források védelmét. Az információk védelme a jogszabályok alapján uniformizált, vagyis nem egyedi, hanem általános, így nincs mindig lehetőség a források egyedi és speciális védelmére. Általában a forrás védelmének kell a legmagasabb szintűnek lennie, mint a forrás által biztosított (szállított) információé. A jogszabályok szellemisége alapján, ha egy dokumentum több elkülönülő információt tartalmaz, akkor védelmének mindig a legmagasabb védelmet igénylő információval kell azonosnak lennie, így az alacsonyabb védelmet igénylő információkat is magasabb védelemmel látják el, mivel sokszor technikailag nem lehet szétválasztani az adatokat és az információk különböző elemeit.⁴ A magasabb minőségű információ kezelése azonban sokkal bonyolultabb, így azok felhasználása is nehezebb, valamint egyes adatok esetében túlminősítés⁵ is fennállhat. Ezért szük-

² Például Magyarországon a 1995. évi CXXV. törvény 53–58. §-ban meghatározott eljárások.

³ Magyarországon a 2009. évi CLV. törvény a minősített adatvédelemről, de más országokban is külön jogszabály szabályozza a területet. Például Szlovákiában a 215/2004. számú törvény a minősített adatok védelméről (Zákon č. 215/2004. Z.z. o ochrane utajnových skutočnosti).

⁴ Magyarországon a 2009. évi CLV. törvény 5. § (10) bekezdése is erre utal.

⁵ A túlminősítésre akkor kerül sor, amikor a közérdek által védendő adatot a szükségesnél magasabb minősítéssel látják el, ezáltal korlátozzák a hozzáférését.

séges sokszor szétválasztani a forrást és az információt, vagyis a különböző szintű védelmet igénylő adatelemeket.

A források tehát legtöbbször a legmagasabb – sokszor a jogszabályok által nyújtott garanciákon túli – védelmet igénylik, ezért a jogszabályokon kívüli további védelmi mechanizmusokat is megkövetelnek. A fokozottabb védelemnek több lehetősége van, ezek közé tartozik a „need to know”-elv, valamint a „szanitizáció”.

„Need to know” elv

A „need to know” elv alapvetően azt jelenti, hogy „azt kell tudni, ami szükséges”, de különböző tudományágakban és intézményrendszerekben más-más jelentése van. Talán ez az egyik olyan idegen kifejezés, amelyet a szakértők is sokszor félreértelmeznek. A fogalom általában a „szükséges ismeretet”, a „feltétlenül szükséges megismerni” fogalmat, a „szükséges mértékű ismeretet” jelenti,⁶ de a „legkisebb jogosultság”⁷ értelmezése is ismert. A nemzetbiztonsági rendszerben ugyanakkor a „need to know” elv azt takarja, hogy az adott személy (nemzetbiztonsági munkatárs/vezető) csak azokat az adatokat vagy információkat ismerheti meg, amelyek a munkájának, a feladatainak végrehajtásához szükséges. Ez is segíti a szenzitív információk védelmét azzal, hogy korlátozza az információk megismerőinek körét. Biztosítja továbbá, hogy illetéktelen, vagyis olyan személyek ne ismerjék meg az adott információt, akik nem jogosultak, vagy nincs szükségük rá. Sok esetben nem a jogosultság kérdése, hanem a praktikusságé, mert felesleges olyan információkkal terhelni a munkatársakat/felhasználókat, amelyekre nincs szükségük a munkavégzésükhöz. Az elv alkalmazása az élet számos más területén (az üzleti szférában, az iparban, de még a szervezett bűnözésnél vagy éppen a terrorszervezeteknél) is érvényesül, mivel egyfajta védelmet biztosít az adott tevékenységnek vagy munkafolyamatnak.⁸

A nemzetbiztonsági rendszerben a „need to know” elv nemcsak a szolgálatokon belül működik, hanem a nemzetbiztonsági tájékoztatók felhasználóira (döntéshozókra) is vonatkozhat, mivel számukra csak azokat az információkat kell továbbítani, amelyekre a döntéseik meghozatalához szükségük van. Ezt tekintik a szolgálatok tájékoztató tevékenységében többek között a vertikálisan és horizontálisan differenciált tájékoztatásnak. Ez szintén nem feltétlenül arra vonatkozik, hogy az adott állami vezető nem jogosult az információ megismerésére, hanem arra, hogy azokra nincs szüksége a döntéseihez, így felesleges annak megismerése. A felhasználók esetében is változatlanul magáról az információról, és nem a forrásról van szó, mivel a döntéshozó számára az adott információ a fontos, és csak ritka esetben releváns, hogy az adott információ milyen forrásból származik. Az információ esetében a döntéshozók számára

⁶ Az eur-lex.europe.eu adattárban szereplő meghatározások. Lásd: www.linguee.hu/angol-magyar/ford%C3%ADt%C3%A1s/on+a+need+to+know+basis.html

⁷ Mihály (é. n.)

⁸ A nemzetbiztonsági rendszerben létezik a „need to share” elv, amely azt jelenti, hogy mindent, amit lehet, meg kell osztani az illetékesekkel, vagyis minél több információt hozzáférhetővé kell tenni. Ez részben szemben áll a „need to know” elvvel, de a „need to share” nem az információk védelmére vonatkozik, hanem inkább a nemzetbiztonsági rendszeren belüli együttműködés erősítésére. A rendszer sikeres működése érdekében meg kell találni a két elv alkalmazása közötti egyensúlyt.

annak valódisága (igazságtartalma) a legfontosabb. Természetesen vannak olyan esetek, amikor a forrás is meghatározó, ha például üzenetről van szó, vagy olyan jellegű információról, amelynek értékét a forrás határozza meg. Sokszor ezekben az esetekben is szükséges a források kiemelt, fokozottabb védelme, tehát nem lehet mindig konkrétan megnevezni.

Megállapítható ugyanakkor, hogy a „need to know” elv nem mindig biztosít megfelelő garanciát a forrás védelmére, ezért főleg a döntéshozók tájékoztatása során, de a nemzetbiztonsági rendszeren belül is egy másik mechanizmust kell alkalmazni. Ezzel kapcsolatban a dilemma a döntéshozók tájékoztatásának hatékonysága és a nemzetbiztonsági szolgálatok forrásainak védelme közötti hangsúlyon van. A probléma egyik megoldása az információk „szanitizálása”, amely a nemzetbiztonsági szektorban az információk felhasználása során a források és az eljárások védelmét biztosítja.

A „szanitizáció” értelmezése a különböző tudományágakban

A „szanitizáció” nagyon ismerős, de mégis ismeretlen fogalom, mivel használata során számos félreértéssel lehet találkozni. A különböző tudományágakban sokszor eltérő értelmezésben használják, amelyekben ellentmondásokat is fel lehet fedezni. A „szanitizáció” mint idegen fogalom annyira „idegennek” tekinthető, hogy az Akadémiai Kiadó által hivatalosnak tekinthető, az *Idegen szavak és kifejezések szótárának* átdolgozott második kiadása⁹ sem tartalmazza annak magyarázatát. Az átdolgozott és felújított szótár 30 000 címszót tartalmaz,¹⁰ amelybe nem fért be a vizsgált fogalom. Szintén nem található a fogalom az Akadémiai Kiadó által hivatalosnak minősülő *Magyar értelmező kéziszótárban*,¹¹ amely szintén aktualizált és 75 000 címszót tartalmaz.¹²

Tehát a fogalom magyarázatát az adott tudományágaknál kell keresni, ami nem egyszerű, mivel a legnépszerűbb internetes keresőlapra¹³ a „szanitizáció” és a „szanitizálás” – magyar nyelvű fogalmakra – összesen 124 és 70 találat volt. A találatok többsége az informatika és az egészségügy területére vonatkozott. Az egészségügyben általában tisztítás/csírátlantítás/fertőtlenítés egyfajta változataként azonosítják. Az informatika területén általában adattörlést vagy adatmegsemmisítést jelent. Kovács László fogalmazott meg egy komplexebb definíciót, amely szerint „a szanitizálás az információnak a forrástól való elválasztását jelenti, ami kizárja, hogy az információ forrására vagy annak különböző paramétereire vonatkozó következtetéseket lehessen levonni”.¹⁴ A fogalmat a kiberbiztonsággal kapcsolatban alkalmazza annak érdekében, hogy az incidenskezelés során az illetékesek megkaphassák a szükséges információkat. A találatok közül csak néhány tartozik a nemzetbiztonság elméletéhez (kiemelten a hírszerzéshez, felderítéshez). Egyik egy korábbi tanulmányom szövegében

⁹ Bakos 2002

¹⁰ Bakos 2002: hátsó borító.

¹¹ Pusztai 2003

¹² Pusztai 2003: hátsó borító.

¹³ A Google internetes keresőrendszer (www.google.com), amely több mint 20 milliárd tétel közül keresi a megfelelő egyezést.

¹⁴ Kovács 2018: 49. 25. lábjegyzet szövege.

található,¹⁵ amely a hírszerző elemző-értékelő munkával foglalkozik, míg a többi találat a rádióelektronikai felderítéssel (SIGINT¹⁶) kapcsolatos.¹⁷

A legnépszerűbb internetes keresőben a „szanitizáció” angol nyelvű változatára (*sanitization/sanitation*) már jóval több, 178 millió találat van, amelyek közül a nemzetbiztonság vonatkozásában 5 280 000 találatot lehet azonosítani. Így a nemzetközi szakirodalomban már sokkal részletesebb fogalmi rendszere van a „szanitizációnak”, amely szintén számos tudományágban fogalmaz meg definíciókat. Általában fertőtlenítést és egy terület megtisztítását jelenti, de sokkal tágabb fogalmi rendszere van. Az információs elméletekkel kapcsolatban is szélesebb fogalomkör található, mivel megjelenik az adattisztítás, vagyis a törölt adatok helyreállításának megakadályozása, továbbá a nem biztonságos informatikai elemek eltávolítása, de az információcenzúra vonatkozásában az információk nyilvánosságra hozatalának tiltása is az értelmezéséhez tartozik. Viszonylag széles szakirodalma van az információtechnológiában az adatok „szanitizációjának”, amely alapvetően a különböző memóriaeszközökön tárolt adatok végleges törlésére irányul, vagyis visszafordíthatatlanul eltávolítják vagy megsemmisítik az adatokat, hogy ne maradjanak használható maradványok vagy utalások se a megszüntetett adatokról.¹⁸

A nemzetközi szakirodalom külön foglalkozik a minősített információk sanitizációjával kapcsolatban, amelynek központi eleme az információkból az érzékeny elemek eltávolítása.¹⁹

A „szanitizáció” fogalma a nemzetbiztonsági rendszerben

A nemzetbiztonsági szektorban a „szanitizáció” fogalmi rendszere alapvetően az információkkal kapcsolatos, vagyis az információ egyes elemeinek védelmére, törlésére vagy korlátozott hozzáférésére vonatkozik. Ez alapján – a nemzetbiztonsági rendszerben – a „szanitizáció” fogalma: az adatszerzők által különböző eljárásokkal és módszerekkel összegyűjtött nemzetbiztonsági információk olyan mértékű – a valóságtartalom módosítása nélküli – átalakítása, hogy ne lehessen visszakövetkeztetni az eredeti információk egyes szenzitív részeire, kiemelten a forrásaira.²⁰ Tehát többek között az eredeti információt megfosztják azoktól az elemektől, amelyek alapján beazonosíthatók az információ védendő részei.²¹

A nemzetbiztonsági információs rendszerben több célra használják a „szanitizációt”, mivel nemcsak a források, hanem annak metaadatai vagy részeinek védelmére is alkalmazzák. A legfontosabb a forrás védelme, vagyis információ olyan módon történő megjelenítése, hogy rejtve maradjon a valódi forrás. Emellett szükségessé válik az információ megfosztása a metaadataitól, például a megszerzés módjától, valamint

¹⁵ Vida 2017: 121.

¹⁶ Signal intelligence.

¹⁷ Balogh Péter tudományos publikációiban alkalmazta a fogalmat mint a SIGINT-tevékenység egyik elemét. Például Balogh 2013.

¹⁸ International Data Sanitization Consortium: www.datasanitization.org/

¹⁹ Például UNODC 2011

²⁰ Vida 2017

²¹ Balogh 2018: 148.

arra való bármilyen utalástól, hogy milyen módon szerezték meg a nemzetbiztonsági szolgálatok az adott nyers adatot. Az információtartalom vonatkozásában is vannak további védendő adatelemek. Ezek közé tartozhatnak a személyiségi adatok, valamint a szenzitív, de információtartalom alapján nem releváns adatok is.

Alapkövetelmények

A „szanitizációval” szemben több olyan követelmény van, amelyek betartása és megvalósítása létfontosságú annak érdekében, hogy megfelelő módon be tudja tölteni funkcióját.

Mindenképpen úgy kell megvalósítani, hogy nem módosulhat az eredeti információtartalom, egyedüli lehetőség az információtartalom csökkentése/korlátozása. A „szanitizált” adat nem térhet el tartalmában az eredeti nyers adattól.

Szükség szerinti mértékben kell elvégezni, mert amennyiben a kelleténél több információt törölnek, akkor az sértheti a felhasználó érdekeit, amennyiben pedig a szükségesnél kevesebb információt törölnek, a tevékenység funkciója, vagyis az információ (kiemelten a forrás) speciális védelme nem valósul meg.

Az információ adattartalmának csökkentését az információ birtokosának – vagyis titokvédelmi szempont szerint a minősítőjének – kell elvégeznie, mivel ő van tisztában az információ egyes elemei mögötti tényekkel, az információ részletes metaadataival és a teljes eredeti információval.

A fentiek nem zárják ki azt, hogy az adatokba betekintéssel rendelkező személy szükséges esetben nem ismerheti meg a teljes nyers adatot, erre azonban többségében – az információ birtokosától – külön felhatalmazás kell. Tehát csak egyedi esetekről lehet szó.

Lehetővé kell tennie, hogy csökkenteni lehessen az információk védelmét, így az a felhasználók minél szélesebb köréhez eljuttatható, mert sokszor a fokozottabb védelem akadályozza meg, hogy az információ eljusson a megfelelő számú felhasználóhoz.

Meghatározott szabályozók²² alapján kell elvégezni, attól eltérni nem szabad, mert akkor feleslegessé válhat az egész tevékenység, és sérülhet a forrás védelme és a nemzetbiztonsági tevékenység.

Gyakorlati megvalósítása az információelméletben

Az információelméletben a „szanitizáció” általános gyakorlati eljárásai közé tartozik az adat fizikai megsemmisítése, az adat visszaállítható törlése, az adat titkosítása (rejtjelezése), valamint az adat elfedése.²³

²² A tanulmány második részében található.

²³ Data sanitization: www.imperva.com/learn/data-security/data-sanitization/

Az *adat fizikai megsemmisítése* a legdrasztikusabb változata a „szanitizációnak”, amelynek a célja, hogy a törölt adatot ne lehessen visszaállítani mások által. A megsemmisítés történhet illetéktelenek kezébe jutásának megakadályozása érdekében, vagy hogy az adat egyszeri megismerését követően ne lehessen azt továbbítani vagy sokszorosítani (vagyis többször megismerni).

Az *adat visszaállítható törlése* az illetéktelenek kizárását támogatja, tehát csak azok ismerhetik meg az adatot, akiknek jogosultsága van arra, amennyiben illetéktelenekhez kerül az adat, akkor például törlődik az információ. A visszaállítható törlés jelentheti azt, hogy csak azok számára törlődnek a szenzitív adatelemek, akik nem jogosultak megtekinteni azokat.

Az *adat titkosítása* során az adatok egyes elemeinek olyan jellegű rejtjelezését végzik el, amelynek következtében a szenzitív rész korlátozott hozzáférést biztosít, tehát csak azok ismerhetik meg az adatot, akik ismerik a rejtjelek, kódok kulcsát. Így csak azok rendelkeznek a megoldással, akik jogosultak megismerni az adott titkosított adatot/információt.

Az *adatok leplezése* során az adatok szenzitív elemeit kicserélik más (sokszor megtévesztő) adatokkal, így csak azok számára értelmezhetők az adatok szenzitív elemei, akik ismerik az eredeti adatot vagy a behelyettesített adatok megfelelőjét.

A fenti információelméleti „szanitizációs” eljárásokat a nemzetbiztonság elméletében is alkalmazzák, de azoknak egyfajta módosított és különleges megoldásait.

Megvalósítása a nemzetbiztonsági tevékenységben

A nemzetbiztonsági rendszerben a „szanitizációt” a szolgálatok esetében minden szervezeti elemnek alkalmaznia kell, amelyek köre az adatszerzőktől, a műveleti elemektől az elemző-értékelőig tart, valamint a nemzetbiztonsági tájékoztatókban is meghatározó szerepük van. A „szanitizáció” mögött mindig konkrét céloknak kell állnia, amelyek a nemzetbiztonsági rendszer képességeinek fenntartása és lehetőség szerinti bővítése a források, valamint a megszerzett információk megfelelő kezelése által. Tehát a „szanitizáció” ebben az értelmében nemzetbiztonsági tevékenységet támogató elem, amelynek meghatározott – rendkívül fontos – funkciója van a nemzetbiztonsági rendszerben, így mindennapos annak alkalmazása.

A nemzetbiztonsági rendszer működésében a „szanitizáció” történhet:²⁴

- a forrás védelme érdekében;
- a nyers adatok/információk metaadatainak védelme érdekében;
- az adatszerzési módok, eljárások védelme érdekében;
- a személyes adatok védelme érdekében;
- a szenzitív adatok védelme érdekében.

A forrás védelme érdekében történő „szanitizáció” a nemzetbiztonsági rendszerben leggyakrabban alkalmazott eljárás, amelynek a célja az információk forrásának leplezésére és oltalmazására irányul, hogy ne lehessen visszakövetkeztetni a pontos

²⁴ UNODC 2011: 27–28.

forrásra. A forrás „szanitizációjának” többfajta megoldása van, amelyek más-más szinten és munkafolyamatban valósulnak meg. A források első szintű „szanitizációja”, hogy a forrásokat kódokkal vagy jelekkel leplezik, így a pontos forrás csak azok számára beazonosítható, akik ismerik a kódok és a jelek mögötti valós forrást, valamint közvetlen kapcsolatban állnak a forrásokkal. Így mások számára csak a forrás általános jellege ismerhető meg. Az általános jellegéhez tartozik az adatszerzés általános módja (műveleti, nyílt vagy hazai és nemzetközi együttműködés), a forrás hitelességének szintje, valamint a forrás által biztosított információ valószínűsége, megbízhatósága. Védelem alá kell helyezni az adatszerzés pontos idejét és helyét, az adatszerzést végző szervezetet, az adatszerzés pontos módszerét, mert ezekhez az információkhoz a nemzetbiztonsági rendszer néhány szereplője férhet hozzá, akik jogosultak a szenzitív információk megismerésére, többek között az elemző-értékelők, akik további „szanitizációs” eljárásokat alkalmaznak, amelyek a forrás további védelmét biztosítják, így az elemzett-értékelt információból (a nemzetbiztonsági tájékoztatókból) már nem lehet visszakövetgetetni a pontos forrásra. Az elemző-értékelők a tájékoztatókban nem a forrásokra, hanem az azok által megszerzett információra helyezik a hangsúlyt, így a szenzitív adatelemek nem jelennek meg, valamint csak abban az esetben utalnak azokra, ha végképp szükséges, de akkor is leplezeten.

Az információ metaadatainak „szanitizációja” szintén a forrás védelmére irányul, amely során nem közvetlenül a forrást védik, hanem minden olyan adatot, amelyből vissza lehet következtetni a forrásra. Ezekhez tartozik a forrás által biztosított információ megszerzésének helye és ideje, valamint a forrás tevékenysége. A metaadatok „szanitizációja” az elemző-értékelő munka keretében történik meg, amelynek során az elemző-értékelők alapvetően az információ tartalmának értékelésére-elemzésére helyezik a hangsúlyt, így az információ metaadatai csak kiegészítő információkat biztosítanak, amelyek egyáltalán nem vagy nagyon korlátozottan jelennek meg a döntéshozók tájékoztatóiban. Csak abban az esetben szükséges a metaadatokra (például a megszerzés idejére vagy esetleg helyére) utalni a tájékoztatókban, ha azok abszolút fontosak az információ megértéséhez. Az elemzés-értékelés során nem az információ megszerzésének időpontja, hanem az információhoz köthető időpont a releváns, vagyis például mikor történt az az esemény, amelyről az információ szól. A helyszín vonatkozásában is inkább az esemény helyszíne és nem az információ megszerzésének a helye a fontos. Tehát az elemzés-értékelés során a metaadatoktól viszonylag könnyen meg lehet fosztani az információt, ami általában nem csökkenti az információ értékét a nemzetbiztonsági tájékoztatókban.²⁵

Az információ megszerzési módjának „szanitizációja” a nemzetbiztonsági tevékenység védelmének egyik legfontosabb eleme, mert ugyan a titkos információszerző lehetőségeket a jogszabályok tartalmazzák, de a részletes információszerző eljárások már védendő információnak minősülnek. Az információszerzési ágak²⁶ saját infor-

²⁵ A nemzetbiztonsági tájékoztatók a nemzetbiztonsági szolgálatok termékei, amelyekből megtörténik a döntéshozók megfelelő információkkal való ellátása.

²⁶ Információszerző ágakhoz tartozik többek között az emberi erőforrással folytatott hírszerzés (human intelligence, HUMINT), a rádióelektronikai felderítés (signal intelligence, SIGINT), a képi felderítés (imagery intelligence, IMINT), a nyílt forrású információszerzés (open sources intelligence, OSINT), a kiberhírszerzés (cyber intelligence, CYBINT), illetve a közösségi médiából folytatott információszerzés (social media intelligence, SOCMINT).

mációszerzési eljárásokkal és technikákkal rendelkeznek, amelyek célja a szükséges információk összegyűjtése. Az információszerzés körülményei elemző-értékelő szempontból kevésbé relevánsak, mert az elemző-értékelő főleg az információ tartalmával és nem annak megszerzési módjával foglalkozik. A megszerzés módja csak abból a szempontból fontos, hogy megítélje a megszerzett információ jellegét és valóságtartalmát.²⁷ Tehát a döntéshozók tájékoztatásához nem szükséges az információ megszerzési módjának a megjelenítése. Maximum annak jelzése szükséges, hogy megerősített vagy megerősítésre szorul az információ, illetve műveleti vagy nyílt forrásból származott, továbbá, milyen mértékben védendő információról van szó. Megerősítettnek tekinthető az az információ, amelyet több forrás is megerősített, míg a megerősítésre szoruló információ olyan jellegű, amelynek valószínűsége fennáll, de még nem sikerült több forrásból megerősíteni. A műveleti információk közé sorolhatók a titkos információszerző tevékenységből származó információk. Az információ megszerzési módjának „szanitizációjával” magát a hírszerzési ágat is védik, vagyis, hogy az adott információ melyik adatszerzési terület terméke.

Az információtartalom „szanitizáció”-jához tartozik az információ személyes adatoktól való megfosztása, amely a személyiségi jogok törvényi védelméhez köthető.²⁸ Az információtartalmat az elemző-értékelő munka keretében feldolgozzák, elemzik és értékelik, illetve azt követően valósul meg a döntéshozók számára a tájékoztatók elkészítése. Az információtartalom felhasználásának szabályaihoz lehet sorolni, hogy az információból minden olyan elemet (tényt és adatot), így a személyes adatot, ki kell venni, amelyből következtetni lehet a forrás kilétére. Ezenfelül eltávolítanak minden másra vonatkozó személyes adatot, amely az információ megértése szempontjából nem lényeges. Az információ megfosztása az érzékeny személyes adatoktól azt is jelenti, hogy bővíthető azok köre, akik megismerhetik azt. Tehát a személyes adatok a döntéshozók tájékoztatóiban csak abban az esetben használhatók fel, ha az információtartalom azt megköveteli. Ide sorolható a célszemélyek profilozása.

Az információtartalom „szanitizációja” a nem releváns szenzitív információk elhagyása, amelynek alapvető célja, hogy az elemző-értékelők a döntéshozó számára csak azokat az információkat továbbítják, amelyek szükségesek az adott tájékoztató (témakör) megértéséhez. A nem releváns, felesleges információk csak megzavarják vagy félrevezetik és túlterhelik a döntéshozót, ezért alapvető fontosságú, hogy a tájékoztatóba csak azokat az információkat kell belefoglalni, amelyek segíti annak megértését.²⁹ Tehát csak abban az esetben szabad a szenzitív információkat belehelyezni a tájékoztatóba, ha valóban szükség van az adott témakörben a döntéshozó tájékoztatására. Ez nem jelenti azt, hogy a döntéshozó nem jogosult az adott információ megismerésére, hanem, hogy felesleges terhelni az irreleváns információkkal. Ezen túl a rendkívül szenzitív információk „szanitizációja” megvalósulhat az elemzés-értékelés folyamatában is, mivel összforrású elemzés-értékelés zajlik, így a többi információval közösen elvegyülve, valamint a különböző információelemző eljárásokkal is csökkenthető a szenzitivitás mértéke. A fentiek nem jelenthetik azt, hogy a szenzitív információkról

²⁷ Vida 2016

²⁸ NMHH 2018

²⁹ Önmagában azért nem kell belerakni egy információt a tájékoztatóba, mert rendelkezésre áll.

nem tájékoztatják a döntéshozókat, hanem a tájékoztatás olyan formában történik meg, amely megerősíti a szenzitív információk védelmét.

A „szanitizáció” gyakorlati megvalósítása a nemzetbiztonsági tevékenységben nagyon pontos és precíz munkát követel meg az elemző-értékelőktől és más szervezeti elemek munkatársaitól, hogy maradéktalanul teljesüljenek a követelmények, amelyek központi tényezője, hogy – az információk és azok forrásának védelme mellett – a döntéshozók mindig megkapják a szükséges információt, és a tájékoztatásuk csak valós információkkal történhet meg. A „szanitizáció” nem károsíthatja az információt és annak értékét.

A „szanitizáció” szerepe a minősített információk nyilvánosságra hozatalában

A „szanitizáció” meghatározó szerepet tölt be, amikor politikai vagy szakmai okokból egy minősített információt hivatalosan nyilvánosságra akarnak hozni, mivel a szélesebb kör általi megismerését például társadalmi érdekek megkövetelik. Ebben az esetben szükséges a minősített információt megfosztani azoktól az adatoktól, amelyek szenzitívek és változatlanul közérdek által védendőnek minősülnek. A dokumentumok ilyen jellegű „szanitizációjának” általában politikai vagy bűnüldözési céljai vannak. Ezáltal egyfajta általános presszió van, hogy minél kevesebb adatot töröljenek (vagyis minél kevesebb adat esetében tartsák fenn a védelmet). A „szanitizációt” ebben az esetben az információ birtokosa, vagyis annak minősítője végezheti el,³⁰ mert ő tudja megítélni, melyek azok a szenzitív információk, amelyeket mindenképpen védeni kell (általában a személyes adatok).

Az adatok effajta „szanitizációjának” megvalósítása különbözik a papíralapú vagy az elektronikus dokumentumok vonatkozásában. A papíralapú dokumentumok esetében viszonylag egyszerű, mivel a dokumentumban ki kell takarni azokat az adatokat, amelyek változatlanul védettek maradnak. Ez a takarás jelenthet fekete színnel való besatírozást vagy jelenthet leragasztást is. A cél, hogy a védendő adatokat úgy kell kitörölni, hogy azokat ne lehessen a dokumentum olvasói számára megismerni, valamint a nyomtatott anyagon ne lehessen az eredeti adatokat ismét láthatóvá tenni. Az elektronikus dokumentumok vonatkozásában már sokkal nehezebb, mert a dokumentumból úgy kell kitörölni az adatokat, hogy azokat semmiféleképpen ne lehessen visszaállítani. Az elektronikus dokumentumok esetében, ha befényképezett nyomtatott dokumentumokról van szó, akkor a nyomtatott dokumentumban a törléseket a fényképek esetében se lehessen visszaállítani. Az általában PDF-formátumú fájlknál már sokkal nagyobb erőfeszítésre van szükség az adatok eltörlésére, mivel azok egyszerű (szabványos eljárású) törlés esetén visszaállíthatók, így speciális módszerekre van szükség (például a meghatározott karakterek többszöri felülírására).

³⁰ Ebben az esetben a sanitizáció a minősített adat felülvizsgálatának tekinthető. A 2009. CLV. törvény a minősített adatvédelemről 8. paragrafusa alapján történik Magyarországon.

Az amerikai Nemzetbiztonsági Ügynökség (NSA³¹) például külön útmutatót adott ki,³² hogyan lehet a „szanitizációt” gyakorlatilag végrehajtani PDF- és Word-fájlfarmátumú dokumentumok esetében.

Összefoglalás

Amennyiben a nemzetbiztonsági rendszerben a „szanitizáció” háttérbe kerül, vagy alkalmazása során nem megfelelően járnak el, akkor komoly problémák léphetnek fel a források és az információk védelme területén, ami csökkenti a nemzetbiztonsági rendszer hatékonyságát és feladatainak végrehajtását, közvetve pedig veszélyt jelent az adott ország biztonságára. A források esetleges dekonspirációja nemcsak a nemzetbiztonsági rendszer számára jelent problémát, hanem esetenként a forrás életét is veszélyeztetheti. A dekonspiráció nemcsak egy-egy forrásra, hanem a nemzetbiztonsági rendszer jövőjére is hatással van, mert amennyiben a nemzetbiztonsági rendszer nem tudja megvédeni a forrásait, akkor egyre inkább csökken a rendelkezésre álló információk száma, és új források sem keletkeznek. Tehát a „szanitizáció” a nemzetbiztonsági rendszer egyik lételeme, amely szükséges ahhoz, hogy hatékonyan működjön az ország biztonsága érdekében.

Felhasznált irodalom

- BAKOS Ferenc (2002): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- BALOGH Péter (2013): A szövetségi felderítő rendszer korszerűsítése, avagy néhány gondolat a NATO földfelszíni felderítő rendszerének megteremtéséről. *Felderítő Szemle*, 12(3–4), 126–138.
- BALOGH Péter (2018): Rádióelektronikai felderítés (SIGINT). In RESPERGER István (szerk.): *A nemzetbiztonság elmélete a közszolgálatban*. Budapest: Dialóg Campus, 142–154.
- BUCKLEY, John (2014): *Managing Intelligence – A Guide for Law Enforcement Professionals*. London: CRC Press – Taylor & Francis Group. Online: <https://doi.org/10.1201/b15515>
- College of Policing: Intelligence report. Online: www.college.police.uk/app/intelligence-management/intelligence-report
- Intelligence Community Directive Number 208. – Write for maximum utility. Online: www.dni.gov/files/documents/ICD/icd_208.pdf
- KOVÁCS László (2018): *Kiberbiztonság és -stratégia*. Budapest: Dialóg Campus
- LAUFER Balázs (2020): A nemzetbiztonság veszélyeztetésének megjelenési formái az egyes jogszabályokban. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 8(3), 3–18. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2020.3.1>
- MIHÁLY Tamás (é. n.): *A legkisebb jogosultság elv betartásának támogatása, elsősorban üzleti alkalmazásoknál*. Előadás. Online: <https://eoq.hu/szakkb/11/ea180924.pdf>

³¹ National Security Agency – az Amerikai Egyesült Államok egyik nemzetbiztonsági szolgálata.

³² NSA 2005

- National Security Agency (2005): *NSA I333-015R–2005 Redacting with Confidence: How to Safely Publish Sanitized Reports Converted From Word to PDF*. Online: <https://sgp.fas.org/othergov/dod/nsa-redact.pdf>
- NMHH (2018): *Mitől személyesek a személyes adatok, és hogyan védi őket a jog?* Online: https://nmhh.hu/cikk/194671/Mitol_szemelyesek_a_szemelyes_adatok_es_hogyan_vedi_uket_a_jog
- PUSZTAI Ferenc (2003): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- RANGAN, Keerthi (2022): What is Data Sanitization? *G2.com*, 2022. május 4. Online: www.g2.com/articles/data-sanitization
- UNODC (2011): *Criminal Intelligence – Manual for Analysts*. New York: United Nations. Online: www.unodc.org/documents/organized-crime/Law-Enforcement/Criminal_Intelligence_for_Analysts.pdf
- VIDA Csaba (2016): A hírszerzési ágak elemző-értékelő megközelítése. *Felderítő Szemle*, 15(3), 77–93.
- VIDA Csaba (2017): Az elemző-értékelő munka termékei – nemzetbiztonsági tájékoztatók készítése. *Felderítő Szemle*, 16(3–4), 112–128.

Jogi források

1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500125.tv>
2009. évi CLV. törvény a minősített adatvédelemről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900155.tv>
- Zákon č. 215/2004. Z.z. o ochrane utajnových skutočnosti. Online: www.zakony-reludi.sk/zz/2004-215

Dobák Imre¹

Kovács Tamás: *A Honvédelmi Minisztérium „T” szervének létrejötte és működése – avagy elhárítás és kémkedés az első világháború végétől a bethleni konszolidációig*²

Recenzió

2020-ban a Nemzeti Közszerológati Egyetem online kiadásában jelent meg Dr. Kovács Tamás kismonográfiája, amely az első világháború utáni időszak hazai, formálódó kémelhárításának és hírszerzésének szakmai világába engedi bepillantani az olvasót.³ A szerző jól ismert történész, a levéltári kutatások jártas szakértője. Jelen könyve kapcsolódik egyik kutatási irányához, amely az első világháborút követően kialakuló,⁴ majd a Horthy-korszakban kiteljesedő politikai rendészet, államvédelem, államrendészet egészen a második világháború végéig tartó világának megismerésére irányul.

A Honvédelmi Minisztérium „T” (Tájékoztató) osztálya történetének feldolgozása a szerző rendkívül értékes vállalása, hiszen a viszonylag feldolgozatlan, vagy, ahogy bevezetőjében fogalmaz „inkább feltáratlan” témakör alapos kutatómunkát kíván. Mindez a szerzőtől nem szokatlan, hiszen több művel, kutatási eredménnyel gazdagította már eddig is a témakör szakirodalmát. Maga a kor is összetett megítélésű, ahol számos ellentmondással, vagy akár a történeti távolból nehezen megítélhető kérdéssel szembesülhetünk. Kulcsszerepet kapnak a korszak levéltári anyagai, amelyekkel számos helyen, mintegy forrásközlési részként beemelve találkozhat az olvasó.

Már a mű bevezetőjében jelzi annak készítője a korszak társadalmi és politikai viszonyainak rendkívüli összetettségét, a háború utáni időszak megítélésének nehézségeit, ellentmondásait. Jól érzékelhető a titkosszolgálatok hazai történelmét kísérő katonai és belügyi fejlődési ág kettőssége, néha látható, néha a háttérben meghúzódó

¹ PhD, egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézet, e-mail: dobak.imre@uni-nke.hu

² Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020.

³ A kismonográfia elérhető az NKE Közszerológati Tudásportálon, lásd: <https://tinyurl.com/cyfbzjyv>

⁴ Lásd Kovács Tamás (2009): Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise, 1919–1921. *Múltunk Politikátörténeti Folyóirat*, 54(2), 64–92.

ellentmondásai. A társadalmi és politikai tekintetben is zavaros korszakban a Honvédelmi Minisztériumhoz kerülő, „kémkedéssel és belső stabilitással, államrend védelmével összefüggő” feladatok többek között a belügyi, rendészeti irányból „vitatott helye” az egyik kulcskérdése a témakör vizsgálatának.

A kismonográfia első fejezete az ellenforradalmi rendszer politikai rendszetének alapjait tárgyalja a Tanácsköztársaság bukásáig. Átfogóan mutatja be a korszak nagypolitikai folyamataihoz kapcsolódó, belpolitikai szintéren zajló főbb eseményeit, a biztonság sajátos szereplőit, a katonaság és rendőrség dinamikusan változó helyét, szerepét.

A második fejezet, amely időrendben a Tanácsköztársaság utáni időszak viszonyain vezeti végig az olvasót, rávilágít arra, hogy a konfliktusokkal terhelt időszakban a hatalom azé volt, aki – a szerző megfogalmazásával élve – „azt fegyverrel meg tudta szerezni, majd meg is tudta tartani”.⁵ Mindez jól mutatja a különböző formákban felbukkanó fegyveres erőszakszervezetek és csoportosulások jelentőségét, a hatalom összetett viszonyaihoz kapcsolódó politikai megbízhatóság és a „politikai hírszerzés” felértékelődő szerepét.

A harmadik fejezet a *Rendteremtés a Dél-Dunántúlon és Budapesten* címet kapta, amely a „rendteremtés”, katonai és rendőrségi szervezeteknél keveredő „politikai nyomozások” feladatainak letisztulási időszaka. Mindez, igaz, nem csak a korszak sajátossága, hiszen a második világháború után hasonló folyamatokat figyelhetünk meg, amíg a katonai és politikai rendészeti feladatok meghatározó szervezetei kialakulnak. Ezekben az időszakokban mindig felmerül a megbízhatóság és egyben a szakmaiság kérdése, amelyek során az új, formálódó szervezetek kényszerűen nyúlnak vissza az „előző világ” titkosszolgálatainak berkeiben dolgozók szakmaiságához. Mindennek ismertetését a szerző források beépítésével és közlésével teszi igazán érdekessé.

A „T” Osztály és szervezet létrejöttével foglalkozó fejezetben a központosított politikai nyomozó szervek létrehozása körül és a Honvédelmi Minisztérium, illetve Belügyminisztérium közötti érdekellettekbe, valamint a szervezeti kísérletekbe nyerhetünk bepillantást. Mindemelllett megismerkedhetünk a szervezetek humán oldalát jelentő „T” nyomozók kiválasztásának korabeli szempontjaival, a „T” szolgálat feladataival, felépítésével, a működést szabályozó részletekkel. A jogkörök körüli viták, a szervezetek letisztulási folyamatai és példái napjainkban is tanulságosak.

Az ötödik fejezet (*Hadifoglyok és a „T” szolgálat*) a világháború végén tömegesen hazaérkezők problémakörét ismerteti. Akár az orosz, akár az olasz frontról hazatérő katonákkal szembeni rendszerszintű félelmek új megoldások létrehozását eredményezték, és a gyűjtő- és fogadóállomások, illetve leszerelőtáborok értelemszerűen a politikai nyomozószervek számára is fontossá váltak. Mindennek központjában a kommunisták beszívargásának, a „kommunista agitáció meggátolásának” feladata állt. A felderítő- és szűrőfunkció mentén, a visszatérők hatalmas számából adódóan a nyilvántartások felértékelődését láthatjuk. Mindezt részletesen azonban a következő, a *Jelentések és jelentők* fejezetben ismerheti meg az olvasó, amely a korszak meghatározó titkos információgyűjtési módszereibe (az emberi

⁵ Kovács 2020: 26.

erőforrásokból való információgyűjtés, -hálózatok, valamint a postaelenőrzés) enged bepillantást a levéltári források mentén.

A konfliktusokkal teli történelmi fordulópontokat, így az első világháború befejezését követően mindig felmerül a fegyveres erőszak eszközeivel rendelkező csoportosulások, szervezetek gyakran túlterjeszkedő tevékenységének kérdése, főként, ha azok munkája a nyilvánosság számára még elzártabb („politikai nyomozás”). Így volt ez a korszakban is (lásd *Attrocitások, panaszok* fejezet, valamint ide sorolható a könyv, *A két „Club kávéházi akció”* című fejezete is). A mű záró, a „T” osztály megszűnését (1921 közepe) ismertető része jól jelzi, hogy habár a tanulmány „csak” néhány év viszonyaival foglalkozott, rendkívül dinamikusán változó, átfedésektől, hatalmi és szakmai rivalizálástól sem mentes, rendkívül összetett társadalmi-politikai időszakot vizsgált.

Összegzésként elmondható, hogy minden korszakot a saját történelmi környezetében célszerű megítélni, és igaz ez a titkosszolgálatok világára is. A háttérben zajló, gyakran a szakmaiságon túlmutató, politikai és hatalmi érdekeken alapuló érdekviszonyok feltárása így nem nélkülözheti a jelen könyvhöz hasonló történelmi kutatások és eredmények közzétételét.

A könyv olvasása és a korszak viszonyainak megismerése után az olvasó kedvet érezhet ugyanakkor arra, hogy a történelem e zavaros időszakán elindulva a szerző egyéb munkáit is megismerje, és további ismereteket szerezzen a két világháború közötti időszak „titkos” világáról, szervezeteiről. A mű ajánlott a korszak és a szakterület kutatóinak, szakembereknek, hallgatóknak, valamint a titkosszolgálatok világa iránt érdeklődőknek. Történelmi hitelessége és forrásai mellett, a szerzőtől megszokott módon olvasmányosan és közérthetően segíthet megérteni a 20. század első felének politikai rendészeti szervezeteinek működését.

Tartalom

CSEPREGI ZSOLT: Az izraeli–iráni „árnyékháború” nemzetbiztonsági eszközei	3
SZELECZKI SZILVESZTER: A kiberhírszerzés értelmezése és helye a nemzetbiztonságban	17
PARODA ZSOLT: A brit nemzetbiztonság rövid ismertetője – felépítése és kihívásai	30
SOLTI ISTVÁN: Egy nem igazolt kémgyanú története – Esettanulmány egy svéd újságíró és a magyar kémelhárítás viszonyáról	43
VIDA CSABA: Szanitizáció – A források és az adatok védelme az elemző-értékelő munka során	65
DOBÁK IMRE: Kovács Tamás: A Honvédelmi Minisztérium „T” szervének létrejötte és működése – avagy elhárítás és kémkedés az első világháború végétől a bethleni konszolidációig	77